Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ

ՍՈՑԻԱԼ-ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԱՅԻ ԵՐԿՈՒ ՏԱԿՏԻԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ՄԵՋ

[illegible]

Պրոլետարներ բոլոր երկրների, միացե՛ք

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ

ՍՏՈՒԳՎԱԾ Է 1961 Թ.

ՍՈՑԻԱԼ-ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԱՅԻ ԵՐԿՈՒ ՏԱԿՏԻԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1935

Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ

ՍՏՈՒԳՎԱԾ Է 1961 Թ.

ՍՈՑԻԱԼ-ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԱՅԻ ՅԵՐԿՈՒ ՏԱԿՏԻԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1 9 3 8

Խմբ. Դանուշ Շահվերդյան
Տեխն. խմբ. Տ. Խաչվանքյան
Սրբագրիչ Վ. Ջիդեջյան
Կոնտր. սրբագրիչ Ա. Տեր-Մկրտչյան

Հայկուսհրատի տպարան
Գլավլիտի լիազոր Ե-64 Պատվեր № 285
Հրատ. № 308 Տիրաժ 6000
Ինդեքս ПАИ / НП

A II/6605

В. И. ЛЕНИН
ДВЕ ТАКТИКИ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИИ В ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ
Армпартиздат, Ереван

Առաջին 12 գլուխները գրված են դեռ մինչև հունիսի 29 (16)-ը («Պոտյոմկինի» ապստամբությունից առաջ): «Պրոլետարի»-ի հունիսի 3-ի (հունիսի 20-ի) № 6-ում տպված «Երրորդ քայլը դեպի հետ» հոդվածում, վոր բրոշյուրի համառոտ ուրվագիծն է, Լենինը գրում էր՝ «բրոշյուրը տպվում է և լույս կտեսնի ամենամոտ ժամանակամիջոցում»: «Освобождение»-ի № 72-ի և «Искра»-ի 102—103 № №-ի լույս տեսնելը Լենինին նյութ և առիթ [illegible] բրոշյուրի վերջաբանը գրելու համար: Բրոշյուրը տպարանից դուրս յեկավ 1905 թ. հուլիսի ամենավերջին օրերը (հին տոմ.), իսկ հուլիսի թվագրով Լենինը բրոշյուրի առաջաբանն է նշում: Ժամանակագրության համար [illegible] բրոշյուրի 1905 թ. հետևյալ հրատարակությունները.- 1) Կ.Կ.—հրատարակչական [illegible] (Ժնև) ու Թիֆլիսի (1905) [illegible]. 2) Կ.Կ.—[illegible] հրատարակչական [illegible] ու Թիֆլիսի [illegible]. 3) Մոսկվայի Կոմիտեի հրատ. 1905 թ. բրոշյուրը վերահրատարակվել է «За 12 лет» ժողովածուի մեջ՝ ժողովածուի առաջաբանում Լենինը [illegible] և բրոշյուրի նշանակության գնահատականը: Միայն 1908 թ. («За 12 лет» ժող. 2-րդ հրատ.) բրոշյուրը միջանի անգամ վերահրատարակվել է:

1907 թ. դեկտեմբերին Պետերբուրգի դատաստանական Պալատը վորոշեց. «Ն. Լենինի Սոցիալ-դեմոկրատիայի յերկու տակտիկան դեմոկրատական հեղափոխության մեջ» բրոշյուրը վոչնչացնել» (տես Записки Института Ленина № 1, 1927 թ., էջ 165)»

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Հեղափոխական ժամանակաշրջանում շատ դժվար է համաքայլ ընթանալ անցքերի հետ, որոնք զարմանալի շատ նոր նյութ են տալիս հեղափոխական կուսակցությունների տակտիկական լոզունգները գնահատելու համար։ Այս բրոշյուրը գրված է Օդեսայի անցքերից առաջ*։ Մենք «Пролетарий»-ի մեջ (№ 9, «Հեղափոխությունն ուսուցանում է»)** արդեն նշել ենք, որ այդ անցքերը նույնիսկ այն սոցիալ-դեմոկրատներին, որոնք ստեղծել էին ապստամբություն-պրոցեսի թեորիան և մերժում էին ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության պրոպագանդը, ստիպեցին փաստորեն անցնել կամ անցնել սկսել իրենց հակառակորդների կողմը։ Հեղափոխությունն անկասկած ուսուցանում է այնպիսի արագությամբ ու այնպիսի հիմնավորությամբ, որոնք քաղաքական զարգացման խաղաղ ժամանակաշրջաններում անհավանական են թվում։ Եվ հեղափոխությունը — այս առանձնապես կարևոր է — ուսուցանում է ոչ միայն ղեկավարներին, այլև մասսաներին։

Ամեն կասկածից դուրս է, որ Ռուսաստանում հեղափոխությունը բանվորական մասսաներին սոցիալ-դեմոկրատիզմ կուսուցանի։ Հեղափոխությունը գործով կհաստատի սոցիալ-դեմոկրատիայի ծրագիրն ու տակտիկան, ցույց տալով հասարակական տարբեր դասակարգերի իսկական բնույթը, ցույց տալով մեր դեմոկրատիայի բուրժուականությունը, ինչպես նաև գյուղացիության իսկական ձգտումները, որը հեղափոխական է բուրժուական-դեմոկրատական իմաստով, սակայն իր մեջ ոչ թե սոցիալիզա-

---

* Նկատի է առնված «Պոտյոմկին» զրահանավի ապստամբությունը։ (Հեղինակի՝ 1908 թ. հրատարակությանը կցած ծանոթություն։ Խմբ.)։

** Տես Երկերի VIII հատ., 2 և 3 հրատ. էջ 15։ Խմբ.

ցիայի» գաղափարն է թաքցնում, այլ դասակարգային մի նոր կռիվ գյուղացիական բուրժուազիայի և գյուղական պրոլետարիատի միջև։ Հին նարոդնիկության հին պատրանքները, վորոնք այնպես բացահայտ յերևում են, օրինակ, «սոցիալիստ-հեղափոխականների կուսակցության» ծրագրի նախագծի մեջ թե՛ Ռուսաստանում կապիտալիզմի զարգացման հարցում, թե՛ մեր «հասարակության» դեմոկրատիզմի հարցում և թե՛ գյուղացիական ապստամբության լիակատար հաղթության նշանակության հարցում, — այդ բոլոր պատրանքներն անխնա և վերջնականապես ցրվելու յեն հեղափոխությունը։ Նա առաջին անգամ քաղաքական իսկական մկրտություն կտա տարբեր դասակարգերին։ Այդ դասակարգերը հեղափոխությունից դուրս կգան քաղաքական վորոշակի կերպարանքով, իրենց ցույց տալով վոչ միայն ծրագրերում ու իրենց գաղափարախոսների տակտիկական լոզունգներում, այլև մասսաների քաղաքական բաց գործողության մեջ։

Կասկած չկա, վոր հեղափոխությունը կուսուցանի մեզ, կուսուցանի ժողովրդական մասսաներին։ Բայց կռվող քաղաքական կուսակցության համար հարցի էությունն այն է, թե արդյոք մենք կարող ենք հեղափոխությանը վորևէ բան ուսուցանել, կարող ենք արդյոք օգտվել մեր սոցիալ-դեմոկրատական ուսմունքի ճշտությունից, միակ մինչև վերջը հեղափոխական դասակարգի՝ պրոլետարիատի հետ ունեցած մեր կապից, վորպեսզի հեղափոխության վրա պրոլետարական դրոշմ դնենք, վորպեսզի հեղափոխությունը վոչ թե խոսքով, այլ իրականում հասցնենք իսկական վճռական հաղթության, վորպեսզի խափանենք դեմոկրատական բուրժուազիայի անկայունությունը, կիսատ-պռատությունն ու դավաճանությունը։

Մենք պետք է այս նպատակին ուղղենք մեր բոլոր ջանքերը։ Իսկ դրան հասնելը կախված է, մի կողմից, նրանից, թե վորքան ճիշտ ենք գնահատում քաղաքական դիրքը, կախված է մեր տակտիկական լոզունգների ճշտությունից, և մյուս կողմից, բանվորական մասսաների մարտական ռեալ ուժով այդ լոզունգներին օժանդակելուց։ Մասսայի հետ կապերն ամրապնդելու և ընդլայնելու նպատակին է հետապնդում մեր կուսակցության բոլոր կազմակերպությունների և խմբերի առօրյական, ամենօրյա, կանոնավոր, ընթացիկ աշխատանքը, պրոպագանդի, ագիտացիայի և կազմակերպման աշխատանքը։ Այս աշխատանքը միշտ անհրաժեշտ է, սակայն ավելի քիչ քան յերբևիցե, բավարար համարվել կարող է հեղափոխական մոմենտին։ Այդպիսի մոմենտում բանվոր

դասակարգը բնազդաբար առնչվում թափով զինվում և հեղափոխա-
կան բանակ յերևույթի, և մենք պետք է կարողանանք ճիշտ գնել
այդ յերևույթի խնդիրները, վերցնելով հենց, ինչպես կարելի յե
լայնորեն, առաջադրենք այդ խնդիրների ծանրությունը և նրանց
լուծումը: Զարկում և մասսանդ, վորը մասսայի հետ ունեցած մեր
կապի մասին առաջադրված հանձնարարությունն այժմ առանձնապես հա-
մախ և բարդացած հեղափոխության մեջ տրամաբանորեն գերին վե-
րադարձող բուրժուական գաղափարներից: Անշուշտ, մենք դեռ շատ ու
շատ պետք է աշխատենք բանվոր դասակարգին դաստիարակելու
և կազմակերպելու. վորը, բայց այժմ հարցի ամբողջ էությունն
այն է, թե վորը պետք է լինի այդ դաստիարակման ու այդ կազմա-
կերպման ծանրության քաղաքական գլխավոր կենտրոնը: Արդյոք
արհեստակցական միությունները ու լեգալ ընկերությունները,
թե զինված ապստամբությունը, հեղափոխական բանակի և հե-
ղափոխական կառավարության ստեղծելու գործը: Թե մեկը և թե
մյուսը դաստիարակում ու կազմակերպում են բանվոր դասակար-
գին: Թե մեկը և թե մյուսը, ինարկե, անհրաժեշտ են: Սակայն
այժմ, ներկա հեղափոխության մեջ ամբողջ հարցը հանգում է այն
բանին, թե վորը պետք է լինի բանվոր դասակարգի դաստիա-
րակության ու կազմակերպման ծանրության կենտրոնը — առա-
ջինը, թե յերկրորդը:

Հեղափոխության յելքը կախված է նրանից, թե բանվոր դա-
սակարգը բուրժուազիայի ոժանդակի, ինքնակալության վրա
գրոհ գործող իր ճնշման ուժով հզոր, բայց քաղաքականապես ան-
զոր ոժանդակողի դեր կխաղա, թե ժողովրդական հեղափոխու-
թյան ղեկավարի դեր: Բուրժուազիայի գիտակից ներկայացուցիչ-
ները շատ լավ զգում են այդ: Հենց դրա համար էլ «Освобож-
дение»-ն գովաբանում է ակիմովականությունը, «էկոնոմիզմը»
սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ, այն էկոնոմիզմը, վորը այժմ առաջին
պլանին վրա յե դնում արհեստակցական միությունները ու լեգալ
ընկերությունները: Հենց դրա համար էլ պ. Ստրուվեն վողջու-
նում է («Освобождение»-ի № 72-ում) ակիմովականության սկզբ-
ունքային տենդենցները նոր-իսկրայականության մեջ: Հենց
դրա համար էլ նա հարձակվում է ՌՍԴԲԿ III համագումարի վո-
րոշումների ատելի հեղափոխական նեղության վրա:

Սոցիալ-դեմոկրատիայի տակտիկական ճիշտ լոզունգներն
այժմ հատկապես կարևոր նշանակություն ունեն մասսաներին ղե-
կավարելու համար: Ամենից վտանգավոր բան չկա, քան սկզբունքորեն
վորոշված, հետևողական տակտիկական լոզունգների նշանակության

նվաստացումը հեղափոխության ժամանակ։ Օրինակ, «Искра»-ն №104-ում փաստորեն անցնում է սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ լեղած իր ընդդիմախոսների կողմը, բայց միևնույն ժամանակ արհամարհանքով է խոսում այն լոզունգների ու տակտիկական վորոշումների մասին, վորոնք կյանքի առջևից են ընթանում, ցույց են տալիս այն ուղին, վորով շարժումն է ընթանում, մի շարք անհաջողություններով, սխալներով և այլն։ Ընդհակառակը, տակտիկական ճիշտ վորոշումներ մշակելը հսկայական նշանակություն ունի այն կուսակցության համար, վոր ցանկանում է մարքսիզմի վոգով, հեղափոխական սկզբունքների վոգով ղեկավարել պրոլետարիատին, և վոչ թե լոկ անցքերի պոչից քաշ գալ։ ՌՍԴԲԿ III համագումարի և կուսակցությունից անջատված մասի* կոնֆերանսի բանաձևերում մենք տակտիկական հայացքների ամենաճիշտ, ամենամտածված, ամենալրիվ արտահայտությունները ունենք, վորոնք առանձին գրականագետների պատահաբար ասածները չեն, այլ ընդունված են սոցիալ-դեմոկրատական պրոլետարիատի պատասխանատու ներկայացուցիչների կողմից։ Մեր կուսակցությունը մնացած բոլոր կուսակցություններից առաջ է, ունենալով ճշգրիտ և ամենքի կողմից ընդունված ծրագիր։ Նա մնացած կուսակցություններին պետք է օրինակ ցույց տա նաև իր տակտիկական բանաձևերին խստորեն վերաբերվելու գործում, իբրև հակակշիռ «Освобождение»-ի դեմոկրատական բուրժուազիայի ոպորտունիզմին և սոցիալիստ-հեղափոխականների հեղափոխական ֆրազին, վորոնք միայն հեղափոխության ժամանակ գլխի ընկան, վոր պետք է ծրագրի «նախագծով» հանդես գալ, և առաջին անգամ զբաղվեցին այն հարցով, թե իրենց աչքի առաջ կատարվողն արդյոք բուրժուական հեղափոխությունն է, թե վոչ։

Ահա թե ինչու մենք հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի ամենահրատապ գործն ենք համարում՝ ուշի-ուշով ուսումնասիրել ՌՍԴԲԿ III համագումարի և կոնֆերանսի տակտիկական բանաձևերը, նրանց մեջ վորոշել մարքսիզմի սկզբունքներից կա-

---

* ՌՍԴԲԿ III համագումարին (Լոնդոն, 1905 թ. մայիս) մասնակցում էին միայն բոլշևիկները։ Կոնֆերանսին (Ժնև, նույն ժամանակ) — միայն մենշևիկները, վորոնք սույն բրոշյուրի մեջ հաճախ «նոր-իսկրայականներ» են կոչվում, վորովհետև շարունակելով հրատարակել «Искра»-ն, նրանք այն ժամանակվա իրենց համախոհ Տրոցկու բերանով հայտարարեցին, թե հին ու նոր «Искра»-յի միջև անդունդ կա։ (Հեղինակի ծանոթությունը կցված 1908 թ. հրատարակությանը։ Խմբ.)

տարբերվող նրբությունները, իր համար պարզել սոցիալ-դեմոկրատական պրոլետարիատի կոնկրետ խնդիրները դեմոկրատական հեղափոխության մեջ։ Առաջարկվող բրոշյուրը հենց այդ աշխատանքին է նվիրված։ Մարքսիզմի սկզբունքների և հեղափոխության դասերի տեսակետից մեր տակտիկայի ստուգումը անհրաժեշտ է նաև նրա համար, ով ուզում է ռեալ կերպով նախապատրաստել տակտիկայի միասնությունը՝ իբրև ամբողջ ՌՍԴԲԿ ապագա լիակատար միավորման հիմք, և ոչ թե միայն հորդորանքի խոսքերով սահմանափակվել։

Ն. ԼԵՆԻՆ

Հուլիս 1905 թ.

1. ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԵՆՍԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

Մեր ազգային հեղափոխական մտածողության մեջ որպես հերթական հարցը համաժողովրդական Սահմանադիր ժողովի գումարման հարցն է։ Այս հարցի լուծման ձևի վերաբերյալ կարծիքները տարբեր են։ Փետրվարյան [illegible] ազատության և նշյալ Ցարական կառավարությունն ընդունած և ժողովրդական ներկայացուցիչների դատարանի անհրաժեշտությունը, բայց վոչ մի դեպքում չի ասված թե յերբ, վոր նրանց ժողովը լինի համաժողովրդական և սահմանադիր։ [illegible] Ռուսաստանի համաձայնական ազգությունների վերաբերյալ լրագրական [illegible], կառավարությունը կարծես թե համաձայն է, վոր ժողովը լինի խորհրդակցական և ընդարձակ—ավտոնոմիայի ազատության բացակայության և ընդդիմությունների ներ-ցեղային կամ ներ-դասային [illegible] պայմաններում։ Հեղափոխական պրոլետարիատը, վորքան նրան [illegible] և ընդգծված, պահանջում է, վոր իշխանությունը լինի անցնի Սահմանադիր ժողովին, այդ նպատակով ձգտելով վոչ միայն ընդհանուր ընտրական իրավունքի, վոչ միայն ավտոնոմիայի լիակատար ազատության, այլև, բացի դրանից, նաև ցարական կառավարության անհապաղ տապալմանը և այդ կառավարությունը [illegible] հեղափոխական կառավարությամբ փոխարինելուն։ Վերջապես, լինելով բազմաազգային, վոր իր ցանկությունները արտահայտում է այսպես կոչված «համաժողովրդական-դեմոկրատական կուսակցության» [illegible], ցարական կառավարության [illegible] չի [illegible], [illegible] կառավարության [illegible] չի [illegible], չի [illegible] և պահանջում [illegible], վորտեղ ընդարձակությունները լինեն [illegible] և կանոնավոր, և ներկայացուցիչների ժողովը կոչված դառնալ [illegible] համաժողովրդական և [illegible] Սահմանադիր։ [illegible] լինելով բազմաազգային, վորը «[illegible]» ազգության ազգայնական

միակ լուրջ հենարանն է, ձգտում է, վոր ցարի ու հեղափոխական ժողովրդի միջև վորքան կարելի յե ավելի խաղաղ գործարք լինի, այն էլ այնպիսի գործարք, վորը ամենից ավելի նրան՝ բուրժուազիային իշխանություն տար, ամենից քիչ՝ հեղափոխական ժողովրդին, պրոլետարիատին և գյուղացիությանը։

Տվյալ մոմենտում այսպես է քաղաքական դրությունը։ Այսպես են քաղաքական այն յերեք գլխավոր ուղղությունները, վորոնք համապատասխանում են արդի Ռուսաստանի սոցիալական յերեք գլխավոր ուժերին։ Թե ինչպես են «օսվոբոժդենեցները» կեղծ դեմոկրատական ֆրազներով քողարկում իրենց կիսատ-պռատ, ավելի ճիշտ ու պարզ ասած՝ հեղափոխության նկատմամբ դավադրական ու դավաճանական քաղաքականությունը, այդ մասին շատ անգամ ենք խոսել «Пролетарий»-ում (№№ 3, 4, 5) Այժմ տեսնենք, թե ինչպես են սոցիալ-դեմոկրատները հաշվի առնում մոմենտի խնդիրները։ Այս կողմից աչքանչելի նյութ է այն յերկու բանաձևը, վոր ամենավերջ անցյալում ընդունել է ՌՍԴԲԿ III համագումարը և կուսակցությունից անջատված մասի «կոնֆերանսը»։ Թե այդ բանաձևերից վորն է ավելի ճիշտ հաշվի առնում քաղաքական մոմենտը և ավելի ճիշտ վորոշում հեղափոխական պրոլետարիատի տակտիկան,— այս հարցը հսկայական նշանակություն ունի, և յուրաքանչյուր սոցիալ-դեմոկրատ, վոր ցանկանում է գիտակցորեն կատարել պրոպագանդիստի, ագիտատորի և կազմակերպչի իր պարտականությունները, պետք է ամենայն ուշադրությամբ պարզի իրեն համար այդ հարցը, բոլորովին մի կողմ թողնելով գործի էությանը չվերաբերող նկատառումները։

Կուսակցության տակտիկա ասելով հասկացվում է նրա քաղաքական վարքագիծը կամ նրա քաղաքական գործունեության բնույթը, ուղղությունը, յեղանակները։ Կուսակցական համագումարը տակտիկական բանաձևեր է ընդունում, վորպեսզի նոր խնդիրների վերաբերմամբ կամ քաղաքական նոր դրության հանդեպ ճիշտ վորոշի կուսակցության՝ իբրև ամբողջության քաղաքական վարքագիծը։ Այսպիսի նոր դրություն ստեղծեց Ռուսաստանում սկսված հեղափոխությունը, այսինքն՝ ժողովրդի հսկայական մեծամասնության լիակատար, վճռական ու բացարձակ պատռումը ցարական կառավարությունից։ Նոր հարցի էությունն այն է, թե վորոնք են ինչպես համաժողովրդական և ինչպես Սահմանադիր ժողովի գումարման գործնական յեղանակները (այդպիսի ժողովի հարցը տեսականորեն վաղուց արդեն և մյուս բոլոր կու-

[illegible]

Այսպես անվանենք, թե այս հարցերն ինչպես է լուծում ՌՍԴԲԿ III համագումարի բանաձևը: Ահա նրա լրիվ տեքստը.

«Ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության մասին» [illegible]

1. [illegible]

2. [illegible]

3. [illegible]

ՌՍԴԲԿ III համագումարը վորոշում է.

ա) անհրաժեշտ է բանվոր դասակարգի մեջ կոնկրետ պատկերացում տարածել հեղափոխության ամենից ավելի հավանական ընթացքի մասին և այն մասին, վոր հեղափոխության վորոշ մոմենտում անհրաժեշտ է, վոր առաջանա ժամանակավոր հեղափոխական կառավարություն, վորից պրոլետարիատը կպահանջի իրականացնել մեր ծրագրի քաղաքական ու տնտեսական բոլոր ամենամերձավոր պահանջները (մինիմում-ծրագիր).

բ) նայած ուժերի և նախնական ճշգրիտ վորոշման չենթարկվող այլ գործոնների փոխհարաբերությանը, թույլատրելի յե, վոր ժամանակավոր հեղափոխական կառավարությանը մասնակցեն մեր կուսակցության լիազորները՝ հակահեղափոխական բոլոր փորձերի դեմ անխնա կռվելու և բանվոր դասակարգի ինքնուրույն շահերը պաշտպանելու նպատակով.

գ) այսպիսի մասնակցության համար անհրաժեշտ պայման է դրվում կուսակցության խիստ վերահսկողությունն իր լիազորների վրա և սոցիալ-դեմոկրատիայի անկախության անշեղ պահպանումը, վորը ձգտում է սոցիալիստական լիակատար հեղաշրջման և այդ չափով էլ անհաշտ թշնամի յե բուրժուական բոլոր կուսակցություններին.

դ) անկախ այն բանից, թե արդյոք հնարավոր է սոցիալ-դեմոկրատիայի մասնակցությունը ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության մեջ, պետք է պրոլետարիատի ամենալայն խավերում պրոպագանդել մեկ այն մասին, թե անհրաժեշտ է, վոր զինված և սոցիալ-դեմոկրատիայի ղեկավարած պրոլետարիատը ժամանակավոր կառավարության վրա մշտական ճնշում գործ դնի հեղափոխության նվաճումները պաշտպանելու, ամրապնդելու և ընդլայնելու նպատակով.

2. Ի՞ՆՉ Է ՏԱԼԻՍ ՄԵԶ ՌՍԴԲԿ III ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԲԱՆԱՁԵՎԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՈՐ ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

ՌՍԴԲԿ III համագումարի բանաձևը, ինչպես անունից է յերևում, ամբողջովին և բացառապես նվիրված է ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության հարցին։ Այս նշանակում է, վոր սոցիալ-դեմոկրատների մասնակցությունը ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության մեջ՝ կազմում է հարցի մի մասը։ Մյուս կողմից, խոսքը միայն ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության, և վոչ թե այլ բանի մասին է. հետևապես, այստեղ բոլորովին չի մտնում թեկուզ «իշխանության նվաճելու» հարցն ընդհանրապես և այլն։ Արդյոք համագումարը ճի՞շտ է վարվել, վերացնելով այս վերջին և նման հարցերը։ Անշուշտ ճիշտ, վորովհետև Ռուսաստանի քաղաքական դրությունն այդպիսի հարցերը բնավ չի դարձնում օրվա հերթական հարցեր։ Ընդհակառակը, ամբողջ ժողովուրդը հերթի յե դրել ինքնակալության տապալումը և Սահմանադիր ժողովի գումարումը։ Կուսակցության համագումարները պետք է դնեն ու լուծեն վոչ թե այն հարցերը, վոր

ամեն մի կառ ամենալայն ջախջախել և այս կառ այն վերակառուցելը, այլ այնպիսիները, վորոնք մաքենայի պայմանների և հասարակական զարգացման արդյունքով ընթացքի հետևանքով քաղաքական յուրօրինակ նշանակություն ունեն։

Այժմյան հեղափոխության և պրոլետարիատի ընդհանուր կամքի մեջ ինչ նշանակություն ունի ժամանակավոր հեղափոխական կառավարությունը։ Համագումարի բանաձևը բացատրում է այս, հենց սկզբում նշելով «հնարավոր չափով լիակատար քաղաքական ազատության» անհրաժեշտությունը թե պրոլետարիատի անմիջական շահերի տեսակետից և թե սոցիալիզմի վերջնական նպատակների տեսակետից։ Իսկ քաղաքական լիակատար ազատությունը պահանջում է ցարական ինքնակալության փոխարինումը դեմոկրատական հանրապետությամբ, ինչպես արդեն ընդունել է մեր կուսակցական ծրագիրը։ Համագումարի բանաձևի մեջ դեմոկրատական հանրապետության լոզունգի ընդգծումը տրամաբանորեն և սկզբունքորեն անհրաժեշտ է, վորովհետև պրոլետարիատը, իբրև դեմոկրատիայի համար կռվող առաջավոր մարտիկ, հենց լիակատար ազատության է ձգտում. բացի դրանից, այս ընդգծումը առավել ևս նպատակահարմար է այժմյան մոմենտում, քանի վոր մեզանում հենց այժմ «դեմոկրատիզմի» դրոշի տակ հանդես են գալիս միապետականները, այն է՝ այսպես կոչված սահմանադրական-«դեմոկրատական» կամ «ազատամիտ-ժողովրդական» կուսակցությունը։ Հանրապետություն սահմանելու համար անպայման անհրաժեշտ է ժողովրդական ներկայացուցիչների ժողով, և այն էլ անպայման համաժողովրդական (ընդհանուր, հավասար և ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա և գաղտնի քվեարկությամբ) և սահմանադիր ժողով։ Մինչ հենց այս էլ ընդունում է համագումարի բանաձևը շարունակության մեջ։ Բայց նա այդտեղ չի սահմանափակվում։ «Իսկապես ժողովրդի կամքն արտահայտող» նոր կարգ սահմանելու համար դեռ բավական չէ ներկայացուցչական ժողովը սահմանադիր անվանել։ Պետք է այդ ժողովն իշխանություն և «սահմանելու» ուժ ունենա։ Այս գիտակցելով, համագումարի բանաձևը չի սահմանափակվում «սահմանադիր ժողովի» ձևական լոզունգով, այլ ավելացնում է այն նյութական պայմանները, վորոնց առկայությամբ միայն հնարավոր է, վոր այդ ժողովն իր խնդիրն իսկապես կատարի։ Ցույց տալով անհրաժեշտ է նշել այն պայմանները, վորոնց առկայության իսկապես սահմանադիր ժողովը կարող է դառնալ գործով սահմանադիր ժողով, վորովհետև լիբերալ բուրժուազիան, իբրև սահմանադրա-

A 6605

կան-միապետական կուսակցության, ինչպես շատ անգամ ենք նշել, դիտավորյալ կերպով խեղաթյուրում է համաժողովրդական սահմանադիր ժողովի լոզունգը՝ դատարկ ֆրազ դարձնելով այն։

Համագումարի բանաձևն ասում է, վոր նախընտրական ագիտացիայի լիակատար ազատությունն ապահովելու և իսկապես ժողովրդի կամքն արտահայտող ժողով գումարելու ընդունակ է միմիայն ժամանակավոր հեղափոխական կառավարությունը, այն էլ այնպիսին, վորը ժողովրդական հաղթական ապստամբության որգան կլինի։ Ճիշտ է արդյոք այս դրույթը։ Ում մտքով անցնի վիճել այս մասին, նա պետք է պնդի, թե ցարական կառավարությունը կարող է ռեակցիային ձեռք չմեկնել, թե նա ընդունակ է ընտրությունների ժամանակ չեզոք լինելու, թե նա կարող է ժողովրդի կամքի իսկական արտահայտության մասին հոգալ։ Նման յենթադրություններն այնքան անհեթեթ են, վոր վոչ-վոքը դրանք բացահայտ ձևով չի պաշտպանի, բայց թաքուն, լիբերալ դրոշի տակ այսպիսի յենթադրություններ անց են կացնում հենց մեր ոսվոբոժդենցիները։ Վորևէ մեկը պետք է գումարի Սահմանադիր ժողովը։ Վորևէ մեկը պետք է ապահովի ընտրությունների ազատությունն ու կանոնավորությունը։ Վորևէ մեկը պետք է ուժը և իշխանությունը լրիվ հանձնի այդ ժողովին։ Միմիայն հեղափոխական կառավարությունը, վոր ապստամբության որգանն է, կարող է բոլորովին անկեղծորեն ցանկանալ այս բանը և սրա իրականացման համար ամեն ինչ անելու ուժ ունենալ։ Ցարական կառավարությունն անխուսափելիորեն կդիմադրի դրան։ Լիբերալ կառավարությունը, վորը գործարք է կնքել ցարի հետ և ամբողջությամբ չի հենվում ժողովրդական ապստամբության վրա, ընդունակ չէ վոչ այս բանն անկեղծորեն ցանկանալու և վոչ էլ այս իրականացնելու, նույնիսկ յեթե ամենաանկեղծ կերպով ցանկանա։ Հետևաբար, համագումարի բանաձևը տալիս է միակ ճիշտ և լրիվ հետևողական դեմոկրատական լոզունգը։

Սակայն ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության գնահատականը թերի և անճիշտ կլիներ, յեթե նկատի չառնվեր դեմոկրատական հեղաշրջման դասակարգային բնույթը։ Այս պատճառով բանաձևն ավելացնում է, վոր հեղաշրջումը կուժեղացնի բուրժուազիայի տիրապետությունը։ Այս անխուսափելի յե տվյալ, այսինքն՝ կապիտալիստական հասարակական-տնտեսական կարգերում։ Իսկ քաղաքականապես քիչ թե շատ ազատ պրոլետարիատի վրա բուրժուազիայի տիրապետությունն ուժեղացնելու հետևանքն անխուսափելիորեն պետք է լինի իշխանության հա-

ման նրանց միջև մղվող կատաղի կռիվը, պետք է հիշեն բուր-ժուազիայի՝ պրոլետարիատից հեղափոխական շրջանի նվաճում-ները խլելու կատաղի փորձերը։ Այս պատճառով պրոլետարիատը, դեմոկրատիայի համար ամենից առաջ և բոլորի գլուխն անցած կռվելով, չպետք է մի րոպե մոռանա բուրժուական դեմոկրա-տիայի ընդերքում թաքնված նոր հակասությունները ու նոր կռիվը։

Այսպիսով՝ ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության նշանակությունը բանաձևի մեջ քննված ժամանակ լիովին գնահատ-վում է, նա գնահատվում է թե ազատության ու հանրապետու-թյան համար մղվող կռվի տեսակետից, թե Սահմանադիր ժողովի տեսակետից և թե դասակարգային նոր կռվի համար հող պատ-րաստող դեմոկրատական հեղաշրջման տեսակետից։

Այնուհետև հարց է առաջ գալիս, թե ինչպիսի դեր պետք է խաղա պրոլետարիատն առհասարակ ժամանակավոր հեղափոխա-կան կառավարության հանդեպ։ Համագումարի բանաձևը սրան պատասխանում և ամենից առաջ կուսակցությանն ուղղակի խոր-հուրդ տալով բանվոր դասակարգի մեջ այն համոզմունքը տարա-ծելու, թե ժամանակավոր հեղափոխական կառավարությունն ան-հրաժեշտ է։ Բանվոր դասակարգը պետք է գիտակցի այդ անհրա-ժեշտությունը։ Մինչդեռ «դեմոկրատական» բուրժուազիան քաշ-վելու մեջ է թողնում ցարական կառավարությունը տապալելու հարցը, մենք այս հարցին պետք է տանք առաջին տեղը և պրո-պագանդը, մեր ժամանակավոր հեղափոխական կառավարությունն ան-հրաժեշտ է։ Այս դեռ քիչ է. մենք պետք է մատնանշենք այդ կառավարության գործունեության ծրագիրը՝ մեր ներկա պատմական մոմենտի օբյեկտիվ պայմաններին և պրոլետարական դեմոկրատիայի խնդիրներին համեմատ։ Այդ ծրագիրը մեր կու-սակցության մինիմալ-ծրագիրն է, ամենամոտիկ քաղ-աքական ու տնտեսական բարենորոգումների ծրագիրը, որոնք, մի կողմից, լրիվին իրագործելի են ներկա հասարակական-տնտե-սական հարաբերությունների հողի վրա, և, մյուս կողմից, ան-հրաժեշտ են հետևյալ առաջընթաց քայլն անելու, սոցիալիզմի իրա-կանացման համար։

Այսպիսով, բանաձևը լրիվին պարզում է ժամանակավոր հե-ղափոխական կառավարության բնույթն ու նպատակը։ Այդ կա-ռավարությունն իր ծագմամբ և հիմնական բնույթով պետք է լի-նի ժողովրդական ապստամբության օրգան։ Իր ձևական նշանակությամբ նա պետք է լինի համաժողովրդական

Սահմանադիր ժողով գումարելու՝ մինչև։ Ըստ գործունեության բովանդակության նա պետք է իրականացնի պրոլետարական դեմոկրատիայի մինիմում-ծրագիրը՝ վորպես ինքնակալության դեմ ապստամբած ժողովրդի շահերն արտահայտելու միակ ընդունակ ծրագիր։

Կարող են առարկել, թե ժամանակավոր կառավարությունը, լինելով ժամանակավոր, չի կարող կենսագործել մի դրական ծրագիր, վորը տակավին չի ստացել ամբողջ ժողովրդի հավանությունը։ Նման առարկությունը լոկ հետադիմականների և «ինքնակալականների» սոփեստությունը կլիներ։ Վորևէ դրական ծրագիր չկիրառել՝ նշանակում է հանդուրժել փտած ինքնակալության ճորտատիրական կարգերի գոյությունը։ Այսպիսի կարգեր հանդուրժել կարող է միայն հեղափոխական գործին դավաճանող կառավարությունը և վոչ թե ժողովրդական ապստամբության որգան հանդիսացող կառավարությունը։ Ծաղր կլիներ, յեթե վորևէ մեկն առաջարկեր ժողովների ազատությունը գործով իրականացնելուց հրաժարվել, մինչև այդ ազատությունը Սահմանադիր ժողովն ընդունի,— այն պատրվակով, թե Սահմանադիր ժողովը կարող է դեռ չընդունել ժողովների ազատությունը։ Նույնպես ծաղր է ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության կողմից մինիմում-ծրագրին անհապաղ իրականացնելու դեմ առարկելը։

Նկատենք, վերջապես, վոր բանաձևը ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության առջև մինիմում-ծրագրի իրականացման խնդիրը դնելով, դրանով իսկ վերացնում է մաքսիմում-ծրագրին անհապաղ իրականացնելու, իշխանությունը սոցիալիստական հեղաշրջման համար նվաճելու անհեթեթ կիսաանարխիստական մտքերը։ Ռուսաստանի տնտեսական զարգացման աստիճանը (օբյեկտիվ պայման) և պրոլետարիատի լայն մասսաների գիտակցականության ու կազմակերպվածության աստիճանը (սուբյեկտիվ պայման, վոր անխզելի կապ ունի օբյեկտիվ պայմանի հետ) անհնարին են դարձնում բանվոր դասակարգի անհապաղ լիակատար ազատագրումը։ Միմիայն ամենատգետ մարդիկ կարող են անտեսել կատարվող դեմոկրատական հեղաշրջման բուրժուական բնույթը. միմիայն ամենամիամիտ լավատեսները կարող են մոռանալ, թե բանվորների մասսան դեռ վորքան քիչ բան գիտե սոցիալիզմի նպատակների և նրա իրականացման յեղանակների մասին։ Իսկ մենք ամենքս համոզված ենք, վոր բանվորների ազատագրումը կարող է միայն իրենց՝ բանվորների գործը լինել. առանց մասսաների գիտակցականության ու կազմակերպվածության, առանց բանվորներին նախապատրաստելու և ամբողջ բուրժուա-

զիայի դեմ մղվող դասակարգային բացահայտ կռվով դաստիարակելու՝ սոցիալիստական հեղափոխության մասին խոսք լինել չի կարող։ Եվ ի պատասխան անարխիստական այն առարկությունների, թե մենք հետաձգում ենք սոցիալիստական հեղաշրջումը, մենք կասենք. մենք այն չենք հետաձգում, այլ դեպի այդ հեղաշրջումը առաջին քայլն անում ենք միակ հնարավոր եղանակով, միակ ճիշտ ճանապարհով, այն է՝ դեմոկրատական հանրապետության ճանապարհով։ Ով ուզում է դեպի սոցիալիզմ գնալ այլ ճանապարհով, բացի քաղաքական դեմոկրատիզմից, նա անխուսափելիորեն հանգում է անհեթեթ ու ռեակցիոն եզրակացությունների թե տնտեսական և թե քաղաքական իմաստով։ Եթե այս կամ այն բանվորը հարցնում է մեզանից, թե ինչու մենք չիրականացնենք մաքսիմալ ծրագիրը, մենք կպատասխանենք՝ մատնանշելով այն, թե դեռևս սոցիալիզմին ինչքան խորթ են ժողովրդի դեմոկրատորեն տրամադրված մասսաները, թե դեռ ինչպես անզարգացած են դասակարգային հակասությունները, ինչպես անկազմակերպ են դեռևս պրոլետարները։ Այդ մի կազմակերպեցեք ամբողջ Ռուսաստանում հարյուր-հազարավոր բանվորներ, միլիոնների մեջ համակրանք տարածեցեք դեպի մեր ծրագիրը։ Փորձեցեք այդ անել՝ չսահմանափակվելով հնչուն, բայց դատարկ անարխիստական ֆրազներով,— և դուք իսկույն կտեսնեք, որ այդ կազմակերպության իրականացումը, այդ սոցիալիստական լուսավորության տարածումը կախված է դեմոկրատական փոխակերպումների հնարավոր չափով լրիվ իրականացումից։

Առաջ անցնենք։ Բանից վեր պարզված է ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության նշանակությունը և պրոլետարիատի դերը նրա հանդեպ,— հետևյալ հարցն է ծագում. արդյոք թույլատրելի՞ է և ի՞նչ պայմաններում մեր մասնակցությունը նրան (գործունեություն վերևից)։ Ի՞նչպես պետք է լինի մեր գործունեությունը ցածից։ Բանաձևն այս երկու հարցին ճշգրիտ պատասխաններ է տալիս։ Նա վճռականորեն հայտարարում է, որ սոցիալ-դեմոկրատիայի մասնակցությունը ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության մեջ (դեմոկրատական հեղաշրջման ժամանակաշրջանում, հանրապետության համար մղվող կռվի ժամանակաշրջանում) սկզբունքորեն թույլատրելի է։ Այս հայտարարությամբ մենք անդառնալի կերպով զատում ենք մեզ թե անարխիստներից, որոնք այս հարցին սկզբունքորեն բացասաբար են պատասխանում, և թե սոցիալ-դեմոկրատիայի պոչականներից

(ինչպես Մարտինովը ու նոր-իսկրայականներն են), վորոնք մեզ վախեցնում էին այն դրության հեռանկարով, յերբ այս մասնակցությունը մեզ համար կարող եր անհրաժեշտ լինել։ ՌՍԴԲԿ III համագումարն այս հայտարարությամբ մերժեց նոր «Искра»-յի այն միտքը, թե իբր սոցիալ-դեմոկրատների մասնակցությունը ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության մեջ միլլերանիզմի մի տեսակն ե, իբր սկզբունքորեն անթույլատրելի յե այդ, իբրև բուրժուական կարգի սրբագործում, և այլն։

Սակայն, ինչպես հասկանալի յե, սկզբունքորեն թույլատրելիության հարցով դեռևս չի լուծվում գործնական նպատակահարմարության հարցը։ Ի՞նչ պայմաններում է նպատակահարմար կռվի, «վերևից» մղվող կռվի այդ նոր տեսակը, վոր ընդունված է կուսակցության համագումարի կողմից։ Ինքնին հասկանալի յե, վոր այնպիսի կոնկրետ պայմանների մասին, ինչպիսին ուժերի փոխհարաբերությունն է և այլն, այժմ խոսելու հնարավորություն չկա, և բանաձևը, բնականաբար, հրաժարվում է այդ պայմանները նախապես վորոշելուց։ Վոչ մի բանական մարդ ներկա մոմենտում հանձն չի առնի վորևե գուշակություն անել մեզ հետաքրքրող հարցի մասին։ Կարելի յե և պետք է վորոշել մեր մասնակցության բնույթն ու նպատակը։ Բանաձևը հենց այս էլ անում է, մասնակցության յերկու նպատակ մատնանշելով. 1) անողոք կռիվ հակահեղափոխական փորձերի դեմ և 2) բանվոր դասակարգի ինքնուրույն շահերի պաշտպանում։ Մինչդեռ լիբերալ բուրժուաներն սկսում են յեռանդով խոսել ռեակցիայի հոգեբանության մասին (տես պ. Ստրուվեյի ամենից ուսանելի «Բաց նամակը» «Освобождение»-յի № 72-ում), աշխատելով վախեցնել հեղափոխական ժողովրդին և նրան դրդել զիջող լինելու ինքնակալության վերաբերմամբ,—նույն այդ ժամանակ հատկապես տեղին է, վոր պրոլետարիատի կուսակցությունը հիշեցնի հակահեղափոխության դեմ մղվող իսկական պատերազմի խնդիրը։ Վերջին հաշվով միմիայն ուժն է լուծում քաղաքական ազատության և դասակարգային կռվի մեծ հարցերը, և մենք պետք է հոգանք այդ ուժը նախապատրաստելու, կազմակերպելու և այն ակտիվ, վոչ միայն պաշտպանողական, այլև հարձակողական կերպով օգտագործելու մասին։ Յեվրոպայում Փարիզի Կոմունայից սկսած գրեթե անընդհատ տիրող քաղաքական ռեակցիայի յերկարատև շրջանը մեզ չափազանց շատ է մոտեցրել, հարազատ դարձրել միմիայն «ներքևից» գործելու մտքին, չափազանց վարժեցրել և միմիայն պաշտպանողական կռվի դիտելուն։ Մենք այժմ, անկասկած,

նոր դարաշրջան էինք թևակոխել. քաղաքական ցնցումների ու հեղափոխությունների շրջանն է սկսվել։ Այնուհետև մի ժամանակաշրջանում, ինչպիսին Ռուսաստանն է այժմ, հին շաբլոնով առանձնահատկությունն անթույլատրելի է։ Պետք է քարոզել վերևից կատարվող գործողության գաղափարը, պետք է պատրաստվել ամենավճռական, հարձակողական գործողությունների, պետք է ուսումնասիրել այդպիսի գործողությունների պայմանները ու ձևերը։ Համագումարի բանաձևն այդ պայմաններից յերկուսն առաջին շարքի վրա յե դնում. մեկը վերաբերում է սոցիալ-դեմոկրատիայի՝ ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության մեջ մասնակցելուն. ձևական կողմին (կուսակցության խիստ վերահսկողությունն իր լիազորների վրա), մյուսը՝ այդ մասնակցության բուն բնույթին (մեկ մի րոպե անգամ աչքաթող չանել սոցիալիստական լիակատար հեղաշրջման նպատակը)։

Այսպիսով, ամեն կողմից պարզելով կուսակցության քաղաքականությունը «վերևից» կատարվող գործողության ժամանակ,— յերբ կոնկրետ մշակված է այս նոր, մինչև այժմ գրեթե չպատահած յեղանակով, բանաձևը նախատեսում է նաև այն դեպքը, յերբ մեզ չի հաջողվի վերևից գործել։ Ցածից ազդել ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության վրա մենք, համենայն դեպս, պարտավոր ենք։ Ցածից այսպես ճնշում գործ դնելու համար պրոլետարիատը պետք է զինված լինի,— վորովհետև հեղափոխական մոմենտին բանն առանձնապես արագ է հասնում անմիջական քաղաքացիական պատերազմի,— և պետք է ղեկավարվի սոցիալ-դեմոկրատիայի կողմից։ Նրա զինված ճնշում գործ դնելու նպատակն է «պաշտպանել, ամրապնդել և ընդլայնել հեղափոխության նվաճումները», այսինքն՝ այն նվաճումները, վորոնց եությունը, պրոլետարիատի շահերի տեսակետից, մեր ամբողջ մինիմալ— ծրագրի իրականացումը պետք է լինի։

Սրանով մենք կվերջացնենք ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության մասին III համագումարի ընդունած բանաձևի համառոտ վերլուծումը։ Ինչպես ընթերցողը տեսնում է, այս բանաձևը պարզում է թե նոր հարցի նշանակությունը, թե պրոլետարիատի կուսակցության վերաբերմունքը դեպի այս հարցը և թե կուսակցության քաղաքականությունը, ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության թե ներսից, թե դրսից։

Այժմ տեսնենք «կոնֆերենցիայի» համապատասխան բանաձևը։

3. Ի՞ՆՉ ԲԱՆ Է «ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԿԱՆ ՀԱՂԹԱՆԱԿԸ ՑԱՐԻԶՄԻ ԴԵՄ»

«Կոնֆերենցիայի» բանաձևը նվիրված է «իշխանության գրավման և ժամանակավոր կառավարությանը մասնակցելու» հարցին*. Հարցը հենց այդպես դնելու մեջ արդեն, ինչպես մենք մատնանշում էինք, խառնաշփոթություն կա։ Մի կողմից՝ հարցը նեղ է դրվում՝ միմիայն մեր մասնակցության մասին ժամանակավոր կառավարության մեջ, և վոչ թե ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության վերաբերյալ կուսակցության խնդիրների մասին ընդհանրապես։ Մյուս կողմից՝ իրար են խառնվում բոլորովին այլասեռ յերկու հարց՝ մեր մասնակցության հարցը դեմոկրատական հեղաշրջման փուլերից մեկում և սոցիալիստական հեղաշրջման հարցը։ Իրոք, «իշխանության նվաճումը» սոցիալ-դեմոկրատիայի կողմից՝ հենց սոցիալիստական հեղաշրջում է և չի կարող այլ բան լինել, յեթե այս բառերը գործածենք իրենց ուղղակի և սովորական նշանակությամբ։ Իսկ յեթե դրանք հասկանանք իշխանությունը վոչ թե սոցիալիստական, այլ դեմոկրատական հեղաշրջման համար նվաճելու իմաստով, այդ դեպքում ինչ իմաստ կունենար վոչ թե ժամանակավոր հեղափոխական կառավարությանը մասնակցելու մասին միայն, այլև ընդհանրապես «իշխանությունը նվաճելու» մասին խոսելը։ Ակնհայտ է, վոր մեր «կոնֆերենցիստներն» իրենք լավ չեն իմացել, թե ինչի մասին պետք է խոսեն՝ դեմոկրատակա՞ն, թե՞ սոցիալիստական հեղաշրջման մասին։ Ով հարցի գրականությանը հետևել է, նա գիտե, վոր այդ խառնաշփոթության սկիզբը դրել է ընկ. Մարտինովը իր հռչակավոր «Յերկու դիկտատուրա»-յով. նոր-իսկրայականները հաճույքով չեն հիշում հարցի այն դրվածքը, վոր տրված է (դեռ հունվարի 9-ից առաջ) որինակելի-պոչական այս յերկի մեջ, բայց կասկածից դուրս է նրա գաղափարական ազդեցությունը կոնֆերենցիայի վրա։

Բայց մի կողմ թողնենք բանաձևի վերնագիրը։ Նրա բովանդակությունը մեզ անհամեմատ ավելի խոր և ավելի լուրջ սխալներ է ցույց տալիս։ Ահա նրա առաջին մասը.

«Հեղափոխության վճռական հաղթությունը ցարիզմի դեմ կարող է նշանավորվել կամ ժողովրդական հաղթական ապստամբությունից դուրս յեկած ժամանակավոր կառավարության հիմնելով, կամ այս կամ այն ներկայացուցչական հիմնարկի հեղափոխական նախաձեռնությամբ, վորը ժողովրդի

անմիջական հեղափոխական ճնշման տակ վորոշում է համաժողովրդական Սահմանադիր ժողով կազմակերպելու»։

Այսպես ուրեմն, մեզ ասում են, թե ցարիզմի դեմ հեղափոխության վճռական հաղթանակը կարող է լինել թե հաղթական ապստամբությունը և թե... ներկայացուցչական հիմնարկի վորոշումը Սահմանադիր ժողով կազմակերպելու մասին։ Ինչպես թե՞ վճռական հաղթանակը կարող է նշանավորվել Սահմանադիր ժողով կազմակերպելու «վորոշումով»։ Եվ այդպիսի «հաղթանակը» ժողովրդական հաղթական ապստամբությունից դուրս յեկած՝ ժամանակավոր կառավարության հետ մի շարքում է դրվում։ Կոնֆերենցիան չի նկատել, վոր ժողովրդական հաղթական ապստամբությունը և ժամանակավոր կառավարության հիմնումը նշանակում են հեղափոխության հաղթանակը գործով, իսկ Սահմանադիր ժողով կազմակերպելու «վորոշումը» նշանակում է հեղափոխության հաղթանակը լոկ խոսքով։

Նոր-իսկրայականների կոնֆերենցիան նույն սխալն է արել, վոր շարունակ անում են լիբերալները, ազատագրականները։ Ազատագրականները ֆրազաբանում են «Սահմանադիր» ժողովի մասին, ամոթխածությամբ աչք փակելով ուժի ու իշխանության ցարի ձեռքում մնալու հանգամանքի առաջ, մոռանալով, վոր «սահմանադրելու» համար հարկավոր է սահմանադրելու ուժ ունենալ։ Կոնֆերենցիան մոռացել է նույնպես, վոր ինչպիսի ներկայացուցիչներ էլ լինեն, նրանց «վորոշումից» մինչև այդ վորոշման իրականացումը դեռ հեռու է։ Կոնֆերենցիան մոռացել է նույնպես, վոր քանի իշխանությունը ցարի ձեռքում է մնում, ինչպիսի ներկայացուցիչներ էլ լինեն, նրանց այս կամ այն վորոշումները կմնան նույնպիսի դատարկ ու խղճուկ շաղակրատանք, ինչպես 1848 թվականի գերմանական հեղափոխության պատմության մեջ հռչակավոր՝ Ֆրանկֆուրտի պառլամենտի «վորոշումները»։ Հեղափոխական պրոլետարիատի ներկայացուցիչ Մարքսն իր «Հռենոսյան Նոր Լրագրի» մեջ հենց դրա համար էր անխնա սարկազմով խարազանում Ֆրանկֆուրտի լիբերալ «ազատագրականներին», վոր նրանք լավ խոսքեր էին ասում, ամեն տեսակ դեմոկրատական «վորոշումներ» էին ընդունում, ամեն տեսակ ազատություններ էին «սահմանում», իսկ գործով իշխանությունը թագավորի ձեռքին էին թողնում, թագավորի տրամադրության տակ յեղած ռազմական ուժի դեմ զինված կռիվ չէին կազմակերպում։ Եվ մինչ Ֆրանկֆուրտի ազատագրականները շաղակրատում էին, թագավորը ժամանակ

չահեց, ամրապնդեց իր ռազմական ուժերը, և հակահեղափոխու-թյունը, հենվելով այդ ուժի վրա, գլխովին ջարդեց դեմոկրատա-ներին իրենց հիանալի «դրուժինների» հետ միասին։

Կոնֆերենցիան վճռական հաղթության հավասարեցրեց այն, ինչ վոր հենց չէր պարունակում հաղթության վճռական պայ-մանը։ Ի՞նչպես կարող էին մեր կուսակցության հանրապետա-կան ծրագիրն ընդունողն սոցիալ-դեմոկրատներն այդ սխալը գոր-ծել։ Այդ տարօրինակ յերևույթը հասկանալու համար պետք է դի-մել III համագումարի այն բանաձևին, վոր վերաբերում է կու-սակցության անջատված մասին*։ Այս բանաձևում մատնանշված է, վոր մեր կուսակցության մեջ «էկոնոմիզմին» հարազատ հո-սանքներ են վերականգնվում։ Մեր «Կոնֆերենցականները» (մենշ

---

* Բերում ենք այս բանաձևի լրիվ տեքստը. «Համագումարը արձանագրում է, վոր ՌՍԴԲԿ մեջ էկոնոմիզմի դեմ մղած պայքարի ժամանակից սկսած մինչև այժմ զանազան չափով և զանազան հարաբերությամբ պահպանվել են նրան հա-րազատ յերանգներ, վորոնք բնորոշվում են պրոլետարական կռվի մեջ գիտակ-ցականության տարրերի նշանակությունը նսեմացնելու ընդհանուր տենդենցով՝ դրանց տարերայնության տարրերին յենթարկելով։ Այդ յերանգների ներկա-յացուցիչները կազմակերպական հարցում տեսականորեն դավանում են կազ-մակերպություն-պրոցեսի սկզբունքը, վոր անհամապատասխան է կուսակցու-թյան պլանաչափ ձևակերպված աշխատանքին, իսկ գործնականում շատ դեպ-քերում կուսակցության դիսցիպլինայից շեղվելու սխալում են կիրառում, իսկ ուրիշ դեպքերում, կուսակցության ամենից ավելի քիչ գիտակից մասին աղաղակում ընտրական սկզբունքը լայնորեն, առանց իրականության օբյեկտիվ պայմանների անսահմանորեն կիրառելու՝ քարոզը, աշխատում են խախտել կուսակցական կապի՝ ներկայումս միակ հնարավոր հիմունքները։ Տակտիկական հարցերում նրանք ձգտում են հայտաբերում՝ նեղացնելու կուսակցական աշխատանքի թափը, դեմ արտահայտվելով լիբերալ-բուրժուական կուսակցությունների վերաբերմամբ լի-ովին անկախ կուսակցական տակտիկային, դեմ արտահայտվելով, վոր մեր կու-սակցությունը համար հնարավոր և ցանկալի յե ժողովրդական ապստամբության մեջ կազմակերպողի դեր ստանձնելը, դեմ արտահայտվելով կուսակցության մաս-նակցությանը ժամանակավոր դեմոկրատական-հեղափոխական կառավարու-թյան մեջ, ինչ պայմաններում էլ վոր լինի։

Համագումարը կուսակցության բոլոր անդամներին առաջարկում է ամենու-րեք գաղափարական յեռանդուն պայքար մղել հեղափոխական սոցիալ-դեմո-կրատիայի սկզբունքներից կատարվող այդպիսի մասնակի շեղումների դեմ, բայց միաժամանակ գտնում է, վոր նման հայացքներին այս կամ այն կերպ հարող անձանց մասնակցությունը կուսակցության կազմակերպությունների մեջ այն անհրաժեշտ պայմանով է թույլատրելի, վոր նրանք, ընդունելով կուսակցական համագումարները ու կուսակցական կանոնադրությունը, ամբողջովին հպա-տակվեն կուսակցական կարգապահությանը։ (Լենինի ծանոթությունը, կցր-ված 1908 թ. հրատարակությանը։ Խմբ.)

26

վոր գուք չե, վոր նրանք Մարքսիզմի գաղափարական ղեկավարության տակ են) հեղափոխության ժամին բոլորովին նույն վերով են գտնում, ինչպես եկամտատերերն էլին գտնում քաղաքական կուլի կամ 8-ամյա աշխատանքային դպրոց մասին։ Գիմնազիաններին խնդրել նրանց հեծ «վոտաչերբի Թեորիան» նրանց գործի գնում. 1) դպրոցը իրավունքների համար, 2) քաղաքական ազատություն, 3) քաղաքական դպրոցը, — կամ՝ 1) 10-ամյա աշխատանքային դը, 2) 9-ամյա, 3) 8-ամյա։ Թե այդ «ամերիկյան-դպրոցներից» ինչ հետեւանքներ էլին սպասվում, բավականաչափ հայտնի են անծանոթին։ Այժմ մեզ առաջարկում են հեղափոխության եվ առաջաց ավելի կենդանի վոտքերի քայլերով։ 1) ցարը ներկայացուցչական հիմնարկ և դումայում, 2) այդ ներկայացուցչական հիմնարկը «Ժողովրդի» ձեռքում տակ վերջանում և Սահմանադիր Ժողով կազմակերպել, 3) ... լիբերալ վոտքի մասին միջնորդները գեռ համաձայնության չեն լսել. նրանք ժառանգել են, վոր ժողովրդի հեղափոխական ճնշումը ցարիզմի հակահեղափոխական ճնշմանը և հանդիպում, և վոր, այդ պատճառով, կամ «վերջացնել» և չեղոքացնել Թեում, կամ, հարցը, ալնուամենայնիվ, ժողովրդական տապատության հաղթությունը կամ պարտությունը և յուզում։ Կոնֆերենցիայի բանաձևը ճիշտ և ճիշտ եկամտաբերների աշխարհի գաղափարությունն և հանում. բանվորների վճռական հաղթանակը կարող և նշանակությունը գտնում կամ 8-ամյա աշխատանքային դպր հեղափոխականներին իրականացնելով, կամ 10-ամյա աշխատանքային դպ չնորհելով և 9-ամյայի անցնելու «վերջացման»... Ետև և խաղ նույնը։

Մեզ կարող են, դուցե, առարկել, թե բանաձևի հեղինակները նկատի չեն ունեցել առաջատարության հաղթությունը համառոտագին ցարի զավթած ներկայացուցչական հիմնարկի «վերջացման», թե նրանք կամեցել են միայն նախատեսել կուսակցության ամբողջական մեկ և մյուս գլխովով։ Մենք դրան կպատասխանենք. 1) բանաձևի առաջավոր ներկայացուցչական հիմնարկի վարուժանն աղդակի և անկեղծ կերպով «հեղափոխության վճռական հաղթության ցարիզմի գլխ» անունն և տալիս։ Դուցե անփույթ խմբագրելու հետևանք է այդ, դուցե այդ կարելի լինի ուղղել արձանագրությունների հիման վրա, բայց քանի դեռ ուղղված չի, այդ խմբագրության խոսքը միայն մեկ բան կարող է լինել, և այդ իմաստն ամբողջովին [illegible] [illegible] է։ 2) Մարդի «ավարտադրական» այն ընթացքը, վորի մեջ ընկել են բանաձևի հեղինակները, անհամեմատ ավելի պարզորոշ լուսաբանված

և նոր-իսկրայականների գրական ուժի՝ յերկերի մեջ։ Որինակ. Թիֆլիսի կոմիտեյի «Социал-Демократ» որգանում (վրացերեն. թարգմանված և «Искра»-ի № 100-ում) «Զեմստվոյական ժողովը և մեր տակտիկան» հոդվածը մինչև այն տեղն է հասնում, վոր ասում է, թե «մեր այն «տակտիկան», վորով մենք գործողության կենտրոն ենք ընտրում Զեմստվոյական ժողովը (մեր կողմից ավելացնենք, վոր այդ Զեմստվոյական ժողովի գումարման մասին դեռ ստույգ վոչինչ չգիտենք), «մեզ համար ավելի օգտավետ է», քան զինված ապստամբության և ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության հիմնելու «տակտիկան»։ Մենք ներքևում այդ հոդվածին դեռ կանդրադառնանք։ 3) Չի կարելի վորևե բանով դեմ լինել, վոր նախապես քննարկվի կուսակցության տակտիկան թե հեղափոխության հաղթության դեպքում և թե նրա պարտության դեպքում, թե ապստամբության հաջողության դեպքում և թե այն դեպքում, յերբ ապստամբությունը բռնկվելով լուրջ ուժ դառնալ չկարողանա։ Հնարավոր է, վոր ցարական կառավարությանը հաջողվի լիբերալ բուրժուազիայի հետ գործարք կնքելու նպատակով ներկայացուցչական ժողով գումարել,—III համագումարի բանաձևը, նախատեսելով այդ, խոսում է ուղղակի «կեղծավոր քաղաքականության» մասին, «կեղծ-դեմոկրատիզմի» մասին, «այսպես կոչված Զեմստվոյական ժողովի նման ժողովրդական ներկայացուցչության ծաղրանկարային ձևերի» մասին*։ Բայց բանն էլ

---

* Ահա հեղաշրջման նախորյակին կառավարության տակտիկայի վերաբերյալ այդ բանաձևի տեքստը.

«Նկատի ունենալով, վոր կառավարությունը մեր ապրած հեղափոխական ժամանակաշրջանում ինքնապահպանման նպատակով, ուժեղացնելով գլխավորապես պրոլետարիատի գիտակից տարրերի դեմ ուղղված սովորական ռեպրեսիաները, միաժամանակ 1) փորձում է զիջումների և ռեֆորմների խոստումներով քաղաքականապես անբարոյացնել բանվոր դասակարգին և դրանով նրա ուշադրությունը շեղել հեղափոխական կռվից, 2) նույն նպատակով զիջումների իր կեղծավոր քաղաքականությունը կեղծ-դեմոկրատական ձևերով է պարուրում, սկսելով բանվորներին հանձնաժողովների ու խորհրդակցությունների համար ներկայացուցիչներ ընտրելու հրավեր կարդալուց և վերջացնելով այսպես կոչված Զեմստվոյական ժողովի նման ժողովրդական ներկայացուցչության ծաղրանկարային ձևեր ստեղծելով, 3) կազմակերպում է այսպես կոչված սև հարյուրակներ և հեղափոխության դեմ է հանում առհասարակ ժողովրդի բոլոր անտեղյակ, անգիտակից կամ ցեղային ու կրոնական ատելությամբ կուրացած տարրերին—

ՈՍՏԻ III համագումարը վորոշում է կուսակցության բոլոր կազմակերպություններին առաջարկել՝

ա) մերկացնելով կառավարական զիջումների ռեակցիոն նպատակները

հենց այն է, որ այդ չի առաջում ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության վերաբերյալ բանաձևի մեջ, որովհետև այդ չի վերաբերում ժամանակավոր հեղափոխական կառավարությանը: Այս դեպքը հենց և տանում տարաձայնության և ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության հիմնելու պրոբլեմը, ձևափոխում և այն և այլն: Իսկ խոսքն այժմ այն մասին չէ, որ ամեն տեսակ կոմբինացիաներ հնարավոր են, որ հնարավոր է թե հաղթություն, թե պարտություն, թե անմիջական և թե զուգակցի համադրությունները,—այլ խոսքն այն մասին է, որ սոցիալ-դեմոկրատիային թույլատրելի չէ խախտական հեղափոխական ճանապարհի մասին բանվորների ունեցած պատկերացման մեջ խառնաշփոթություն մտցնել, որ անթույլատրելի է սոցիալ-դեմոկրատներին վճռական հաղթություն անվանել այն, ինչ որ հաղթության հիմնական պայման չի պարունակում: Հնարավոր է, որ մենք 8-ժամյա աշխատանքային օրն էլ միանգամից չստանանք, այլ միայն դարձումի յերկար ճանապարհով. բայց ինչ կասեք դուք այն մարդու մասին, որը բանվորների հաղթություն կանվաներ պրոլետարիատի այնպիսի անզորությունը, այնպիսի թուլությունը, յերբ նա ի վիճակի չի լինի խանգարելու քաշքշուկները, ձգձգումները, չարչրկությունը, դավաճանությունները և ռեակցիան: Հնարավոր է, որ ռուսական հեղափոխությունը վերջանա «սահմանադրական վիժվածքով», ինչպես մի անգամ «Вперед»-ն ասաց*, բայց մի՞թե

պրոպագանդայի և ագիտացիայի մեջ մի կողմից ընդգծել նրանց հարկադրված բնույթը, և մյուս կողմից՝ պրոլետարիատին բավարարող բարենորոգումներ ստանալու անպայման անհնարինությունն ինքնակալության համար.

բ) օգտվելով նախընտրական ագիտացիայից, բանվորներին պարզել կառավարության նման ձեռնարկումների իսկական իմաստը և ապացուցել, որ պրոլետարիատին անհրաժեշտ է հեղափոխական ճանապարհով գումարել Սահմանադիր ժողով ընդհանուր, հավասար և ուղղակի ընտրական իրավունքի հիմունքներով և գաղտնի քվեարկությամբ·

գ) պրոլետարիատին կազմակերպել՝ 8-ժամյա աշխատանքային օրը և բանվոր դասակարգի մյուս հերթական պահանջները հեղափոխական ճանապարհով անհապաղ իրականացնելու համար.

դ) զինված հակահարված կազմակերպել սև հարյուրակների և առհասարակ կառավարության ղեկավարած ռեակցիոն այլ տարրերի ելույթի դեմ»: (Հեղինակի ծանոթությունը՝ կցված 1908 թ. հրատարակությանը: Խմբ.)

* Ժնևի «Вперед» թերթն սկսեց լույս տեսնել 1905 թ. հունվարին, իբրև կուսակցության բոլշևիկյան մասի օրգան: Հունվարից մինչև մայիս 18 համար լույս տեսավ: Մայիսից «Вперед»-ի փոխարեն սկսեց լույս տեսնել «Пролетарий»-ը իբրև ՌՍԴԲԿ կենտրոնական օրգան, ՌՍԴԲԿ III համագումարի վորոշման համաձայն (այդ համագումարը կայացավ Լոնդոնում մայիսին, մենշևիկները չեկան, իրենց «կոնֆերենցիան կազմակերպելով» Ժնևում) (Հեղինակի ծանոթությունը, որ կցված է 1908 թ. հրատարակությանը: Խմբ.)

այդ կարող է արդարացնել այն սոցիալ-դեմոկրատին, որը վերջնական կովի նախօրյակին կսկսեր այդ վիճվածքը «ցարիզմի դեմ վճռական հաղթանակ» անվանել: Վատթարագույն դեպքում հնարավոր է, որ ոչ միայն հանրապետություն չնվաճենք, այլ սահմանադրությունն էլ լիբերալական, «շիպովյան» լինի, բայց մի՞թե ներելի կլիներ սոցիալ-դեմոկրատին մթագնել մեր հանրապետական լոզունգը:

Իհարկե, նոր-իսկրայականները դեռ չեն հասել այս լոզունգը մթագնելուն: Բայց թե հեղափոխական վոգին ինչ աստիճան է հեռացել նրանցից, ինչ աստիճան է անկենդան անդորրությունը վարագուրել նրանցից մոտիկ մարտական խնդիրները, այդ հատկապես ակնառու կերպով յերևում է այն բանից, վոր նրանք իրենց բանաձևի մեջ հենց հանրապետության մասին են մոռացել խոսել: Այս անհավանական է, բայց իրողություն է: Սոցիալ-դեմոկրատիայի բոլոր լոզունգները հաստատված են, կրկնված, պարզաբանված, մանրամասնված են կոնֆերենցիայի զանազան բանաձևերում, չի մոռացվել նույնիսկ բանվորների ավագների ու պատգամավորների ընտրությունը ձեռնարկություններում,— միայն ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության վերաբերյալ բանաձևի մեջ առիթ չի յեղել հանրապետության մասին հիշելու: Խոսել ժողովրդական ապստամբության «հաղթության» մասին, ժամանակավոր կառավարություն հիմնելու մասին և մոռանալ, թե այդ «քայլերն» ու ակտերն ինչ առընչություն ունեն հանրապետությունը նվաճելու հետ,—նշանակում է բանաձև գրել վոչ թե պրոլետարիատի կռիվը ղեկավարելու, այլ պրոլետարական շարժման պոչից քարշ գալու համար:

Ամփոփում: Բանաձևի առաջին մասը 1) բոլորովին չի պարզել ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության նշանակությունը հանրապետության համար մղվող կռվի տեսակետից և իբրև համաժողովրդական ու իսկապես Սահմանադիր ժողովն ապահովելու տեսակետից. 2) ուղղակի խառնաշփոթություն է մտցրել պրոլետարիատի դեմոկրատական գիտակցության մեջ, ցարիզմի դեմ տանելիք հեղափոխության վճռական հաղթությունը համապատասխանեցնելով իբրև մի այնպիսի դրություն, յերբ հենց իսկական հաղթանակի հիմնական պայմանը դեռ չկա:

4. ՄԻԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ԼՈՒԾԱՐՔՆ ՈՒ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Անցնենք բանաձևի հետևյալ մասին.

«...Թե մեկ և թե մյուս դեպքում այդպիսի հաղթանակը հեղափոխական ժամանակաշրջանի նոր փուլի սկիզբը կլինի:

[illegible]

[illegible]

[illegible]

պատիվ դիտողի հոգեբանությունը. մեկը համակված է կենդանի գործունեության կոչով, մյուսը՝ մեռելային անգործությամբ։ Ցերեկու բանաձևն էլ հայտարարում են, թե տեղի ունեցող հեղաշրջումը մեզ համար միայն առաջին քայլն է, վերին կետերի յերկրորդը, բայց այստեղից մեկ բանաձևն այն յեզրակացությունն է հանում, թե հենց դրա համար էլ հարկավոր է ել ավելի շուտով անել այդ առաջին քայլը, ավելի շուտով լուծարքի յենթարկել այն, նվաճել հանրապետությունը, ամենևին ճնշել հակահեղափոխությունը և հող առեղծել յերկրորդ քայլի համար։ Իսկ մյուս բանաձևն, այսպես ասած, այդ առաջին քայլի բովանդակության նկարագիրն է դուրս տալիս և (ներեցեք գռեհիկ արտահայտությունս) նրա առթիվ մանրը և լմլմացնում։ Համագումարի բանաձևը մարքսիզմի հին և հավիտենապես նոր մտքերը (դեմոկրատական հեղափոխման բուրժուական բնույթի մասին) վերցնում և իբրև առաջաբան կամ առաջին նախադասություն թե դեմոկրատական և թե սոցիալիստական հեղափոխման համար կռվող առաջավոր դասակարգի առաջավոր խնդիրների մասին յեզրակացություններ հանելու համար։ Կոնֆերենցիայի բանաձևը հենց այդպես էլ առաջաբանից դենը չի անցնում, այն ծամծմելով և նրա առթիվ խելքին զոռ տալով։

Այս տարբերությունը հենց այն տարբերությունն է, վոր վաղուց ի վեր ռուս մարքսիստներին յերկու թևի յե բաժանում՝ ռեզոնյորական ու մարտական թե՝ լեգալ մարքսիզմի անցած ժամանակներում և տնտեսական թե ու քաղաքական թե՝ սկսվող մասսայական շարժման դարաշրջանում։ Ընդհանրապես դասակարգային և հատկապես քաղաքական կռվի տնտեսական խոր արմատների վերաբերյալ մարքսիզմի ճիշտ նախադրյալից եկոնոմիստներն այն յուրահատուկ յեզրակացությունն եյին հանում, թե պետք է յերես դարձնել քաղաքական կռվից և կասեցնել նրա զարգացումը, նեղացնել նրա թափը, նվազեցնել նրա խնդիրները։ Քաղաքականները, ընդհակառակը, նույն նախադրյալներից ուրիշ յեզրակացություն եյին հանում, այն է՝ ինչքան խոր են հիմա մեր կռվի արմատները, այնքան մենք ավելի լայն, ավելի համարձակ, ավելի վճռական, ավելի մեծ նախաձեռնությամբ պետք է մղենք այդ կռիվը։ Մեր առջև այժմ էլ նույն վեճն է, միայն այլ պարագաներում, փոխված ձևով։ Այն նախադրյալներից, թե դեմոկրատական հեղաշրջումը դեռ բնավ սոցիալիստական չէ, թե նա յերբեք միմիայն չունևորներին չի «հետաքրքրում», թե նրա ամենախոր արմատները գտնվում են բուրժուական ամբողջ հասարա-

կության անխուսափելի կարիքների ու պետքերի մեջ.— այդ նախադրյալներից մենք յեզրակացնում ենք. մեր առաջավոր դասակարգն էլ ավելի համարձակ պետք է դնի իր դեմոկրատական խնդիրները: Եվ ավելի սրությամբ պետք է մինչև վերջը տանի դրանք, առաջադրի հանրապետության անմիջական լոզունգը, [illegible] ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության անհրաժեշտության գաղափարը, հակահեղափոխության անխնա ճզմման անհրաժեշտության գաղափարը: Բայց մեր ընդդիմախոսները, նոր-իսկրայականները նույն նախադրյալներից յեզրակացնում են, թե պետք չէ դեմոկրատական յեզրակացությունները անել մինչև վերջը, թե կարելի չէ գործնական լոզունգների շարքում հանրապետությունը չառաջադրել էլ, թե չպետք է քարոզել ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության անհրաժեշտության գաղափարը, թե Սահմանադիր ժողով գումարելու [illegible] էլ կարելի չէ վճռական հաղթություն անվանել, թե կարելի չէ առաջադրել հակահեղափոխության դեմ կռվելու խնդիրն իբրև մեր ակտիվ խնդիրը, այլ պետք է խեղդել այն «փոխադարձ կռվի պրոցեսի» [illegible] (և, ինչպես իսկույն կտեսնենք, սխալ ձևակերպված) մատնանշումով: Այս քաղաքական դրույթներն [illegible] չեն, այս ինչ-որ արխիվային մանրամասնությունների [illegible]:

Մեզ [illegible] ավելի ուշադիր դիտենք նոր-իսկրայական բանաձևի առանձին ձևակերպումները, այնքան ավելի ակնառու կդառնան մեր առաջ նրա [illegible] հիմնական առանձնահատկությունները: Խոսում են, օրինակ, «քաղաքականապես ազատագրված բուրժուական հասարակության ներքին փոխադարձ կռվի պրոցեսի» մասին: [illegible] այն թեման, [illegible] և բանաձևը (ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության), մենք [illegible] հարց ենք տալիս. [illegible] պետք է փոխադարձ կռվի պրոցեսի մասին խոսել, այլ ինչպես կարելի չի [illegible] բուրժուական հասարակությունը քաղաքականապես ազատագրող [illegible] պրոցեսի մասին: Արդյոք «նոր-իսկրայականները» կարծում են, թե [illegible] նրանք արդեն հեղափոխության հաղթության [illegible], [illegible] պրոցեսն արդեն անհնարին: Այս միտքը [illegible] և քաղաքական միամտության [illegible], [illegible] քաղաքական կարճատեսության կլիներ: Հակահեղափոխության դեմ հեղափոխության [illegible] հաղթությունից հետո հակահեղափոխությունը չի անհետանա, այլ, ընդհակառակը, անխուսափելիորեն նոր, ավելի կատաղի կռիվ կսկսի: Մեր բանաձևը հեղափոխու-

թյան հաղթության ժամանակի խնդիրների վերլուծությունը նվիրելով, մենք պետք է ահագին ուշադրություն նվիրենք հակահեղափոխական հարձակումը հետ մղելու խնդիրներին (ինչպես այդ արված է համագումարի բանաձևի մեջ), և վոչ թե մարտական կուսակցության այդ մերձավոր, կենսական, քաղաքական հրատապ խնդիրները խեղդենք այն ընդհանուր դատողությունների մեջ, թե ինչ է լինելու այժմյան հեղափոխական դարաշրջանից հետո, ինչ է լինելու այն ժամանակ, յերբ արդեն «քաղաքացիանապես ազատագրված հասարակությունն» կլինի։ Ինչպես եկոնոմիստները քաղաքականությունը եկոնոմիկային յենթարկելու վերաբերյալ ընդհանուր ճշմարտությունները մատնանշելով, աղոտում էյին քաղաքական հրատապ խնդիրների իրենց անհասկացողությունը, այնպես էլ նոր-իսկրայականները քաղաքացիանապես ազատագրված հասարակության ներսում տեղի ունեցող կռվի վերաբերյալ ընդհանուր ճշմարտությունները մատնանշելով, աղոտում են այդ հասարակությունը քաղաքացիանապես ազատագրելու հեղափոխական հրատապ խնդիրների իրենց անհասկացողությունը։

Վերցրեք «ճորտային-միապետական ամբողջ սիստեմի վերջնական լուծարքը» արտահայտությունը։ Միապետական կարգի վերջնական լուծարքը ռուս լեզվով կոչվում է դեմոկրատական հանրապետության սահմանում։ Բայց մեր բարի Մարտինովին և իր յերկրպագուներին այսպիսի արտահայտությունը շատ հասարակ ու պարզ է թվում։ Նրանք անպայման ուզում են «խորացնել» և «ավելի խելոք» ձևով ասել։ Ստացվում են, մի կողմից, խորամտության ծիծաղելի ճիգեր։ Իսկ, մյուս կողմից, լոզունգի փոխարեն ստացվում է նկարագրություն, առաջ գնալու առույգ կոչի փոխարեն ստացվում է ինչ-վոր մելամաղձոտ հետադարձ հայացք։ Կարծես մեր առջև վոչ թե կենդանի մարդիկ են, վորոնք ահա հենց հիմա, այս րոպեյին ուզում են հանրապետության համար կռվել, այլ ինչ-վոր փտացած մումիաներ, վորոնք sub specie aeternitatis* հարցը դիտում են plusquamperfectum-ի** տեսակետից։

Առաջ անցնենք. «...ժամանակավոր կառավարությունը կատարելու է այդ... բուրժուական հեղափոխության խնդիրների իրականացումը»... Ա՜յ այստեղ միանգամից պարզվեց, վոր մեր «կոնֆերենցականները» աչքաթող են արել այն կոնկրետ հարցը, վոր կանգնած է պրոլետարիատի քաղաքական ղեկավարների առաջ, ժա-

*—Հավիտենականության տեսակետից Խմբ.

**—Վաղակատար անցյալի Խմբ.:

ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության կոչերը հարցը նրանց անսպասելիորեն չբացվեց է, անցյալ տարով այն ապագա մի շարք կառավարությունների հարցին, վերջինը պետք է իրականացնեն բուրժուական հեղափոխության խնդիրները ընդհանրապես։ Ցեյնն դուք ցանկանում եք հարցը «պատմականորեն» քննել, ապա անեն մի չմփրատական յերկրի որինակ՝ ձեզ ցույց կտամ, վոր հենց մի շարք, վոչ «ժամանակավոր», կառավարություններ են իրականացրել բուրժուական հեղափոխության պատմական խնդիրները, վոր նույնիսկ հեղափոխությունը հաղթած կառավարությունները, այնուամենայնիվ, հարկադրված են յեղել իրականացնելու այդ սպառված հեղափոխության պատմական խնդիրները։ Բայց «ժամանակավոր հեղափոխական կառավարություն» յերբեք այն չի կոչված, ինչի մասին դուք խոսում եք. այդպես է կոչված հեղափոխական դարաշրջանի կառավարությունը, վոր անմիջականորեն փոխարինում է տապալված կառավարությանը, և հենվում է ժողովրդի ապստամբության և վոչ թե ժողովրդից դուրս յեկած ինչ-վոր ներկայացուցչական հիմնարկների վրա։ Ժամանակավոր հեղափոխական կառավարությունը հեղափոխության անհապաղ հաղթության համար մղվող կռվի, հակահեղափոխական փորձերի անհապաղ հետ մղելու կռվի օրգանն է, և վոչ յերբեք ընդհանրապես բուրժուական հեղափոխության պատմական խնդիրների իրականացման օրգանը։ Թողնենք, պարոններ, վոր ապագա պատմագիրները ապագա «Русская Старина»-յում[1] վորոշեն, թե բուրժուական հեղափոխության ինչ ինչ խնդիրներ ենք իրականացրել մենք ձեզ հետ, կամ թե այս կամ այն կառավարությունը,—այդ բանը կարող են 30 տարի հետո էլ անել, իսկ մենք այժմ պետք է լոզունգներ ու գործնական ցուցումներ տանք հանուն հանրապետության կռվելու համար և պրոլետարիատի այդ կռվին ամենաեռանդուն կերպով մասնակցելու համար։

Հիշված պատճառներով անբավարար են նաև բանաձևի մեր բերած վերջին դրույթները։ Ծայրահեղ անհաջող կամ, առնվազն, անհարմար է այն արտահայտությունը, թե ժամանակավոր կառավարությունը պետք է «կարգավորեր» հակադիր դասակարգերի փոխադարձ կռիվը. մարքսիստները չպետք է գործածեին այդպիսի լիբերալ-ոսվոբոժդենյական ձևակերպում, վոր առիթ է տալիս կարծելու, թե հնարավոր են կառավարություններ, վորոնք վոչ թե դասակարգային կռվի օրգանը, այլ նրա «կարգավորիչն» են... Կառավարությունը պետք է «վոչ միայն առաջ

չարժի հեղափոխական զարգացումը», այլև կռվի նրա այն գործոնների դեմ, որոնք տանում են կապիտալիստական կարգի հիմքերին։ Այս գործոնները և հենց այն պրոլետարիատը, որի անունից խոսում են բանաձևերը։ Փոխանակ ցույց տալու, թե պրոլետարիատը այժմյան մոմենտին ինչպես պետք է «առաջ շարժի հեղափոխական զարգացումը» (ավելի առաջ շարժի, քան կոնստիտուցիոնալիստական բուրժուազիան կկամենար գնալ), փոխանակ խորհուրդ տալու պատրաստվել վճռող յեղանակով բուրժուազիայի դեմ կռվելու, երբ նա հեղափոխական նվաճումների դեմ կդառնա,—այդ փոխարեն մեզ տալիս են պրոցեսի ընդհանուր նկարագրություն, որը մեր իրականության կոնկրետ խնդիրների մասին ոչինչ չի ասում։ Նոր-իսկրայականների՝ իրենց մտքերը շարադրելու յեղանակը հիշեցնում է Մարքսի կարծիքը (Ֆոյերբախի վերաբերյալ նրա հայտնի թեզիսների մեջ) հին, դիալեկտիկայի գաղափարից խորթ մատերիալիզմի մասին։ Փիլիսոփաները միայն տարբեր ձևով մեկնաբանել են աշխարհը,—ասում էր Մարքսը,—մինչդեռ բանը հենց այդ աշխարհը փոխելն է։ Այդպես էլ նոր-իսկրայականները կարող են տանելի կերպով նկարագրել և բացատրել նրանց աչքի առաջ կատարվող կռվի պրոցեսը, բայց ընավ չեն կարող այդ կռվի ճիշտ լոզունգը տալ։ Ցեռանդագին առաջ քայլելով, բայց վատ ղեկավարելով, նրանք պատմության մատերիալիստական ըմբռնումը նսեմացնում են, արհամարհելով այն գործուն, ղեկավար և ուղղություն տվող դերը, որ պատմության մեջ կարող են և պետք է խաղան հեղափոխության նյութական պայմանները գիտակցած և առաջավոր դասակարգերի գլուխ կանգնած կուսակցությունները։

5. ԻՆՉՊԵՍ ՊԵՏՔ Է «ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՌԱՋ ՄՂԵԼ»

Բերում ենք բանաձևի հետևյալ հատվածը։

«Այդպիսի պայմաններում սոցիալ-դեմոկրատիան պետք է ձգտի հեղափոխության ամբողջ ընթացքում այնպիսի դիրք պահպանելու, որը նրա համար լավագույն կերպով ապահովի հեղափոխության առաջ մղելու հնարավորությունը, նրա ձեռքերը չկաշկանդի բուրժուական կուսակցությունների անհետևողական ու շահախնդիր քաղաքականության դեմ մղվող կռվում և նրան պահպանի բուրժուական դեմոկրատիայի մեջ լուծվելուց։

Այս պատճառով սոցիալ-դեմոկրատիան չպետք է նպատակ դնի գրավել կամ կիսել իշխանությունը ժամանակավոր կառավարության մեջ, այլ պետք է մնա ծայրահեղ հեղափոխական օպոզիցիայի կուսակցություն»։

Մեզ շատ ու շատ է դուր գալիս այնպիսի դիրք բռնելու խոր-

հուրդը, վոր լավագույն կերպով է ապահովում հեղափոխությունն առաջ մղելու հնարավորությունը։ Մենք կցանկանայինք միայն, վոր բացի այս բարի խորհուրդից լսեինք նաև ուղղակի ցուցում, թե ագիտացիոն-կազմակերպական հենց այժմ, քաղաքական տվյալ սիտուացիայում, դասավորությունների, յենթադրությունների, խոսակցությունների և ժողովրդական ներկայացուցիչների զանգվածային նախագծերի շրջանում ինչպես պետք է հեղափոխությունն առաջ մղել։ Կարո՞ղ է արդյոք այժմ հեղափոխությունն առաջ մղել նա, ով չի հասկանում ժողովրդի և ցարի «համաձայնության» ոսվոբոժդենիեական թեորիայի կեղծավորությունը, ով հաղթություն է անվանում Սահմանադիր ժողով գումարելու լոկ «խոստումը», ով նկատում չի զարմանում ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության անհրաժեշտության գաղափարի ակտիվ պրոպագանդը, ով առաջերի մեջ է թողնում դեմոկրատական հանրապետության լոզունգը։ Այդպիսի մարդիկ հեղափոխությունն իրականում հետ են մղում, վորովհետև գործնական-քաղաքական տեսակետից նրանք կանգ են առել ոսվոբոժդենիեական գծերի մակարդակի վրա։ Ի՞նչ չափ, յեթե նրանք ընդունեն ինքնակալությունը հանրապետությամբ փոխարինելու պահանջ առաջադրող ծրագիրը, յեթե հեղափոխական մասնակցության ներկա և անմիջական խնդիրները վերաբերող տակտիկական բանաձևի մեջ հանրապետության համար մղվող կռվի լոզունգը բացակայում է։ Չէ՞ վոր ոսվոբոժդենիեական գծերը, կոնստիտուցիոնալիստական բուրժուազիայի գծերը այժմ փաստորեն նրանով են բնորոշվում, վոր համաժողովրդական Սահմանադիր ժողով գումարելու վորոշումը վճռական հաղթություն են նկատում, իսկ ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության և հանրապետության մասին խոհեմաբար լռություն են պահպանում։ Վորպեսզի հեղափոխությունն առաջ մղենք, այսինքն՝ անցկացնենք այն սահմանից, մինչև որ նրան միապետական բուրժուազիան է հասցնում, պետք է ակտիվ կերպով առաջադրենք, ընդգծենք, առաջին պլանի վրա քաշենք բուրժուական դեմոկրատիայի «անհետևողականությունը» բացահայտող լոզունգները։ Ներկա մոմենտում միմիայն յերկու այդպիսի լոզունգ կա. 1) ժամանակավոր հեղափոխական կառավարությունն և 2) հանրապետությունն, վորովհետև միապետական բուրժուազիան համաժողովրդական Սահմանադիր ժողովի լոզունգն է վերցրել (տես Ազատագրման Միության ծրագիրը*) և վերցրել է հենց հեղափոխությունը զավթելու համար, հեղափոխության լրիվ հաղթությունը չթույլատրելու համար, խոշոր բուրժուազիայի և

ցարիզմի մինչև վերջնական գործարք կնքելու համար։ Թեև մենք, ահա, տեսնում ենք, որ կոնֆերենցիան այդ լիբերալ, հեղափոխությունն իսկապես առաջ մղելու ընդունակ լոզունգներից հանրապետության լոզունգը բոլորովին մոռացել է, իսկ ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության լոզունգն ուղղակի հավասարեցրել է համաժողովրդական Սահմանադիր ժողովի ավելաբաժնեյական լոզունգին, «հեղափոխության վճռական հաղթություն» անվանելով թե մեկը և թե մյուսը։

Այո, այստեղ է անկասկած խեղճությունը, որը, մենք հավատացած ենք, Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատիայի ապագա պատմագրի համար նշանավոր կմնա։ Սոցիալ-դեմոկրատների կոնֆերենցիան 1905 թ. մայիսին ընդունում է մի բանաձև, որը գեղեցիկ խոսքեր է ասում դեմոկրատական հեղափոխությունն առաջ մղելու անհրաժեշտության մասին և որն իսկապես այն հետ է մղում, որն իսկապես միապետական բուրժուազիայի դեմոկրատական լոզունգներից հեռու չի գնում։

Նոր-իսկրայականները սիրում են մեզ հանդիմանել այն բանի համար, որ մենք անտեսում ենք բուրժուական դեմոկրատիայի մեջ պրոլետարիատի լուծվելու վտանգը։ Մենք կկամենայինք տեսնել այն մարդուն, որը հանձն կառներ այդ հանդիմանությունն ապացուցել ՌՍԴԲԿ III համագումարի ընդունած բանաձևերի տեքստի հիման վրա։ Մենք կպատասխանեինք մեր ընդդիմախոսներին. բուրժուական հասարակության հողի վրա գործող սոցիալ-դեմոկրատիան չի կարող քաղաքականությանը մասնակցել, այս կամ այն դեպքում չընթանալով բուրժուական դեմոկրատիայի հետ կողք-կողքի։ Թեև մեր ու ձեր միջև տարբերությունն այն է, որ մենք ընթանում ենք հեղափոխական և հանրապետական բուրժուազիայի կողքին, չձուլվելով նրա հետ, իսկ դուք ընթանում եք լիբերալ ու միապետական բուրժուազիայի հետ, նույնպես չձուլվելով նրա հետ։ Ահա թե բանն ինչումն է։

Կոնֆերենցիայի անունից արված ձեր տակտիկական լոզունգները զուգադիպում են «սահմանադրական-դեմոկրատական» կուսակցության, այսինքն՝ միապետական բուրժուազիայի կուսակցության լոզունգներին, և դուք չեք նկատել, չեք գիտակցել այդ զուգադիպությունը և այդպիսով փաստորեն հետևել եք օսվոբոժդենյականների պոչին։

ՌՍԴԲԿ III համագումարի անունից արված մեր տակտիկական լոզունգները զուգադիպում են դեմոկրատական-հեղափոխական և հանրապետական բուրժուազիայի լոզունգներին։ Ռուսաստանում

այդպիսի բուրժուազիան և մանր բուրժուազիան դեռ ժողովրդական խոշոր կուսակցություն չեն կազմել*:

Բայց այդպիսի կուսակցության տարրերի գոյության մասին կասկածել կարող է միմիայն նա, ով գաղափար չունի, թե այժմ ինչ է կատարվում Ռուսաստանում: Մենք մտադիր ենք (ռուսական մեծ հեղափոխության հաջող ընթացքի դեպքում) ղեկավարել ոչ միայն սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության ձևով կազմակերպված պրոլետարիատին, այլև այդ մանր բուրժուազիային, որն ընդունակ է մեզ հետ կողք-կողքի ընթանալու:

Կոնֆերենցիան իր բանաձևում անգիտակցաբար իջնում է մինչև լիբերալ և միապետական բուրժուազիայի մակարդակը: Կուսակցության համագումարն իր բանաձևով գիտակցաբար իր մակարդակին է բարձրացնում ոչ թե մակլերության, այլ կռվի ընդունակ հեղափոխական դեմոկրատիայի տարրերին:

Այդպիսի տարրեր ամենից ավելի շատ կան գյուղացիության մեջ: Հասարակական խոշոր խմբերն ըստ իրենց քաղաքական տենդենցների բաշխելիս մենք առանց սխալ անելու կարող ենք հեղափոխական և հանրապետական դեմոկրատիան նույնացնել գյուղացիության մասսայի հետ — պարզ է, նույն իմաստով, նույն վերապահումներով և հասկանալի պայմաններով, ինչպես որ բանվոր դասակարգը սոցիալ-դեմոկրատիայի հետ կարելի է նույնացնել: Մենք, այլ խոսքով, մեր եզրակացությունները կարող ենք ձևակերպել հետևյալ արտահայտություններով. կոնֆերենցիան իր քաղաքական համազգային** լոզունգներով հեղափոխական մոմենտին անգիտակցաբար իջնում է մինչև կալվածատերերի մասսայի մակարդակը: Կուսակցության համագումարն իր քաղաքական համազգային լոզունգներով գյուղացիական մասսային բարձրացնում է մինչև հեղափոխական մակարդակը: Ով այս եզրակացության պատճառով մեզ կմեղադրի պարադոքսամոլության համար, նրան մենք մարտահրավեր կուղղենք. թող նա հերքի այն դրույթը, թե եթե մենք ուժ չունենանք հեղափոխությունը մինչև վերջը հասցնելու, եթե հեղափոխությունը ավարտվի օսվոբոժդենականորեն տարած այնպիսի «վճռական հաղթությամբ», որպիսին ցարի

---

* «Սոցիալիստ-հեղափոխականները» ավելի շուտ ինտելիգենտական տեռորիստական խմբակ են, քան այդպիսի կուսակցության սաղմ, թեպետև այդ խմբակի գործունեության օբյեկտիվ նշանակությունն էլ հենց հանգում է հեղափոխական և հանրապետական բուրժուազիայի խնդիրների իրականացմանը:

** Մենք չենք խոսում գյուղացիական հատուկ լոզունգների մասին, որոնց առանձին բանաձևեր են նվիրված:

գումարված ներկայացուցչական ժողովը կլինի, վորը ծաղրաբար միայն կարող ենք Սահմանադիր կոչվել,— այն ժամանակ այդ կլինի մի հեղափոխություն կալվածատիրական և խոշոր-բուրժուական տարրերի գերակշռությամբ։ Ընդհակառակը, յեթե մեզ վիճակված է իսկապես մեծ հեղափոխություն ունենալ, յեթե պատմությունն այս անգամ էլ «վիժեցնել» թույլ չտա, յեթե մենք ուժ ունենանք հեղափոխությունը մինչև վերջը, մինչև վճռական հաղթություն հասցնելու. այս բառի վոչ-ոսվոբոժդենիյեական և վոչ նոր-իսկրայական իմաստով, այն ժամանակ այդ կլինի հեղափոխություն՝ գյուղացիական և պրոլետարական տարրերի գերակշռությամբ։

Դուցե վոմանք ալսպիսի գերակշռության մասին թույլ տալը համարեն հրաժարում այն համոզմունքից, թե առաջիկա հեղափոխությունը բուրժուական բնույթ կունենա։ Այս շատ հնարավոր է այդ հասկացողությունը ի չարը գործ դնելու այն դեպքում, ինչպիսին մենք «Искра»-յում ենք տեսնում։ Ուստի և բնավ ավելորդ չէ այս հարցի վրա կանգ առնելը։

6. ՎՈ՞ՐՏԵՂԻՑ Է ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻՆ ԱՆՀԵՏԵՎՈՂԱԿԱՆ ԲՈՒՐԺՈՒԱԶԻԱՅԻ ԴԵՄ ՄՂՎՈՂ ԿՌՎՈՒՄ ՁԵՌՔԵՐԸ ԿԱՇԿԱՆԴՎԱԾ ՄՆԱԼՈՒ ՎՏԱՆԳ ՍՊԱՌՆՈՒՄ

Մարքսիստներն անպայման համոզված են, վոր ռուսական հեղափոխությունը բուրժուական բնույթ ունի։ Այս ինչ է նշանակում։ Այս նշանակում է, վոր քաղաքական կարգի այն դեմոկրատական բարեփոխությունները և սոցիալ-տնտեսական այն բարեփոխությունները, վորոնք Ռուսաստանի համար անհրաժեշտ են դարձել,—ինքնըստինքյան վոչ միայն կապիտալիզմի խարխլում, բուրժուազիայի տիրապետության խարխլում չեն նշանակում, այլ ընդհակառակը, առաջին անգամ, ինչպես հարկն է, հող կմաքրեն կապիտալիզմի լայն ու արագ, յեվրոպական և վոչ ասիական զարգացման համար, նրանք առաջին անգամ հնարավոր կդարձնեն բուրժուազիայի՝ իբրև դասակարգի, տիրապետությունը։ Սոցիալիստ-հեղափոխականները չեն կարող այս գաղափարը հասկանալ, վորովհետև նրանք չգիտեն ապրանքային և կապիտալիստական արտադրության զարգացման օրենքների այբուբենը, նրանք չեն տեսնում, վոր նույնիսկ գյուղացիական ապստամբության լիակատար հաջողությունը, նույնիսկ ամբողջ հողը գյուղացիների օգտին և նրա ցանկությունների համեմատ վերաբաժանելը («սև վերաբաժանություն» կամ նման վորևե բան) բնավ չի վոչնչացնի կապիտալիզմը, այլ ընդհակառակը, զարկ կտա նրա զարգացմանը

և կարագացնի իր՝ գյուղացիության դասակարգային տրոհումը: Այս ճշմարտությունը չհասկանալը սոցիալիստ-հեղափոխականներին դարձնում է մանր բուրժուազիայի անգիտակից գաղափարախոսներ: Այս ճշմարտությունը պնդելը սոցիալ-դեմոկրատիայի համար ոչ միայն թեորետիկական, այլև գործնական-քաղաքական ահագին նշանակություն ունի, որովհետև այստեղից է բխում պրոլետարիատի կուսակցության դասակարգային լիակատար ինքնուրույնության պարտադիր լինելը ներկա «համադեմոկրատական» շարժման մեջ:

Սակայն սրանից բնավ չի բխում, թե դեմոկրատական (իր հասարակական-տնտեսական բովանդակությամբ բուրժուական) հեղաշրջումը պրոլետարիատի համար վիթխարի հետաքրքրություն չէր ներկայացնում: Սրանից բնավ չի բխում, թե դեմոկրատական հեղաշրջումը չէր կարող կատարվել թե՛ այն ձևով, որը գերակշռապես խոշոր կապիտալիստի, ֆինանսական տուզի, «լուսավորյալ» կալվածատիրոջ համար ձեռնտու կլիներ, և թե՛ այն ձևով, որը գյուղացու և բանվորի համար ձեռնտու կլիներ:

Նոր-իսկրայականները հիմնովին սխալ են հասկանում բուրժուական հեղափոխության կատեգորիայի իմաստն ու նշանակությունը: Նրանց դատողությունների մեջ շարունակ այն միտքն է նկատվում, որ իբր թե բուրժուական հեղափոխությունը միայնպիսի հեղափոխություն է, որը կարող է միայն այն տալ, ինչ որ բուրժուազիային է ձեռնտու: Մինչդեռ այդ մտքից ավելի սխալ բան չկա: Բուրժուական հեղափոխությունը մի այնպիսի հեղափոխություն է, որը բուրժուական, այսինքն՝ կապիտալիստական հասարակական-տնտեսական կարգի շրջանակներից դուրս չի գալիս: Բուրժուական հեղափոխությունն արտահայտում է կապիտալիզմի զարգացման պահանջները, ոչ միայն նրա հիմունքները չքայքայելով, այլ ընդհակառակը, ընդլայնելով և խորացնելով: Ուստի և այդ հեղափոխությունը ոչ միայն բանվոր դասակարգի, այլև ամբողջ բուրժուազիայի շահերն է արտահայտում: Քանի որ կապիտալիզմի օրոք բուրժուազիայի տիրապետությունը բանվոր դասակարգի վրա անխուսափելի է, ապա կարելի է լիակատար իրավունքով ասել, թե բուրժուական հեղափոխությունը ոչ այնքան պրոլետարիատի, որքան բուրժուազիայի շահերն է արտահայտում: Բայց բոլորովին անհեթեթ է այն միտքը, թե բուրժուական հեղափոխությունն ամենևին չի արտահայտում պրոլետարիատի շահերը: Այդ անհեթեթ միտքը հանգում է կամ պապերի ժամանակվա նարոդնիկական այն թեորիային, թե բուրժուական հե-

ղափոխությունը հակասում է պրոլետարիատի շահերին, թե այդ պատճառով մեզ հարկավոր չէ բուրժուական քաղաքական ազատություն։ Կամ այդ միտքը հանգում է անարխիզմին, որը մերժում է պրոլետարիատի կողմից մասնակցությունը բուրժուական քաղաքականությանը, բուրժուական հեղափոխությանը, բուրժուական պառլամենտարիզմի մեջ։ Այդ միտքը թեորիապես մոռացումն է մարքսիզմի այբբենական այն դրույթների, թե անխուսափելի է կապիտալիզմի զարգացումը ապրանքային արտադրության հողի վրա։ Մարքսիզմը ուսուցանում է, որ մի հասարակություն, որը հիմնված է ապրանքային արտադրության վրա, որը փոխանակություն է կատարում քաղաքակիրթ կապիտալիստական ազգերի հետ, զարգացման որոշ աստիճանի վրա ինքն էլ անխուսափելիորեն կապիտալիզմի ուղին է բռնում։ Մարքսիզմը անդառնալիորեն հրաժարվել է նարոդնիկների և անարխիստների այն դատողություններից, թե իբր, օրինակ, Ռուսաստանը կարող է խուսափել կապիտալիստական զարգացումից, դուրս ցատկել կապիտալիզմից կամ նրա վրայից ցատկել որևէ այլ ճանապարհով, քան դասակարգային կռվի ճանապարհն է այդ նույն կապիտալիզմի հողի վրա և սահմաններում։

Մարքսիզմի այս բոլոր դրույթներն ապացուցված և ամենայն մանրամասնությամբ լավ ծամծմված են թե ընդհանրապես և թե հատկապես Ռուսաստանի վերաբերմամբ։ Իսկ այս դրույթներից հետևում է, որ ռեակցիոն է այն միտքը, թե բանվոր դասակարգի փրկությունը ուրիշ որևէ բանում [illegible] բացի կապիտալիզմի հետագա զարգացումից։ Այնպիսի երկրներում, ինչպիսին Ռուսաստանն է, բանվոր դասակարգը ոչ այնքան կապիտալիզմից է տուժում, որքան կապիտալիզմի զարգացման պակասությունից։ Ուստի և բանվոր դասակարգն անպայման շահագրգռված է, որ ամենալայն, ամենազատ, ամենից արագ կերպով զարգանա կապիտալիզմը։ Բանվոր դասակարգի համար անպայման օգտակար է հնության այն բոլոր մնացորդների վերացումը, որոնք խանգարում են կապիտալիզմի լայն, ազատ և արագ զարգացմանը։ Բուրժուական հեղափոխությունը հենց այնպիսի մի հեղաշրջում է, որը ամենից ավելի վճռականորեն է ավլում-սրբում հնության մնացորդները, ճորտատիրության մնացորդները (այդ մնացորդների թվին է պատկանում ոչ միայն ինքնակալությունը, այլև միապետությունը), որն ամենից ավելի լրիվ կերպով է ապահովում կապիտալիզմի ամենալայն, ազատ և արագ զարգացումը։

Ուստի բուրժուական հեղափոխությունը վերին աստիճանի օգտավետ է պրոլետարիատին։ Բուրժուական հեղափոխությունը պրոլետարիատի շահերի համար անպայման անհրաժեշտ է։ Ինչքան ավելի լրիվ ու վճռական, ինչքան ավելի հետևողական լինի բուրժուական հեղափոխությունը, այնքան ավելի ապահովված կլինի պրոլետարիատի կռիվը բուրժուազիայի դեմ սոցիալիզմի համար։ Միմիայն գիտական սոցիալիզմի այբուբենը չիմացող մարդկանց կարող է այս յեզրակացությունը նոր ու տարօրինակ, պարադոքսային թվալ։ Իսկ այս յեզրակացությունից, ի միջի այլոց, նաև այն դրույթն է հետևում, թե բուրժուական հեղափոխությունը, վորոշ իմաստով, ավելի օգտավետ է պրոլետարիատին քան բուրժուազիային։ Ահա թե ինչ իմաստով է այս դրույթն իսկապես անկասկած. բուրժուազիային ձեռնտու է պրոլետարիատի դեմ հենվել հնության միքանի մնացորդների, օրինակ՝ միապետության, մշտական բանակի վրա և այլն։ Բուրժուազիային ձեռնտու է, վոր բուրժուական հեղափոխությունը չափազանց վճռականորեն չավլի-չտանի հնության բոլոր մնացորդները, այլ նրանցից միքանիսը թողնի, այսինքն՝ նրա համար ձեռնտու է, վոր այդ հեղափոխությունը լրիվ հետևողական չլինի, մինչև վերջը չհասնի, վճռական և անխնա չլինի։ Սոցիալ-դեմոկրատները այս միտքը հաճախ միքիչ ուրիշ կերպ են արտահայտում, ասելով, թե բուրժուազիան ինքը դավաճանում է իրեն, թե բուրժուազիան դավաճանում է ազատության գործին, թե բուրժուազիան անընդունակ է հետևողական դեմոկրատիզմի։ Բուրժուազիայի համար ավելի ձեռնտու է, վոր բուրժուական-դեմոկրատական ուղղությամբ անհրաժեշտ բարենորոգումները կատարվեն ավելի դանդաղ, ավելի աստիճանաբար, ավելի զգույշ, ավելի անվճռական, ռեֆորմների և վոչ հեղափոխության միջոցով. վոր այդ բարենորոգումները վորքան կարելի յե ավելի զգուշավոր լինեն ճորտատիրության «հարգարժան» հիմնարկների (միապետության նման հիմնարկների) վերաբերմամբ. վոր այդ բարենորոգումներն ինչքան կարելի յե քիչ զարգացնեն հասարակ ժողովըրդի, այսինքն՝ գյուղացիության և հատկապես բանվորների հեղափոխական ինքնագործունեությունը, նախաձեռնությունը և յեռանդը, վորովհետև այլապես բանվորների համար ավելի հեշտ կլինի, ինչպես ֆրանսիացիներն են ասում, «հրացանը մի ուսից մյուսը գցել», այսինքն՝ հենց իր՝ բուրժուազիայի դեմ ուղղել այն զենքը, վոր նրանց կտա բուրժուական հեղափոխությունը, այն ազատությունը, վոր նա կտա, այն դեմոկրատական հիմնարկ-

ները, վորոնք ճորտատիրությունից մաքրված հողի վրա առաջ կգան։

Ընդհանրապես, բանվոր դասակարգին ավելի օգտավետ է, վոր բուրժուական-դեմոկրատական ուղղությամբ բոլոր անհրաժեշտ բարենորոգումները կատարվեն հենց վոչ թե ռեֆորմատորական, այլ հեղափոխական ճանապարհով, վորովհետև ռեֆորմատորական ճանապարհը քաշքշուկների, ձգձգումների, ժողովրդական օրգանիզմի փտող մասերի տանջալիորեն դանդաղ մահացման ուղին է։ Նրանց փտելուց ամենից ավելի և ամենից շատ տուժում են պրոլետարիատը և գյուղացիությունը։ Հեղափոխական ուղին պրոլետարիատի վերաբերմամբ արագ, ամենից ավելի քիչ հիվանդագին ոպերացիայի ուղին է, փտող մասերն ուղղակի կտրելու ուղին, միապետության և նրան համապատասխանող նողկալի ու դարշելի, փտած և փտությամբ օդն ապականող հիմնարկների վերաբերմամբ նվազագույն զիջողականության և զգուշության ուղին է։

Ահա թե ինչու մեր բուրժուական-լիբերալ մամուլը միմիայն գրաքննական նկատառումներով չէ, միայն լիրբությունից չէ, վոր հառաչալարար վողբում է հեղափոխական ուղու հնարավորությունը, վախենում է հեղափոխությունից, ցարին վախեցնում է հեղափոխությամբ, հոգում է հեղափոխությունից խուսափելու մասին, գյադայություն ու ստորաքարշություն է անում վողորմելի բարենորոգումների՝ վորպես ռեֆորմատորական ուղու հիմունքի համար։ Այդ տեսակետին են վոչ միայն «Р. Ведомости»-ն, «Сын Отечества»-ն, «Наша Жизнь»-ը, «Наши Дни»-ն, այլև անլեգալ, ազատ «Освобождение»-ն։ Հենց բուրժուազիայի՝ վորպես կապիտալիստական հասարակության դասակարգի դրության անխուսափելի ծնունդն է նրա անհետևողականությունը դեմոկրատական հեղաշրջման մեջ։ Հենց պրոլետարիատի՝ վորպես դասակարգի դրությունն է նրան ստիպում հետևողական դեմոկրատ լինելու։ Բուրժուազիան հետ-հետ է նայում, վախենալով դեմոկրատական պրոգրեսից, վոր սպառնում է ուժեղացնել պրոլետարիատին։ Պրոլետարիատը շղթաներից բացի ուրիշ բան չունի կորցնելու, իսկ դեմոկրատիզմի ոգնությամբ նա ամբողջ աշխարհը ձեռք կբերի։ Այս պատճառով, վորքան ավելի հետևողական է բուրժուական հեղափոխությունն իր դեմոկրատական բարենորոգումներով, այնքան ավելի քիչ է սահմանափակվում այն բանով, վորը բացառապես բուրժուազիային է ոգտավետ։ Ինչքան ավելի հետևողական է բուրժուական հեղափոխությունը, այնքան ավելի

չի տաղանավում պրոլետարիատի ու գյուղացիության շահերը դեմոկրատական հեղաշրջման մեջ։

Մարքսիզմը պրոլետարին առաջարկում է ոչ թե հեռու մնալ բուրժուական հեղափոխությունից, ոչ թե չմասնակցել նրան, ոչ թե ղեկավարությունը բուրժուազիային թողնել, այլ, ընդհակառակը, ամենաեռանդուն կերպով մասնակցել, ամենավճռական կերպով կռվել պրոլետարական հետևողական դեմոկրատիզմի համար, հեղափոխությունը մինչև վերջը հասցնելու համար։ Մենք չենք կարող դուրս ցատկել ռուսական հեղափոխության բուրժուական-դեմոկրատական շրջանակներից, բայց կարող ենք հսկայական չափերով լայնացնել այդ շրջանակները, կարող ենք և պետք է այդ շրջանակների սահմաններում կռվենք պրոլետարիատի շահերի, նրա անմիջական կարիքների համար և նրա ուժերի ապագա լիակատար հաղթության համար պատրաստող պայմանների համար։ Բուրժուական դեմոկրատիա էլ կա, բուրժուական դեմոկրատիա էլ։ Բուրժուական դեմոկրատ է և Նաև դեմոկրատ-միապետականը, վերին պալատի կողմնակիցը, որն ընդհանուր ընտրական իրավունքն է «հայցում», իսկ ցարի հետ թաքուն, ռուսումկտ գործարք է կնքում պոչատ սահմանադրության մասին։ Նույնպես բուրժուական դեմոկրատ է և Նաև այն գյուղացին, որը զենքը ձեռքին կալվածատերերի և չինովնիկների դեմ է գնում, «հանրապետականորեն» առաջարկում է «վռնդել ցարին»*։ Բուրժուական-դեմոկրատական թե այնպիսի կարգեր կան, ինչպես Գերմանիայում են, թե այնպիսի կարգեր, ինչպես Անգլիայում են. այնպիսիները, ինչպես Ավստրիայում, և այնպիսիները, ինչպես Ամերիկայում կամ Շվեյցարիայում։ Լավ մարքսիստ կլիներ այն մարքսիստը, որը դեմոկրատական հեղաշրջման դարաշրջանում աչքաթող աներ դեմոկրատիզմի աստիճանների և նրա այս կամ այն ձևի զանազան բնույթի տարբերությունը և կսահմանափակվեր «խելքին դուռ տալով» այն մասին, թե այդ բոլորը «բուրժուական հեղափոխություն» է, «բուրժուական հեղափոխության» պտուղներ։

Իսկ չէ՞ որ մեր նոր-իսկրայականները հենց այդպիսի խելոքներ են, որոնք իրենց կարճատեսությամբ են փքվում։ Նրանք հենց այնտեղ և այն ժամանակ են սահմանափակվում հեղափոխության բուրժուական բնույթի վերաբերյալ դատողություններով, որտեղ պետք է կարողանալ տարբերություն դնել հանրապե-

* Տես «Освобождение» № 71, էջ 337, ծանոթ. 2։

տական-հեղափոխական և միապետական-լիբերալ բուրժուական դեմոկրատիայի միջև, եվ չենք խոսում արդեն անհետևողական բուրժուական և հետևողական պրոլետարական դեմոկրատիզմի միջև յեղած տարբերության մասին։ Նրանք բավականանում են, —կարծես իսկապես «պատայանավոր մարդիկ» են դարձել—«հակադիր դասակարգերի փոխադարձ կռվի պրոցեսի» վերաբերյալ մելամաղձոտ իմաստակությամբ, յերբ այն մասին է խոսք լինում, թե իսկական հեղափոխությունը պետք է դեմոկրատական ղեկավարություն տալիս, թե պետք է ընդգծվեն առաջավոր դեմոկրատական լոզունգները, ի տարբերություն պ. Ստրուվեյի և Ընկ. դավաճանական լոզունգներից, թե պետք է ուղղակի և սուր կերպով նշվեն պրոլետարիատի և գյուղացիության իսկական հեղափոխական կռվի մերձավորագույն խնդիրները, ի տարբերության կալվածատերերի և գործարանատերերի լիբերալ մակլերություններից։ Այժմ հենց այս է հարցի էությունը, վոր դուք աչքաթող եք արել, պարոնայք. հարցի էությունն այն է, թե արդյոք մեր հեղափոխությունը կպսակվի՞ իսկական հսկայական հաղթությամբ, թե լոկ խղճուկ գործարքով, կհասնի՞ արդյոք նա պրոլետարիատի և գյուղացիության հեղափոխական դեմոկրատական դիկտատուրային, թե «ուժերը կսպառի» լիբերալ-շիպովյան սահմանադրության վրա։

Առաջին հայացքից կարող է թվալ, թե այս հարցը դնելով, մենք բոլորովին շեղվում ենք մեր թեմայից։ Սակայն այդպես թվալ կարող է միայն առաջին հայացքից։ Իրոք, հենց այս հարցի մեջ է այն սկզբունքային տարաձայնության արմատը, վոր հիմա արդեն լրիվին ուրվագծվել է ՌՍԴԲԿ III համագումարի սոցիալ-դեմոկրատական տակտիկայի և նոր-իսկրայականների կոնֆերենցիայում սահմանված տակտիկայի միջև։ Այդ վերջինները այժմ արդեն վոչ թե յերկու, այլ յերեք քայլ են արել դեպի հետ, կենդանացնելով եկոնոմիզմի սխալները՝ բանվորական կուսակցության համար հեղափոխության մոմենտին նրա տակտիկայի անհամեմատ ավելի բարդ, ավելի կարևոր և ավելի կենսական հարցերը լուծելիս։ Ահա թե ինչու անհրաժեշտ է, վոր դրված հարցի քննության վրա մենք ամենայն ուշադրությամբ կանգ առնենք։

Նոր-իսկրայական բանաձևի մեր բերած մասում մատնանշում կա այն վտանգի մասին՝ չլինի թե սոցիալ-դեմոկրատիան բուրժուազիայի անհետևողական քաղաքականության դեմ կռվելիս իր ձեռքերը կաշկանդի, չլինի թե նա լուծվի բուրժուական դե-

մոկրատիայի մեջ։ Այս վտանգի միտքը կարմիր թելի պես անցնում է ամբողջ «մարտինովյան-նոր-իսկրայական» գրականության միջով, այս միտքը մեր կուսակցական պառակտման մեջ սկզբունքային ամբողջ դիրքի իսկական միջուկն է (այն ժամանակից սկսած, երբ այդ պառակտման մեջ չնչին խմբակային տարրերը բոլորովին հետին կարգն անցան, առավել առաջ գնալի էկոնոմիզմի կատարվող շրջադարձի տարրերի առաջ)։ Եվ մենք առանց առարկման ընդունում ենք, որ այս վտանգն իրոք գոյություն ունի, որ հենց այժմ, ռուսական հեղափոխության բռնկման միջոցին, այս վտանգը հատկապես լուրջ և գործնկ է։ Մեզ, սոցիալ-դեմոկրատիայի տեսաբաններին կամ — ես իմ մասին կգերադասեի ասել — հրապարակախոսներիս վրա անհետաձգելի և չափազանց պատասխանատու խնդիր է դրված՝ պարզել, թե այդ վտանգն իրոք ո՞ր կողմից է սպառնում։ Վերջնական մեր տարաձայնության աղբյուրը ոչ թե այն վեճն է, թե գոյություն ունի՞ արդյոք այսպիսի վըտանգ, այլ այն վեճն է, թե այս վտանգի աղբյուրը «փոքրամասնության» այսպես կոչված պոչականությո՞ւնն է, թե «մեծամասնության» այսպես կոչված հեղափոխականությունը։

Սխալ դատողությունները ու թյուրիմացությունները վերացնելու համար նկատենք, ամենից առաջ, որ այն վտանգը, որի մասին խոսում ենք, գործի ոչ թե սուբյեկտիվ, այլ օբյեկտիվ կողմն է, ոչ թե կռվի մեջ սոցիալ-դեմոկրատիայի բռնելիք ձևական դիրքն է, այլ այժմյան հեղափոխական ամբողջ կռվի նյութական վախճանը։ Հարցն այն չէ, թե սոցիալ-դեմոկրատական այս կամ այն խմբերը կցանկանան լուծվել բուրժուական դեմոկրատիայի մեջ, կգիտակցե՞ն արդյոք, թե իրենք լուծվում են, — այդ մասին խոսք էլ չի լինում։ Մենք չենք էլ կասկածում, թե սոցիալ-դեմոկրատներից որևէ մեկը նման ցանկություն ունի, և բանը ցանկությունը չէ բնավ։ Հարցն այն էլ չէ, թե արդյոք սոցիալ-դեմոկրատական այս կամ այն խմբերը հեղափոխության ամբողջ ընթացքում կպահպանեն իրենց ձևական ինքնուրույնությունը, առանձնությունը, անկախությունը բուրժուական դեմոկրատիայից։ Նրանք կարող են ոչ միայն հայտարարել այդ «ինքնուրույնության» մասին, այլև ձևականորեն պահպանել այն, և, այնուամենայնիվ, կարող է այնպիսի բան պատահել, որ բուրժուազիայի անհետևողականության դեմ մղվող կռվում նրանց ձեռքերը կաշկանդված լինեն։ Հեղափոխության քաղաքական վերջնական արդյունքը կարող է այն լինել, որ, չնայած ձևական «ինքնուրույնությանը», չնայած սոցիալ-

դեմոկրատիայի կազմակերպական, կուսակցական լիակատար առանձնությամբ, նա իրոք դուրս գա վոչ ինքնուրույն, ի վիճակի չլինի անցքերի ընթացքի վրա իր պրոլետարական ինքնուրույնության կնիքը դնելու, այնքան թույլ լինի, վոր ընդհանրապես և ամբողջությամբ, վերջին հաշվով նրա «լուծվելը» բուրժուական դեմոկրատիայի մեջ, այնուամենայնիվ, պատմական իրողություն լինի։

Ահա իրական վտանգի էությունը։ Յեվ այժմ տեսնենք, թե նա վոր կողմից է սպառնում, արդյոք սոցիալ-դեմոկրատիայի աջ թեքվելուց, ի դեմս նոր «Искра»-յի, ինչպես մենք ենք կարծում, թե նրա ձախ թեքվելուց, ի դեմս «մեծամասնության», «Вперед»-ի և այլն, ինչպես նոր-իսկրայականներն են կարծում։

Այս հարցի լուծումը, ինչպես նշել ենք, վորոշվում է հասարակական զանազան ուժերի ներգործության օբյեկտիվ զուգորդումով։ Այդ ուժերի բնույթը տեսականորեն վորոշված է ռուսական իրականության մարքսիստական վերլուծումով, իսկ այժմ վորոշվում է գործնականորեն խմբերի ու դասակարգերի բաց ելույթով հեղափոխության ընթացքում։ Յեվ ահա, տեսական ամբողջ վերլուծությունը, վոր մեր դարաշրջանից շատ առաջ կատարել են մարքսիստները, և հեղափոխական անցքերի զարգացման վերաբերմամբ կատարված գործնական բոլոր դիտողությունները մեզ ցույց են տալիս, վոր օբյեկտիվ պայմանների տեսակետից Ռուսաստանում հեղափոխության յերկու տեսակի ընթացք ու յելք են հնարավոր։ Ռուսաստանի տնտեսական և քաղաքական կարգի վերակառուցումը բուրժուա-դեմոկրատական ուղղությամբ անխուսափելի յե և անվիճարկելի։ Աշխարհում չկա մի այնպիսի ուժ, վոր կարողանա այդպիսի վերակառուցումը խանգարել։ Սակայն այդ վերակառուցումը կատարող առկա ուժերի գործողության զուգորդումից կարող է այդ վերակառուցման յերկակի հետևանք կամ յերկակի ձև ստացվել։ Յերկուսից մեկը՝ 1) կամ բանը կվերջանա «նրանով, վոր հեղափոխությունը վճռականորեն կհաղթի ցարիզմին» կամ 2) վճռական հաղթության համար ուժերը կպակասեն, և բանը կվերջանա ցարիզմի գործարքով բուրժուազիայի ամենից ավելի «անհետևողական» և ամենից ավելի «շահախնդիր» տարրերի հետ։ Մանրամասնությունների ու կոմբինացիաների ամբողջ անսահման բազմազանությունը, վորը կանխատեսել չի կարող և վոչ վոք, ընդհանուր առմամբ հանգում է հենց այդ յելքերից մեկին կամ մյուսին։

Այժմ քննենք այդ յերկուսը. նախ՝ նրանց սոցիալական նշանակության տեսակետից, և յերկրորդ՝ սոցիալ-դեմոկրատիայի դրության (նրա «լուծվելու» կամ «ձեռքերը կաշկանդված լինելու») տեսակետից՝ այս կամ այն յելքի դեպքում։

Ինչ բան է «հեղափոխության վճռական հաղթությունը ցարիզմի դեմ»։ Մենք արդեն տեսանք, վոր այս արտահայտությունը գործածելով, նոր-իսկրայականներն այդ չեն հասկանում նույնիսկ իր քաղաքական ամենամոտավոր նշանակությամբ։ Ավելի քիչ են նրանք ըմբռնում այս հասկացողության դասակարգային բովանդակությունը։ Չէ՞ վոր մենք, մարքսիստներս, վոչ մի կերպ չպետք է մեզ թույլ տանք «հեղափոխություն» կամ «ռուսական մեծ հեղափոխություն» բառերով հրապուրվելու, ինչպես նրանցով այժմ հրապուրվում են բազմաթիվ հեղափոխական դեմոկրատներ (Գապոնի նման)։ Մենք մեզ պետք է ճիշտ հաշիվ տանք, թե հասարակական ինչ ուժեր են դեմ կանգնած «ցարիզմին» (այդ լիովին ռեալ և ամենքի համար լիովին հասկանալի մի ուժ է) և ընդունակ՝ նրան «վճռականորեն հաղթելու»։ Այդ ուժը չի կարող լինել խոշոր բուրժուազիան, կալվածատերերը, գործարանատերերը, օսվոբոժդենիեականների հետևից գնացող «հասարակությունը»։ Մենք տեսնում ենք, վոր նրանք վճռական հաղթություն չեն էլ ցանկանում։ Մենք գիտենք, վոր նրանք, ըստ իրենց դասակարգային դրության, ընդունակ չեն ցարիզմի դեմ վճռական կռիվ մղելու. վոտքերից կախված չափազանց մեծ բեռ է մասնավոր սեփականությունը, կապիտալը, հողը, ուստի և նրանք վճռական կռվի չեն դուրս գա։ Ցարիզմը իր վոստիկանական-բյուրոկրատական և զինվորական ուժերով նրանց չափազանց հարկավոր է ընդդեմ պրոլետարիատի և գյուղացիության, ուստի և նրանք չեն կարող ձգտել ցարիզմի վոչնչացմանը։ Վոչ, «ցարիզմի դեմ վճռական հաղթություն» տանելու ընդունակ ուժ կարող է լինել միմիայն ժողովուրդը, այսինքն՝ պրոլետարիատը և գյուղացիությունը, յեթե վերցնելու լինենք հիմնական, խոշոր ուժերը, մեկի և մյուսի միջև բաշխելով գյուղական և քաղաքային մանր բուրժուազիային (սա էլ «ժողովուրդ» է)։ «Ցարիզմի դեմ հեղափոխության վճռական հաղթությունը» պրոլետարիատի և գյուղացիության ռևոլյուցիոն-դեմոկրատական դիկտատուրան է։ Նոր-իսկրայականները «Вперед»-ի վաղուց մատնանշած այս յեզրակացությունից վոչ մի կերպ չեն կարող խուսափել։ Ոչ ուրիշ մեկը չկա, վոր ցարիզմի դեմ վճռական հաղթություն տանի։

Եվ այդպիսի հաղթությունը հենց դիկտատուրա էլ կլինի,

այսինքն՝ անխուսափելիորեն պետք է հենվի զինվորական ուժի վրա, մասսայի զինման, ապստամբության, և վոչ թե այս կամ այն «լեգալ», «խաղաղ ճանապարհով» ստեղծված հիմնարկների վրա։ Այս միմիայն դիկտատուրա կարող է լինել, վորովհետև պրոլետարիատին և գյուղացիությանն անհապաղ և անպայման հարկավոր բարենորոգումների իրականացումը առաջ կբերի թե կալվածատերերի, թե խոշոր բուրժուաների, թե ցարիզմի կատաղի դիմադրություն։ Առանց դիկտատուրայի անհնար է կոտրել այդ դիմադրությունը, հետ մղել հակահեղափոխական փորձերը։ Բայց այս կլինի, անշուշտ, վոչ թե սոցիալիստական, այլ դեմոկրատական դիկտատուրա։ Նա չի կարող (առանց հեղափոխական զարգացման մի ամբողջ շարք միջանկյալ աստիճանների) դիպչել կապիտալիզմի հիմքերին։ Նա կկարողանա լավագույն դեպքում հողային սեփականության հիմնական վերաբաշխում մտցնել հոգուտ գյուղացիության, կիրառել հետևողական և լիակատար դեմոկրատիզմ, կլոր մինչև հանրապետություն, վոչ միայն գյուղական, այլև գործարանային կենցաղից արմատախիլ անել բոլոր ասիական, ճորտային գծերը, սկիզբ դնել բանվորների դրության լուրջ բարելավմանը և նրանց կենսական մակարդակի բարձրացմանը, վերջապես last but not least * —հեղափոխական հրդեհը Եվրոպա փոխադրել։ Այսպիսի հաղթությունը բնավ մեր բուրժուական հեղափոխությունը չի դարձնի սոցիալիստական հեղափոխություն, դեմոկրատական հեղաշրջումը անմիջականորեն դուրս չի գա հասարակական-տնտեսական բուրժուական հարաբերությունների շրջանակներից. բայց և այնպես այսպիսի հաղթության նշանակությունը հսկայական կլինի թե Ռուսաստանի և թե ամբողջ աշխարհի ապագա զարգացման համար։ Վոչ մի բան համաշխարհային պրոլետարիատի հեղափոխական յեռանդն այն աստիճանի չի բարձրացնի, վոչ մի բան այնպես սաստիկ չի կարճացնի նրա լիակատար հաղթության ուղին, ինչպես Ռուսաստանում սկսված հեղափոխության այս վճռական հաղթանակը։

Թե այդ հաղթանակը վորքան հավանական է,— ուրիշ հարց է։ Մենք այս մասին բնավ հակված չենք անմիտ լավատեսության, մենք ամենևին չենք մոռանում այս խնդրի ահագին դժվարությունը, բայց, կռվի դուրս գալով, մենք պետք է հաղթություն ցանկանանք և կարողանանք նրա իսկական ուղին ցույց տալ։ Անվիճելի յե, վոր կան այս հաղթությանը հասցնելու ըն-

* Վերջինն ըստ հաշվի, բայց վոչ ըստ կարևորության։

դունակ անհատներ։ Ճիշտ է, մեր, սոցիալ-դեմոկրատական ազդեցությունը պրոլետարիատի մասսայի վրա առավելին շատ և շատ անբավարար է. բուրժուայինն չնչին է հեղափոխական ազդեցությունը գյուղացիության մասսայի վրա. պրոլետարիատի և հատկապես գյուղացիության ցրվածությունը, անդարգացածությունը, խավար վիճակը դեռ սոսկալի մեծ են։ Սակայն հեղափոխությունն արագորեն համախմբում և արագորեն լուսավորում է։ Նրա զարգացման յուրաքանչյուր քայլն արթնացնում է մասսային և անդիմադրելի ուժով քաշում հենց հեղափոխական ծրագրի կողմը, իբրև միակ ծրագրի, որը հետևողականորեն և ամբողջովին արտահայտում է նրա իսկական, կենսական շահերը։

Մեխանիկայի օրենքն ասում է, թե գործողությունը հավասար է հակազդեցությանը։ Պատմության մեջ հեղափոխության քայքայիչ ուժն էլ պակաս կախված չէ այն բանից, թե ինչքան հզոր և տևական է եղել ազատության ձգտման ճնշումը, թե ինչքան խորն է հակասությունն անդրջրհեղեղյան «վերնաշենքի» և ժամանակակից դարաշրջանի կենդանի ուժերի միջև։ Եվ քաղաքական միջազգային սիտուացիան շատ կողմերով չափազանց նպաստավոր է դառնում ռուսական հեղափոխության համար։ Բանվորների և գյուղացիների ապստամբությունն արդեն սկսվել է, նա բաժան-բաժան վիճակում է, տարերային է, թույլ, բայց նա անվիճելի չէ և անպայման ապացուցում է վճռական կռվի ընդունակ և վճռական հաղթության ձգտող ուժերի առկայությունը։

Եթե այդ ուժերը հերիք չլինեն, — այն ժամանակ ցարիզմը կկարողանա կնքել այն գործարքը, որ արդեն երկու ծայրից պատրաստում են թե պարոնայք Բուլիգինները և թե պարոնայք Ստրուվեները։ Այն ժամանակ բանը կվերջանա պոչատ սահմանադրությամբ կամ նույնիսկ — ամենավատթարագույն դեպքում — նրա պարոդիայով։ Այդ էլ կլինի «բուրժուական հեղափոխություն», միայն վիժվածք, ոտապակաս, խառնածին։ Սոցիալ-դեմոկրատիան իր համար պատրանքներ չի ստեղծում, նա գիտե բուրժուազիայի դավաճանական բնությունը, նա չի ընկճվի հուսահատ և պրոլետարիատի դասակարգային դաստիարակության համար կատարվող իր համառ, համբերատար և տոկուն աշխատանքը չի դադարեցնի «շիպովյան» բուրժուական-սահմանադրական բարօրության ամենագորշ առօրյայում անգամ։ Այդպիսի ելքը շատ կամ քիչ նման կլիներ XIX դարում Եվրոպայում եղած գրեթե բոլոր դեմոկրատական հեղափոխությունների ելքերին, և այն ժամա-

նակ մեր կուսակցական զարգացումը կընթանար դժվարին, ծանր-յերկար, բայց ծանոթ ու հարթված ուղիով։

Այժմ հարց է ծագում. այդ յերկու հնարավոր յելքերից վորի՞ դեպքում սոցիալ-դեմոկրատիայի ձեռքերը փաստորեն կաշկանդված կլինեն անհետևողական և շահախնդիր բուրժուազիայի դեմ, ու փաստորեն «լուծված» կամ գրեթե լուծված կլինի բուրժուական դեմոկրատիայի մեջ։

Բավական է պարզ կերպով դնենք այս հարցը, վորպեսզի առանց մի բոպե դժվարանալու պատասխանենք նրան։

Յեթե բուրժուազիային հաջողվի ցարիզմի հետ կնքած գործարքով վիժեցնել ռուսական հեղափոխությունը,—այն ժամանակ իրոք վոր սոցիալ-դեմոկրատիայի ձեռքերը փաստորեն կաշկանդված կլինեն անհետևողական բուրժուազիայի հանդեպ,—այն ժամանակ սոցիալ-դեմոկրատիան լուծված կլինի «բուրժուական դեմոկրատիայի» մեջ այն իմաստով, վոր պրոլետարիատին չի հաջողվի հեղափոխության վրա դնել իր ցայտուն դրոշմը, չի հաջողվի պրոլետարաբար կամ, ինչպես յերբեմն Մարքսն էր ասում, «պլեբեյորեն» հաշիվ տեսնել ցարիզմի հետ։

Յեթե հեղափոխության վճռական հաղթությունը հաջողվի,—այն ժամանակ մենք ցարիզմի հետ հաշիվ կտեսնենք յակոբինորեն, կամ, յեթե ուզում եք, պլեբեյորեն։ «Ամբողջ ֆրանսիական տերրորիզմը,—գրում էր Մարքսը հայտնի «Նոր-Ռեյնյան լրագրում» 1848 թ.,—այլ բան չէր, բայց յեթե բուրժուազիայի թշնամիների հետ, աբսոլյուտիզմի, ֆեոդալիզմի և քաղքենիության հետ հաշիվ տեսնելու պլեբեյան յեղանակ» (տես Marx, Nachlass. Մերինգի հրատ., III հատ., եջ 211)։ Մարքսի՞ այս խոսքերի նշանակության մասին մտածե՞լ են արդյոք յերբևիցե այն մարդիկ, վորոնք դեմոկրատական հեղափոխության շրջանում ռուսական սոցիալ-դեմոկրատական բանվորներին վախեցնում եյին «յակոբինիզմի» խրտվիլակով։

Ժամանակակից ռուսական սոցիալ-դեմոկրատիայի ժիրոնդիստները, նոր-իսկրայականները, օսվոբոժդենյեականների հետ չեն ձուլվում, սակայն փաստորեն, իրենց լոզունգների բնույթով, նրանց պոչում են գտնվում։ Իսկ օսվոբոժդենյեականները, այսինքն՝ լիբերալ բուրժուազիայի ներկայացուցիչները, ուզում են ինքնակալության հետ հաշիվ տեսնել քնքշությամբ, ռեֆորմատորաբար,—զիջողաբար, չվիրավորելով արիստոկրատիային, ազնվականությանը, արքունիքին,—զգույշ, առանց վորևէ հեղաբեկման,—սիրալիր ու քաղաքավարի, աղայավարի, այնպես ձեռնոցներ հագ-

նելով (այն ձեռնոցների նման, վոր բուրժ-բաղդակի ձեռքից հանելով հագավ եր Պետրունկևիչն այն ժամանակ, յերբ Նիկոլայ Արյունոտն ընդունեց «ժողովրդի ներկայացուցիչներին» (*), տես «Пролетарий» № 5*)։

Ժամանակակից սոցիալ-դեմոկրատիայի յակոբինները,—բոլշևիկները, վպերյոդականները, համագումարականները կամ պրոլետարականները, չգիտեմ ել՝ ինչպես ասեմ,—ուզում են իրենց լոզունգներով հեղափոխական ու հանրապետական մանր բուրժուազիային և մանավանդ գյուղացիությանը բարձրացնելով հասցնել իր դասակարգային լիակատար անկախությունը պահպանող պրոլետարիատի հետևողական դեմոկրատիզմի մակարդակին։ Նրանք ուզում են, վոր ժողովուրդը, այսինքն՝ պրոլետարիատն ու գյուղացիությունը, միապետության ու արիստոկրատիայի հետ հաշիվ տեսնի «պլեբեյորեն», անխնա վոչնչացնելով ազատության թշնամիներին, ուժով ճնշելով նրանց դիմադրությունը, վոչ մի զիջում չանելով ճորտատիրությանը, ասիականությանը, մարդու անարգման նզովյալ ժառանգությանը։

Այս, ինարկե, չի նշանակում, թե մենք ուզում ենք անպայման նմանվել 1793 թ. յակոբիններին, ընդորինակելով նրանց հայացքները, ծրագիրը, լոզունգները, գործելու յեղանակը։ Ննաչ վոչ։ Մեր ծրագիրը վոչ թե հին, այլ նոր է—ՌՍԴԲԿ մինիմում-ծրագիրը։ Մենք ունենք նոր լոզունգ—պրոլետարիատի և գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրա։ Մենք, յեթե ապրենք մինչև հեղափոխության իսկական հաղթանակը, գործողության նոր յեղանակներ էլ կունենանք, վորոնք կհամապատասխանեն սոցիալիստական լիակատար հեղաշրջման ձգտող՝ բանվոր դասակարգի կուսակցության բնույթին ու նպատակներին։ Մենք մեր համեմատությամբ միայն ուզում ենք պարզել, վոր XX դարի առաջավոր դասակարգի, պրոլետարիատի ներկայացուցիչները, այսինքն՝ սոցիալ-դեմոկրատները նույնպիսի յերկու թևի յեն բաժանվում (ոպորտունիստական և հեղափոխական), ինչպես բաժանվում եյին նաև XVIII դարի առաջավոր դասակարգի, բուրժուազիայի ներկայացուցիչները, այսինքն՝ ժիրոնդիստներն ու յակոբինները։

Միայն դեմոկրատական հեղափոխության լիակատար հաղթանակի դեպքում պրոլետարիատի ձեռքերը կաշկանդված չեն լինի անհետևողական բուրժուազիայի դեմ մղած կռվում, միայն այդ

* Տես Յերկերի VII հատ., եջ 358։ Խմբ.

դեպքում նա չի «լուծվի» բուրժուական դեմոկրատիայի մեջ, այլ ամբողջ հեղափոխության վրա իր պրոլետարական կամ, ավելի ճիշտ, պրոլետարական-գյուղացիական կնիքը կդնի։

Մի խոսքով, վորպեսզի պրոլետարիատն անհետևողական բուրժուական դեմոկրատիայի դեմ մղած կռվում կաշկանդված ձեռքերով չմնա, նա պետք է բավականաչափ գիտակից և ուժեղ լինի վոր հեղափոխական ինքնագիտակցության հասցնի գյուղացիությանը, վոր ղեկավարի նրա գրոհը, վոր այդպիսով ինքնուրույնաբար կիրառի հետևողական-պրոլետարական դեմոկրատիզմը։

Ահա ինչպես է դրված նոր-իսկրայականների այնքան անհաջող լուծած հարցը, վոր վերաբերում է անհետևողական բուրժուազիայի դեմ մղած կռվում ձեռքերը կաշկանդված մնալու վտանգին։ Բուրժուազիան միշտ անհետևողական կլինի։ Ավելի նայիվ ու ապարդյուն բան չկա, քան այն պայմաններն ու կետերը* նշելու փորձերը, վորոնց կատարման ժամանակ կարելի կլիներ բուրժուական դեմոկրատիային ժողովրդի անկեղծ բարեկամը համարել։ Միմիայն պրոլետարիատը կարող է դեմոկրատիզմի համար հետևողական մարտիկ լինել։ Նա դեմոկրատիզմի հաղթական մարտիկ կարող է լինել միմիայն այն պայմանով, յեթե նրա հեղափոխական կռվին միանա գյուղացիության մասսան։ Դրա համար յեթե բավական չլինեն պրոլետարիատի ուժերը,—բուրժուազիան դեմոկրատական հեղափոխության գլուխ կկանգնի և նրան** անհետևողական և շահախնդիր բնույթ կտա։ Դրան խանգարելու այլ միջոց չկա, բացի պրոլետարիատի ու գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրայից։

Այսպիսով մենք դալիս ենք այն անկասկած յեզրակացությանը, վոր հենց նոր-իսկրայական տակտիկան է, վոր իր օբյեկտիվ նշանակությամբ ձեռնտու յե բուրժուական-դեմոկրատիային։ Կազմակերպական ճապաղության քարոզը, վոր հասնում է պլեբիսցիտներին, համաձայնության սկզբունքին, կուսակցական գրականության՝ կուսակցությունից կտրված լինելուն,—զինված ապստամբության խնդիրների նսեմացումը,—հեղափոխական պրոլետարիատի և միապետական բուրժուազիայի համաժողովրդական քաղաքական լոզունգների շփոթումը,—«ցարիզմի դեմ հեղափոխության վճռական հաղթության» պայմանների խեղաթյուրումը,—այս

---

* Ինչպես փորձում եր անել Ստարովերն իր՝ III համագումարում մերժված բանաձևում, և ինչպես կոնֆերենցիան է փորձում իր վոչ պակաս անհաջող բանաձևում։

** 1908 թ. հրատարակության մեջ՝ «նրան կտա իր բնույթը»։ Խմբ․

ամենը միասին առած՝ հենց պոչականության այն քաղաքականությունն է հանդիսանում հեղափոխական մոմենտում, վորը մոլորեցնում է պրոլետարիատին, կազմալուծում է նրան և խառնաշփոթություն է մտցնում նրա գիտակցության մեջ, նվաստացնում է սոցիալ-դեմոկրատիայի տակտիկան, փոխանակ հաղթության միակ ուղին ցույց տալու և պրոլետարիատի լոզունգին միացնելու ժողովրդի հեղափոխական ու հանրապետական բոլոր տարրերին

Հաստատելու համար այն յեզրակացությունը, վորին մենք հանգեցինք բանաձևի վերլուծության հիման վրա, մի այլ կողմից մոտենանք նույն այդ հարցին։ Նախ, տեսնենք, թե ինչպես է պատկերացնում պարզամիտ ու անկեղծ մենշևիկը նոր-իսկրայական տակտիկան վրացական «Սոցիալ-Դեմոկրատում»։ Յերկրորդ, տեսնենք, թե տվյալ քաղաքական պարագաներում փաստորեն ով է օգտվում «Նոր-Իսկրայի» լոզունգներից։

7. «ՊԱՀՊԱՆՈՂԱԿԱՆՆԵՐԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՀԵՌԱՑՆԵԼՈՒ» ՏԱԿՏԻԿԱՆ

Վերևում մեր հիշատակած հոդվածը, վոր լույս է տեսել Թիֆլիսի մենշևիկյան «կովկասյան» օրգանում («Социал-Демократ» №1), կոչվում է «Զեմստվոյական ժողովը և մեր տակտիկան»։ Նրա հեղինակը դեռ բոլորովին չի մոռացել մեր ծրագիրը, նա առաջադրում է հանրապետության լոզունգը, սակայն տակտիկայի մասին նա հետևյալ ձևով է դատում.

«Այդ նպատակին (հանրապետության) հասնելու համար կարելի յե մատնանշել յերկու ուղի — կամ բոլորովին անուշադիր թողնել կառավարության գումարած Զեմստվոյական ժողովը և զենքը ձեռքին հարվածել կառավարությանը, կազմել հեղափոխական կառավարություն և հրավիրել Սահմանադիր ժողով, կամ — Զեմստվոյական ժողովը հայտարարել մեր գործունեության կենտրոն, զենքը ձեռքին ներգործելով նրա կազմի վրա, նրա գործունեության վրա, և ուժով ստիպել՝ իրեն Սահմանադիր ժողով հայտարարելու, կամ նրա միջոցով Սահմանադիր ժողով գումարելու։ Այս յերկու տակտիկան շատ խիստ ձևով տարբերվում են իրարից։ Տեսնենք ուրեմն, թե նրանցից վորն է ավելի ձեռնտու մեզ համար»։

Ահա թե ինչպես են ռուսական նոր-իսկրայականները շարադրում այն գաղափարները, վորոնք հետագայում մարմնավորված են մեր քննած բանաձևի մեջ։ Այս գրված է, նկատեցեք, մինչև Ցուսիման, յերբ Բուլիգինյան «նախագիծը» բոլորովին լույս աշխարհ չէր գալիս։ Նույնիսկ լիբերալներն էյին կորցնում իրենց

համբերությունը և իրենց դժգոհությունն նույն արտահայտում լեգալ մամուլի էջերում, իսկ սոցիալ-դեմոկրատ նոր-իսկրայականը ավելի դյուրահավատ է լինում, քան լիբերալները։ Նա հայտարարում է, որ Զեմստվոյական ժողովը «զսպավորվում էր», և այնքան է հավատում ցարին, որ առաջարկում է այդ դեռ գոյություն չունեցող Զեմստվոյական ժողովը (իսկ, գուցե և, «Պետական Դումա» կամ օրենսդրական-խորհրդակցական ժողովը») վերցնել, գործելու մեր գործողության կենտրոն։ Կոնֆերենցիայում ընդունված բանաձևի հեղինակներից ավելի անկեղծ ու ուղղակի մեր թիֆլիսեցին չի հավատարմորեն յուրացրել «տակտիկաները» (որը նա շարադրում է անդրագավառական միամտությամբ), այլ հայտարարում է, թե յուրաքանչյուրն ավելի շահավետ են Լենինը.

«Առաջին տակտիկա։ Ինչպես գիտեք, առաջիկա հեղափոխությունը բուրժուական հեղափոխություն է, այսինքն՝ նրա նպատակն է ժամանակակից հասարակակարգի այնպիսի փոփոխությունը, որով շահագրգռված է ոչ միայն պրոլետարիատը, այլ նաև ամբողջ բուրժուական հասարակությունը։ Հասարակության նույնիսկ ազնվականները դեմ են կանգնել բոլոր կառավարողներին, նույնիսկ իրենք՝ կապիտալիստները։ Պայքարում պրոլետարիատը և այդ բուրժուազիան վարում միասին են ընթանում և միասին են հարձակվում ինքնակալության վրա ամբողջ կողմերից։ Կառավարությունն այսպես բոլորովին մենակ է և զրկված է հասարակության համակրանքից։ Ուստի նրան քանդելը շատ հեշտ է։ Ամբողջ ռուսական պրոլետարիատը դեռ այնքան գիտակցված և կազմակերպված չէ, որ միայն մենակ կարող լինի հեղափոխություն կատարել։ Ինչ՝ լինեն նա կարողանար այդ անել, նա ոչ թե բուրժուական, այլ պրոլետարական (սոցիալիստական) հեղափոխություն կկատարեր։ Ուրեմն, մեր շահն պահանջում է, որ կառավարությունն առանց դաշնակիցների մնա, չկարողանա ջլատել ընդդիմությունը, բուրժուազիային չմիացնի իր հետ և պրոլետարիատին մեկուսացած չթողնի . . .»

Ճիշտ այդպես, պրոլետարիատի շահերը պահանջում են, որպեսզի ցարական կառավարությունը չկարողանա անջատել բուրժուազիային և պրոլետարիատին։ Արդյոք պատահմամբ չէ վրացական օրգանը «Социал-Демократ» կոչվում, փոխանակ «Освобождение» կոչվելու։ Ճիշտ նկատեցեք, դեմոկրատական հեղափոխության ինչպիսի՜ աննման փիլիսոփայություն։ Մի՞թե չենք տեսնում մենք այստեղ ակնհայտորեն, թե ինչպես է խեղճ թիֆլիսեցին մոլորվել «բուրժուական հեղափոխության» պեդանտական-պոչային մեկնաբանությամբ։ Նա քննարկում է դեմոկրատական հեղաշրջման մեջ պրոլետարիատի հնարավոր մեկուսացման հարցը և մոռանում է . . . մոռանում է մանր բաները . . . գյուղացիության մասին։ Պրոլետարիատի հնարավոր դաշնակիցներից նա ճանաչում է և ընտրում է զեմստվո-կալվածատերերին և չի

համախմբում գյուղացիներին։ Ճիշտ այդ՝ Կովկասում Դեռ, մինչև մենք իրազեկացի չէինք, ասենք, վոր նոր «Искра»-ն իր դատողություններով իջնում է մինչև միապետական բուրժուազիան, [illegible] բարձրացնելու, իրեն դաշնակից դարձնելու հեղափոխական գյուղացիությանը։

«...Հակառակ [illegible] պրոլետարիատի պատրաստությունը և կազմակերպվածության հաղթությունն անխուսափելի [illegible]։ Ճիշտ [illegible] ընդհանրությունը հենց [illegible] էլ ձգտում է նա, անկասկած, իր Զեմստվոյական ժողովում իր կողմը կգրավի ազնվականություն, գեներալներին, քաղաքներին, համալսարաններին և այլ բուրժուական հիմնարկների ներկայացուցիչներին։ Նա կաշխատի նրանց սիրաշահել մանր զիջումներով և այդպիսով նրանց կհաշտեցնի իր հետ։ Այդ ձևով ամրապնդված, նա իր բոլոր հարվածները կուղղի մենակ մնացած ժողովրդի դեմ։ Մեր պարտականությունն է կանխել այդպիսի դժբախտ ելքը։ [illegible] ... Ենթադրենք, մենք վոչ մի ազդեցություն չենք գործի Զեմստվոյական ժողովի վրա, այլ [illegible] ... Զեմստվոյական ժողովը։ [illegible] ...»։

Այո, այս անկեղծ և [illegible]։ Պետք է վճռականապես հրաժարվել [illegible] նախապաշարմունքից։ «[illegible]», [illegible] «այդ ժամանակ» կազմակերպությունը [illegible] մեջ կմտնի բուրժուազիայի հետ։ Կարելի՞ է արդյոք [illegible]։ «[illegible]» հետ [illegible] մեջ դառնալ [illegible], վորը [illegible] հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի [illegible]։ Մերթ այստեղ, մերթ այնտեղ բանվորներին և գյուղացիներին [illegible] և [illegible] Զեմստվոյական ժողովը Բուլիգինյան [illegible] և Ճիշտ Թիֆլիսի քաղաքի «Социал-Демократ»-ը վճռում է—հրաժարվել [illegible] նախապայմանից։ [illegible] «Ներդաշնակության կենտրոնին»—Զեմստվոյական ժողովին...

«...Ընկերներ [illegible], [illegible] այն է, վոր Զեմստվոյական ժողովը պետք է մեր [illegible], [illegible] չպետք է իր կամքով [illegible] և կազմակերպության հետ համաձայնության գալու»։

* [illegible] հոգալու համար։ [illegible]։

Մենք պաշտպանում ենք Ցիմմերվալդյան ձախին այն չափով, որ չափով նա կանգնած է ինքնակալության դեմ, և կռվում ենք նրա դեմ այն դեպքերում, երբ նա հեռանում է ինքնակալության հետ Ցենտրիզմի միջազգայնությունը և ամբողջ մենք պաշտպանողականներին իրարից բաժանում ենք, սոցիալշովինիստներին մերկացնում ենք մեզ հետ, պահպանողականներին հեռացնում ենք կառավարություններից և այդ զինված ամբողջ Ցիմմերվալդյան ձախը դնում ենք հեղափոխական ուղու վրա Տրոցկին ինտերնացիոնալ կառավարությունը ջարդելու մինակ հիմքը, այսպիսով՝ ամեն. և նույնպես կենտրոնական դեմոկրատական հասարակական հասարակության։

Այս՝ այս՝ Դաշ այժմ տակն, որ մենք չափազանցնում ենք նախահեղափոխականների շրջապատը դեպի նեղանցքերի ամենավճռական նախանշանները։ Ձէ՞ որ այս արդեն ուղղակի նման է հանձնարարական հայտնի վերջում.— ձանձրին բանել, վրան ցանել, և կատարել Ռուսաց անջատել Ցիմմերվալդյան ձախի պաշտպանողականներին, «հեռացնել պահպանողականներին առավելությունից» — և ամբողջ Ցիմմերվալդյան ձախը կկանգնի հեղափոխական ուղու վրա... Առանց վարձու «յունկերների» զինված աջակցության, այլ հենց այնպես, աչնվորեն, համարյա պառլամենտորեն, «ներգործելով» Ցիմմերվալդյան ձախի անդամների վրա։*

Ի՞նչ Տրոցկին։ Նրա մասին ասում էին, որ նա միջա կրում է հնաձև և Ցիմմերվալդյան գետ դեպի գլխավորները։ Պատգամավոր մենք դեռ չունենք, այդ դեռ Բուխարինն էլ չի խոստացել, իսկ պատգամավորական կրեատիվը[10] — ինչպես ասվել։

*«... Ինչպես պետք է անցնի ունենա այդ միջազգայնությունը։ Ամենից առաջ մենք պահանջում ենք, որպեսզի Ցիմմերվալդյան ձախը դառնարի ընդհանուր, հաստատ, ամբողջական ընդդիմության իրավունքի միջազգային, պայմանի ամբողջությամբ։ Ընդդիմությունների այսպիսի կարգ հրապարակելու** հետ միասին պետք է օրինականացվի*** նախընտրական ագիտացիայի լիակատար ազատությունը, այսինքն մարդկանց, խոսքի, մամուլի ազատությունը, ընտրողների և ընտրվողների անձեռնմխելիությունը և բոլոր քաղաքացիական հանգստությունների ազատումը։ Ինչպես ընտրությունները պետք է նշանակվեն, որպեսզի հարցին մենք բանակցություն ունենանք մասնակցելու և նախապատրաստելու համար։ Ցեղ վերակենդան մաքուր կանանների մասնակցությունը հանձնված է նրանց Բուլղարիայի հանձնաժողովին, մենք պետք է ներգործենք նաև այս հանձնաժողովի և այս*

---

* *Անտեսած ենք, անհամ ասել, «խաղաղակերտ» առաջարկը Թղթաքում կարելի է չէ, իսկ պահպանողականներին իրարից բաժանել կարելի է հասակում? Լենինը, Թեֆլիսեցի ընկերը, ասաց կարելի է, չէ որ պետք է չափ ճանաչել։*

** «Искра»-ում։

*** *Նիկոլայի՛ ձեռքով։*

անդամների վրա*։ Եթե Պետերբուրգյան [illegible] մեր պա-հանջները բավարարելուց** և [illegible] [illegible] մենք պետք է [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]***, [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] և [illegible] [illegible] [illegible] մեր [illegible]։

Թող ընթերցողը չկարծի, թե այս ամբողջ [illegible] [illegible] [illegible] և [illegible] տնայնագործության [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] և տնայնագործականների մի ամբողջ [illegible], [illegible] [illegible] օրգանում։ Բացի դրանից, այս [illegible] ուղղակի նա-վանությունն է գտել «Искра»-յի կողմից, որին [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] այդ «Социал-Демократ»-ի մասին.

«Ռեխոսւմով ու տաղանդավոր կերպով է խմբագրված [illegible] համար։ Նկատելի չէ խմբագիր-գրողի փորձված, [illegible] ձեռք... Վստահությամբ կարելի չէ ասել, որ լրագիրը փայլուն կերպով կա-տարում իր առջև դրված խնդիրը»։

Այո՛, Եթե այդ խնդիրն այն է, որ [illegible] և [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] կերպով տնայնագործականության [illegible] [illegible] [illegible], ապա այդ խնդիրն իրոք [illegible] և [illegible]։ [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] և [illegible] [illegible] տնայնագործականների [illegible] [illegible] մինչև [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] կարող։

Ց. ՌՍՎՈՐՌԺԴՆՆԻՆԵՑՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆՈՎՌՒՍԿՐՅՑԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Այժմ անցնենք տնայնագործականության քաղաքական նշանա-կության մի ուրիշ տեսակետից [illegible]։

* [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]։

** [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]։

*** [illegible] [illegible] [illegible], և [illegible] [illegible] [illegible]։

«Ինչպես գտնել ինքն իրեն» ուշագրավ, հրաշալի, ամենաուսանելի հոդվածում («Освобождение» № 71) պ. Ստրուվեն պատերազմ է հայտարարում մեր ծայրահեղ կուսակցությունների «ծրագրային հեղափոխականության» դեմ։ Անհատապես ինձնից պ. Ստրուվեն առանձնապես դժգոհ է*։ Ինչ վերաբերում է ինձ, ապա ես ավելի քան գոհ եմ պ-ն Ստրուվեից. ավելի լավ դաշնակից նովոիսկրայականների վերածնվող էկոնոմիզմի և «սոցիալիստ-հեղափոխականների» կատարյալ անսկզբունքայնության դեմ մղվող պայքարում ես չէի էլ կարող ցանկանալ։ Թե ինչ ձևով պ. Ստրուվեն և «Освобождение»-ն գործնականապես ապացուցեցին մարքսիզմի այն «ուղղումների» ամբողջ հետադիմականությունը, որոնք արված են սոցիալիստ-հեղափոխականների ծրագրի նախագծի մեջ, այդ մասին մենք կխոսենք մի գուցե այլ անգամ։ Թե ինչպես և պ. Ստրուվեն ամեն անգամ, երբ նա սկզբունքորեն հավանություն է տվել նովոիսկրայականներին, հավատարիմ, ազնիվ և իրական

---

* «Պ. Լենինի և ընկերների հեղափոխականության համեմատությամբ Բեբելի և նույնիսկ Կաուցկու արևմտա-եվրոպական սոցիալ-դեմոկրատիայի հեղափոխականությունը օպորտունիզմ է, սակայն նույն այդ, արդեն մեղմացված, հեղափոխականության հիմքերն էլ խախտել ու փողոցել է պատմությունը»։ Հարձակումը շատ թունդ է։ Իզուր է միայն կարծում պ. Ստրուվեն, որ ինձ վրա, ինչպես մեռածի վրա, կարելի է ամեն ինչ բարդել։ Բավական է, որ ես պ-ն Ստրուվեին մի մարտակոչ ուղղեմ, որը նա երբեք ի վիճակի չի լինի ընդունելու։ Ե՞րբ և վո՞րտեղ եմ ես Բեբելի և Կաուցկու հեղափոխականությունը «օպորտունիզմ» անվանել։ Ե՞րբ և վո՞րտեղ եմ ես հավակնել որևէ առանձին ուղղություն ստեղծել միջազգային սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ, որը նույնական չլիներ Բեբելի և Կաուցկու ուղղության հետ։ Ե՞րբ և վո՞րտեղ են լույս աշխարհ եկել տարաձայնություններ, մի կողմից՝ իմ, մյուս կողմից՝ Բեբելի և Կաուցկու միջև,— տարաձայնություններ, որոնք թեկուզ մոտավորապես հավասար լինեին լրջության տեսակետից մասնավորապես Բեբելի ու Կաուցկու միջև ծագած տարաձայնություններին, օրինակ, ագրարային հարցի առթիվ Բրեսլավլում։ Թող փորձի պ. Ստրուվեն պատասխանել այս երեք հարցին։

** Թող ընթերցողները մտքում պահեն։ Լիբերալ բուրժուազիան ամենուրեք և միշտ գործ է դրել նույն հնարքը. հավատացնել իր համախոհներին մի երկրում, որ այդ երկրի սոցիալ-դեմոկրատները ամենաանխելքն մարդիկ են, իսկ նրանց ընկերները հարևան պետության մեջ — «խելոք տղերք» են։ Գերմանական բուրժուազիան հարյուրավոր անգամ ցույց է տվել Բեբելին և Կաուցկուն «խելոք տղերք» ֆրանսիական սոցիալիստներին։ Ֆրանսիական բուրժուազիան բոլորովին վերջերս ցույց էր տալիս ֆրանսիական սոցիալիստներին «խելոք տղա» Բեբելին։ Հի՛ն մեթոդ է, պ. Ստրուվե։ Միայն երեխաներին ու տգետներին կարող եք որսալ այդ կարթով։ Միջազգային հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի լիակատար համերաշխությունը ծրագրի ու տակտիկայի բոլոր խոշոր հարցերում անժխտելի իրողություն է։

ծառայություն է մատուցել իրեն, այդ մասին մենք արդեն շատ անգամ ենք խոսել, և այժմ մի անգամ* էլ ասենք։

Պ-ն Ստրուվեի հոդվածում կան մի շարք ամենահետաքր-քրական հայտարարություններ, որը մենք կարող ենք այստեղ նշել միայն հարևանցիորեն։ Նա պատրաստվում է ստեղծելու ռուս դեմոկրատիա, հենվելով ոչ թե դասակարգերի պայքարի, այլ նրանց համագործակցության վրա, ընդ որում արտոնյալ հար-ստության փոքրամասնությունը (ինչպես «կուլտուրական» ազնվականությունը, որին պ. Ստրուվեն ողջույնի գլուխ է խոնարհեցնում իսկական-աշխարհիկ... լակեյի նրբանկատությամբ) իր «սո-ցիալական դրության» կշիռը (որպես ստորադասի կշիռը) կբերի, այդ «հանդուրժողականության» կուսակցության մեջ կմտցնի։ Պ. Ստրուվեին ցանկություն է հայտնում ծանոթանալու յուրաքանչյուրություն այն բանի հետ, որը անկեղծ և հաստատուն ասելու այն մասին, թե բուրժուազիան վախեցավ և վաճառեց պրոլետարիա-տին ու ազատության գործը (ամբողջ հոդված վողջունում ենք այդ ցանկությունը։ Կարծինչ(?) այնպես չի հաստատում այդ մարքսիս-տական «առարկությունը», ինչպես պ-ն Ստրուվեի պատմական նրա գեմ ենթրում ենք, պ. Ստրուվե, լիովին համաձայնելով չհե-տաձգենք մեր հոդվածը պլանով)։

Մեզ կարևոր է մեր թեմայի համար նշել, թե ինչպիսի գործ-նական լոզունգների դեմ է կռվում այժմ ռուսական բուրժուա-զիայի այդ դպրոցի քաղաքականական-գոյական և յուրահատուկ ամե-նամեծը փոփոխությունն եւ դասող ներկայացուցիչը։ Նախ՝ հանրապետականության լոզունգի մասին։ Պ. Ստրուվեն հաստատ համոզված է, որ այդ լոզունգը «անհասկանալի և խորթ է ժողո-

* Հիշեցնենք ընթերցողին, որ «Ի՞նչ չանել» հոդվածը («Искра»-յի № 52-ը) «Освобождение»-ն աղմուկով ու ցնծությամբ վողջունեց, որպես մի «նշանակա-լից շրջադարձ» դեպի զիջողականության օպորտունիստների վերաբերմամբ։ Նոր-իսկրայականության սկզբունքային տրամադրությունների «Освобождение»-ն հավանություն է տվել ռուս սոցիալ-դեմոկրատների մեջ տեղի ունեցած պառակտման վերաբերյալ գլխավորության մեջ։ Տրոցկու «Наши политические задачи» բրոշյուրի առթիվ «Освобождение»-ն մատ-նանշում էր, որ այդ հեղինակի գաղափարները մինուճույն են այն բանի հետ, ինչ որ մի ժամանակ գրել ու ասել են ռաբոչեդելեցիներ Կրիչևսկին, Մարտինովը, Ակիմովը (տես «Услужливый либерал» թերթիկը, «Вперед»-ի հրատ.)։ Մարտի-նովի բրոշյուրը յուրկեր դիմադրության մասին «Освобождение»-ն վողջունեց (տես «Вперед»-ի № 9-ում լույս տեսած ծանոթությունը)։ Վերջապես, Ստարովերի ողջույն գանգատները հին «Искра»-յի «նախ ատամնատրվածք»(?), ապա մի-նույն հին լոզունգի առթիվ «Освобождение»-ի առանձին համակրանքին ար-ժանացան[43]։

վճռական ժամանակին» (նա մոռանում է ավելացնել. հասկանալի յերկրորդ անձեռնմխ. յև բուրժուազիային)։ Մենք կուզեյինք տեսնել, թե ինչ պատասխան կտար պ. Ստրուվեն մեր խմբակների ու մեր մասսայական ժողովների բանվորներին. թե՞ բանվորները ժողովուրդ չեն։ Իսկ գյուղացինե՞րը։ Նրանց մոտ, պ. Ստրուվեի ասելով, «միամիտ հանրապետականություն» է լինում («ցարին փոխելը»),—առկայն լիբերալ բուրժուազիան հավատում է այն բանին, վոր միայն հանրապետականությունը փոխարինելու կգա վոչ թե գիտակցական հանրապետականությունը, այլ գիտակցական միապետականությունը։ Ça dépend, պ. Ստրուվե, այդ շատ հանգամանքներից է կախված։ Թե ցարիզմը և թե բուրժուազիան չեն կարող չհաշվել գյուղացիների դրության հիմնական բարելավմանն ի հաշիվ կալվածատիրական հողի. իսկ բանվոր դասակարգը չի կարող չաջակցել գյուղացիությանն այդ բանում։

Յերկրորդ, պ. Ստրուվեն հավատացնում է, վոր «քաղաքացիական պատերազմում հաղթանակողը միշտ անիրավացի կլինի»։ Այդ գաղափարը կիսով մոտենում է նախախնամականության վերը ցույց տրված տրամադրություններին։ Մենք չենք սակայն, ինչպես, թե քաղաքացիական պատերազմում հաղթանակելը միշտ չարժանավոր կլինի. վոչ, յերբեմն պաշտպանողական տակտիկան ժամանակավորապես պարտադիր եւ Սակայն առաջադրել մի այնպիսի դրույթ, վորը տվել է պ. Ստրուվեն 1905 թ. Ռուսաստանի նկատմամբ, նշանակում է հենց ցույց տալ «ապրիկալ տրամադրություն» («բուրժուազիան վախենում է և վաճառում է ազատության գործը») մի փոքրիկ կտորը։ Ով չի ուզում այժմ հարձակվել ինքնակալության վրա, սեկցիայի վրա, ով չի պատրաստվում այդ հարձակմանը, ով չի քարոզում այդ,—նա իզուր կընդունի հեղափոխության կողմնակցի անունը։

Պ. Ստրուվեն դատապարտում է «դավադրականությունը» և «ըմբոստ» լոզունգները («այդ մանրիկ ադատամբություն է»)։ Պ. Ստրուվեն արհամարհում է թե՛ մեկը, թե՛ մյուսը — «մասսաներին մոտենալու» տեսակետից։ Մենք կհարցնեյինք պ. Ստրուվեից, ցույց կտա՞, արդյոք, նա խռովարարության քարոզ, օրինակ, նրա տեսակետից, անսահման հեղափոխարարարի մի այնպիսի յերկի մեջ, ինչպես է «Что делать?»-ը։ Իսկ «դավադրականության» մասի՞ն։ Մեծ է, արդյոք, տարբերությունն, օրինակ, մեր և պ. Ստրուվեի միջև։ Արդյոք մենք յերկուսս էլ չենք աշխատում «դավադրի» լրագրում, վորը «գաղտնաբար» Ռուսաստան է բերվում և ծառայում է Ազատագրման Միության կամ ՌՍԴԲԿ «դավադրի» խմբ-

թակներին։ Մեր բանվորական մասսայական ժողովները համառ «պաշտպանի չենք»,—այդ հանգամանքը կա։ Իսկ ս.-դ. օբորոնցիննե-րի ժողովներում վորքա՞ն բան ունենք դուք, գ. Ծերեթելի, արհամար-հելի պաշտպանողականության արհամարհելի կողմնակիցների առաջ պար-ծենալու համար։

Ճիշտ է, խոսքը պաշտպանողականությունը պահանջվում է բանվոր-ներին գնելու մասսակազմակերպության հետ միասին։ Ահա այսպես արդեն գ. Ծերեթելին ավելի անկեղծորեն է հանդես գալիս Լսեցե՛ք. «Ինչ վերաբերում է զինված ապստամբությանը կամ հեղափոխությանը ինտերնացիոնալ մասով, ապա միայն դեմոկրատական ծրագրի մաս-սայական պրոպագանդան կարող է ընդհանուր զինված ապստամ-բության սոցիալ-հեղափոխական պայմաններ առաջ բերել։ Այսպիսով. Նույնիսկ այն՝ իմ կողմից անընդունելի տեսակետից, վորը զինված ապստամբությունը ժամանակակից պատերազմական պայքարի ան-խուսափելի ավարտումն է համարում,—մասսաների տրամադրումը դե-մոկրատական վերանորոգման պաշտպաններով ամենահիմնական, ամենահաջողակավոր դերն է»։

Գ. Ծերեթելին ,,աշխատում է հարցից խուսափել։ Նա խոսում է ապստամբության անխուսափելիության մասին, փոխանակ խոսե-լու նրա անհրաժեշտության մասին հեղափոխության հաղթության համար։ Չհասկացված, առարկայի, ջլատված ապստ-ամբությունն արդեն սկսվել էր Անդրալյան յերկրաշխարհով, թե այն կհասնի ամբողջական և լրիվ զինված ժողովրդական ապստ-ամբության, վոչ-վոք չի կարող, վորովհետև այդ կախված է թե հեղափոխական ուժերի կազմությունից (վորոնք լիովին չափելի չեն միայն բան խոկ կռվում), թե կառավարության ու բուրժու-ազիայի վարքագծից, և թե մի շարք այլ հանգամանքներից, վորը ճշտորեն հաշվառելը հնարավոր չէ։ Անխուսափելիության մասին, կոնկրետ դեպքի վերաբերյալ այն բացարձակ անորոշության իմաստով, վորի վրա յե պարծենում իր խոսքը գ. Ծերեթելին, խո-սելու հարկ էլ չկա։ Խոսել պետք է, յեթե դուք ուզում եք հեղա-փոխության կողմնակից լինել, այն մասին, թե [illegible] է ապ-գայում ապստամբությունը հեղափոխության հաղթանակի համար. ան-հրաժեշտ է արդյոք ակտիվորեն առաջ մղել այդ ապստամբությու-նը, քարոզել, պատրաստել անհապաղ ու յեռանդով։ Գ. Ծերեթելին չի կարող այդ տարբերությունը չհասկանալ։ Նա հո, որբին., չի մթագնում ընդհանուր ընտրական իրավունքի անհրաժեշտության՝ դեմոկրատի համար անվիճելի հարցը ավելի հեղափոխության ըն-թացքում այդ իրավունքը ձեռք բերելու անխուսափելիության

վերաբերյալ՝ քաղաքական գործչի համար վճռելի ու վիճա-հրատապ հարցով։ Խուսափելով ապստամբության անհրաժեշտության վերաբերյալ հարցից, Պ. Ստրուվեն դրանով արտահայտում է լիբերալ բուրժուազիայի քաղաքական դիրքի ամենախոր էությունը։ Բուրժուազիան, առաջին, գերադասում է սակարկել ինքնակալության հետ, քան ճզմել նրան. բուրժուազիան, համենայն դեպս՝ զենքը ձեռքին պայքարը գցում է բանվորների վրա (այս՝ երկրորդը)։ Ահա ինչպիսի ռեալ նշանակություն ունի պ. Ստրուվեի խուսափողականությունը։ Ահա թե ինչու նա ետ-ետ է գնում ապստամբության անհրաժեշտության հարցից դեպի նրա «սոցիալ-հեղափոխական» պայմանների, նախնական «նախապատրաստման» վերաբերյալ հարցը։ Ճիշտ և ճիշտ ինչպես բուրժուական շատախոսները 1848 թ. Ֆրանկֆուրտյան պառլամենտում զբաղվում էին բանաձևեր, դեկլարացիաներ, վճռումներ հորինելով, «ժողովրդական պրոգրամային» և «սոցիալ-հեղափոխական պայմանների» նախապատրաստելով այնպիսի ժամանակ, երբ հարցը վերաբերում էր կառավարության զինված ուժին հակահարված տալուն, երբ շարժումը «բերեց-հասցրեց դեպի» զինված ապստամբության «անհրաժեշտության», երբ լոկ բանավոր ներգործությունը (հարյուրապատիկ անհրաժեշտ նախապատրաստական շրջանում) դարձել էր փնթուն, բուրժուական անգործությունն ու վախկոտությունը,—ճիշտ այնպես էլ պ. Ստրուվեն խուսափում է ապստամբության հարցից, քողարկվելով фразами։ Պ. Ստրուվեն ակնառու կերպով ցույց է տալիս մեզ այն, ինչ համառորեն չէին նկատում շատ սոցիալ-դեմոկրատներ, այն է՝ հեղափոխական ժամանակը տարբերվում է սովորական, առօրյա, նախապատրաստական պատմական ժամանակներից, որ մասսաների տրամադրությունը, հուզմունքը, համոզմունքը պետք է արտահայտվեն և արտահայտվում են գործողությամբ։

Գռեհիկ հեղափոխականությունը (революционаризм) չի ըմբռնում այն, որ խոսքն էլ գործ է. այդ անվիճելի դրույթ է կիրառելու համար ընդհանրապես պատմության վերաբերմամբ կամ պատմության այն դարաշրջանների վերաբերմամբ, երբ մասսաների բացահայտ քաղաքական ելույթ չկա, որին ոչ մի խռովարկություն չի փոխարինի և արհեստականորեն չի կարող առաջ բերել։ Հեղափոխականների պոչականությունը չի հասկանում, որ երբ սկսվել է հեղափոխական մոմենտը, երբ հին «վերնաշենքը» բոլոր կարերից ճաքեցել է, երբ իրենց համար նոր վերնաշենք ստեղծող դասակարգերի ու մասսաների բացահայտ քաղաքական ելույթը իրողություն է դարձել, երբ քաղաքացիական կռիվը

ակտիվ են — այն ժամանակ առաջվա նման «խոսքով» սահմանա-փակվելը, չառաջադրել «գրոհի» անընդունելու անմիջական լոզունգ, այն ժամանակ գործից հրաժարվելը՝ «հոգեբանական պայմանների», այլև «պրոպագանդայի» վրա հենվելով, ընդհանրապես անկենդա-նության և, մեռելության, անզգայնության և, կամ թե չէ հեղա-փոխության դավաճանում։ Դեմոկրատական բուրժուազիայի Ֆրանկֆուրտի շաղակրատները այդպիսի դավաճանության կամ այդպիսի անզգայական բթամտության անմոռանալի պատմական օրինակն են։

Ուզում եք արդյոք դուք ֆրազի հեղափոխականության և հեղափոխականների պոչականության այդ տարբերությունը պար-զել Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական շարժման պատմության վրա։ Մենք կտանք ձեզ այդպիսի պարզաբանում։ Մտաբերեցեք 1901—1902 թվականները, վորոնք այնքան էլ վաղուց չեն ան-ցել և վորոնք այժմ արդեն մեզ մի տեսակ հեռավոր ավանդու-թյուն են թվում։ Սկսվեցին ցույցերը։ Ֆրազի հեղափոխականությու-նը աղմուկ բարձրացրեց «գրոհի» մասին («Рабочее Дело»)[13], բաց էին թողնում «արյունոտ թերթիկներ» (յեթե հիշողությունս ինձ չի դավաճանում, բեռլինյան ծագում ունեցող), հարձակվում էին «գրականագործության» վրա և լրագրի միջոցով համառուսական ագիտացիայի մտքի գաղափարի կաբինետային բնույթի վրա (Նա-դեժդին)։ Հեղափոխականների պոչականությունը հանդես էր գա-լիս այն ժամանակ, ընդհակառակը, այն քարոզով, թե «տնտեսա-կան պայքարն ամենալավ միջոցն է քաղաքական ագիտացիայի համար»[14]։ Ի՞նչ դիրք էր բռնել հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրա-տիան։ Նա հարձակվում էր այդ յերկու հոսանքների վրա։ Նա դատապարտում էր բռնկումնարարությունը և գրոհի վերաբերյալ աղմուկը, քանի վոր պարզ տեսնում էին կամ պետք է տեսնեին, վոր հրապարակային մասսայական յելույթը վաղվա գործ էր։ Նա դատապարտում էր պոչականությունը և ուղղակի առաջադրում էր նույնիսկ համաժողովրդական զինված ապստամբության լոզունգը, վոչ թե անմիջական կոչի իմաստով («խռովության կոչ» ընկ. Մարտի-նովը չէր գտնի մեզ մոտ այդ ժամանակները), այլ անհրաժեշտ յեզ-րակացության իմաստով, «պրոպագանդայի» իմաստով (վորի մասին ընկ. Մարտինովը միայն այժմ հիշեց, — նա միշտ միքանի տարով ուշանում է, մեր հարգելի ընկ. Մարտինովը), հենց այն «սոցիալ-հոգե-բանական պայմանները» նախապատրաստելու իմաստով, վորոնց մա-սին այժմ գլուխը կորցրած, չարչիական բուրժուազիայի ներկայա-ցուցիչները շատախոսում են «թախծով ու անտեղի»։ Այն ժամա-

նակ պրոպագանդն ու ագիտացիան, ագիտացիան ու պրոպագանդըն իսկապես իրերի օբյեկտիվ դրության հետևանքով առաջին պլանի վրա էին դրված։ **Այն ժամանակ**, վորպես ապստամբության նախապատրաստման աշխատանքի փորձաքար կարող էր առաջադրվել (և առաջադրվում էր «Что делать?»-ում) համառուսական քաղաքական լրագրի վրա կազմակերպչական աշխատանքը. լրագիր, վորի շուրջը մի անգամ հրատարակումը իդեալ էր թվում։ Այն ժամանակ մասսայական ագիտացիա անմիջական զինված յելույթների **փոխարեն**, ապստամբության սոցիալ-հոգեբանական պայմանների նախապատրաստում բանկետարարության **փոխարեն** — հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի միակ ճիշտ լոզունգներն էին։ **Այժմ** դեպքերը լոզունգներից առաջ են ընկել, շարժումն առաջ է գնացել, նրանք դարձել են հնոտի, շրջահին, վոր պիտանի յե միայն օսվոբոժդենյական կեղծավորությունը և խվոստիստական պոշլյականությունը քողարկելու համար։

Կամ, գուցե, յես սխալվում եմ։ Գուցե հեղափոխությունը դեռ չի՞ սկսվել։ Դասակարգերի հրապարակային քաղաքական յելույթի րոպեն դեռ չի՞ յեկել։ Քաղաքացիական կռիվ դեռ չկա, և զենքի քննադատությունը չպե՞տք է հենց այժմ հանդիսանա քննադատության զենքի **անհրաժեշտ** և պարտադիր հաջորդը, ժառանգորդը, կտակակատարը, ավարտիչը։

Նայեցեք՝ ձեր շուրջը, գլուխներդ հանեցեք կաբինետից դեպի փողոց, վորպեսզի պատասխանեք այդ հարցերին։ Միթե հենց ինքը կառավարությունը չի սկսել արդեն քաղաքացիական կռիվը, մասսաներով գնդակահարելով ամենուրեք խաղաղ ու անզեն քաղաքացիներին։ Միթե զինված սև հարյուրակները հանդես չեն գալիս, վորպես ինքնակալության «փաստարկում»։ Միթե բուրժուազիան—նույնիսկ բուրժուազիան—չի գիտակցում քաղաքացիական միլիցիայի անհրաժեշտությունը։ Միթե նույն այդ պ. Ստրուվեն, իդեալական-չափավոր և պարտաճանաչ պ. Ստրուվեն, չի ասում (ավաղ, միայն ասում է, վորպեսզի ասվի՜), վոր «հեղափոխական գործողությունների հրապարակային բնույթը» (ահա թե ինչ ենք մենք այժմ) «ներկայումս կարևորագույն պայմաններից մեկն է ժողովրդական մասսաների վրա դաստիարակչորեն ազդելու համար»։

Ով տեսնելու աչք ունի, նա չի կարող կասկածել այն մասին, թե ինչպես պետք է դնեն այժմ հեղափոխության կողմնակիցները զինված ապստամբության վերաբերյալ հարցը։ Նայեցեք վերջապես այդ հարցի այն **յերեք** դրվածքներին, վորոնք տրված

են ազատ ժամանակի՝ մասսաների վրա վորևէ չափով ազդելու ըն-դունակ օրգաններում։

Առաջին դրվածքը Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բան-վորական կուսակցության III համագումարի բանաձևը*։ Ընդուն-ված է և հայտարարված ի լուր ամենքի, վոր համադեմոկրա-տական հեղափոխական շարժումն **արդեն բերել-հասցրել** է զինված ապստամբության **անհրաժեշտությանը**։ Պրոլետարիատի կազմակեր-պումը ապստամբության համար օրակարգի մեջ է դրված, վոր-

---

* Ահա նրա լրիվ բնագիրը։

«Նկատի ունենալով՝

1) վոր պրոլետարիատը, իր դրությամբ լինելով ամենից ավելի առաջավոր և միակ հետևողական հեղափոխական դասակարգը, դրանով իսկ կոչված է ղեկավար դեր խաղալու Ռուսաստանի համադեմոկրատական հեղափոխական շարժման մեջ.

2) վոր այդ շարժումն այժմ արդեն բերել-հասցրել է զինված ապստամբության անհրաժեշտությանը.

3) վոր պրոլետարիատն անխուսափելիորեն այդ ապստամբության մեջ կընդունի ամենաեռանդուն մասնակցությունը, վորը կվճռի Ռուսաստանի հեղափոխության բախտը.

4) վոր ղեկավար դեր այդ հեղափոխության մեջ պրոլետարիատը խաղալ կարող է միայն համախմբված ու մի միասնական ինքնուրույն քաղաքական ուժ կազմած սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցության դրոշի տակ, կուսակցության, վորը վոչ միայն գաղափարապես, այլև գործնականորեն ղեկավարում է նրա կռիվը.

5) վոր միայն այդ դերի կատարումը կարող է ապահովել պրոլետարիատի համար ամենաձեռնտու պայմանները պայքարելու հանուն սոցիալիզմի ընդդեմ բուրժուական-դեմոկրատական Ռուսաստանի ունևոր դասակարգերի.

ՌՍԴԲԿ յերրորդ համագումարն ընդունում է, վոր պրոլետարիատին ինքնակալության դեմ զինված ապստամբության միջոցով անմիջական կռիվ մղելու համար կազմակերպելու խնդիրը կուսակցության ամենագլխավոր և ամենաանհետաձգելի խնդիրներից մեկն է ներկա հեղափոխական մոմենտում։

Ուստի համագումարը հանձնարարում է բոլոր կուսակցական կազմակերպություններին՝

ա) պարզել պրոլետարիատին պրոպագանդի ու ագիտացիայի միջոցով առաջիկա զինված ապստամբության վոչ միայն քաղաքական, այլ նաև գործնական-կազմակերպական նշանակությունը.

բ) պարզաբանել այդ պրոպագանդի ու ագիտացիայի ժամանակ մասսայական քաղաքական գործադուլների դերը, վորոնք կարող են կարևոր նշանակություն ունենալ ապստամբության հենց սկզբում և բուն ընթացքում.

գ) ամենաեռանդուն միջոցներ ձեռք առնել պրոլետարիատին զինելու համար, ինչպես նաև զինված ապստամբության և նրա անմիջական ղեկավարության պլան մշակելու համար, ստեղծելով այդ նպատակով, հարկ լինելու դեպքում, հատուկ բանվորական խմբեր կուսակցական բանվորներից»։ (Հեղինակի ծանոթությունը 1908 թ. հրատարակության համար։ Խմբ.)

դեմ. կուսակցության ներսում, ղեկավար և [illegible] խմբերնե-
րից մեկը՝ Հանձնարարված է ձեռք առնել [illegible] միջոցներ պրոլետարիատին զինելու և ապստամբության անմի-
ջական ղեկավարության հնարավորությունն ապահովելու համար:

Երկրորդ դրվագը: «Освобождение»-ում լույս տեսած՝ «ռուս սահմանադրականների ծրագիրը» (այսպես անվանեց վերջերս ալ. Մարտովեյին յեվրոպական բուրժուազիայի այնքան ադդեցիկ օրգանը, ինչպես «Ֆրանկֆուրտեր ցայտունգ» լրագիրն է). կամ ասա առաջադիմական բուրժուազիայի ծրագրի սկզբունքային հոդվածը: Ապստամբության անխուսափելիության վերաբերյալ կարծիքը նա չի ընդունում: Դավադրականությունը և խռովարարությունը վոչ-խելացի հեղափոխականության յուրահատուկ յեղանակներն են հանրապետականությունը խլացնելու: Մնաց և Զինված ապստամբությունը, ճիշտն ասած, միայն տեխնիկական հարց է, մինչդեռ «ամենահիմնական, ամենակարևոր գործը» մասսայական պրոպագանդը և սոցիալ-հոգեբանական պայմանների նախապատրաստումն է:

Երրորդ դրվագը: Նարոդնիկական կոնֆերենցիայի բանաձևը: Մեր խնդիրն է ապստամբությունը նախապատրաստել: Պլանաչափ ապստամբության հնարավորությունը վերացված է: Ապստամբության համար նպաստավոր պայմանները ստեղծված են կառավարության կազմալուծությամբ, մեր ագիտացիայով, մեր կազմակերպությամբ: Միայն այդ ժամանակ «կարող են քիչ թե շատ լուրջ նշանակություն ստանալ տեխնիկական-մարտական նախապատրաստությունները»:

Եվ միայն: Եվ միայն այդքան: Արդյոք ապստամբությունն անհրաժեշտ է դարձել, այս բանը նարոդնիկական ղեկավարները դեռ չգիտեն: Անհրաժեշտ չէ արդյոք պրոլետարիատին անմիջական կռվի համար կազմակերպելու խնդիրը,—նրանց համար դեռ պարզ չէ: Պետք չէ ամենայեռանդուն միջոցներ ձեռք առնելու կոչ անել, անհամեմատ ավելի կարևոր է (1905 և վոչ թե 1902 թվին) պարզաբանել ընդհանուր գծերով, թե ինչ պայմաններում «կարող են» այդ պայմանները «քիչ թե շատ լուրջ» նշանակություն ստանալ…

Տեսնում եք արդյոք դուք, ընկեր-նարոդնիկականներ, թե ուր հասցրեց ձեզ ձեր շրջադարձը դեպի մարքսիստականությունը: Հասկանում եք դուք արդյոք, վոր ձեր քաղաքական փիլիսոփայությունը ոսվոբոժդենյեական փիլիսոփայության կրկնությունը դուրս յեկավ,—վոր դուք (հակառակ ձեր կամքի և անկախ ձեր

գիտակցությունից) միապետական բուրժուազիայի պաշտոնական Ճնա-րիքը։ Պետք է արդյոք մեզ համար այժմ, վոր կրկնելով անցածը և կատարելագործելով ռեզոներության մեջ, դուք աչքաթող արիք այն հանգամանքը, վոր—անմոռանալի Պյոտր Ստրուվեյի անմոռանալի բառերով արտահայտված—«հեղափոխական գործո-ղությունների հրապարակային բնույթը ներկայումս ամենակա-րևոր պայմաններից մեկն է ժողովրդական մասսաների վրա դաս-տիարակիչ ազդեցություն ունենալու համար»։

9. Ի՞ՆՉ Է ՆՇԱՆԱԿՈՒՄ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ ԽԱՅՐԱՀԵՂ ՕՊՈԶԻՑԻԱՅԻ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ ԼԻՆԵԼ

Վերադառնանք ժամանակավոր կառավարության վերաբերյալ բանաձևին։ Մենք ցույց տվինք, վոր նոր-իսկրայականների տակտիկան հեղափոխությունը վոչ թե դեպի առաջ է մղում,—վորի հնարավորությունը նրանք կուզեյին ապահովել իրենց բանաձևով,—այլ դեպի հետ։ Մենք ցույց տվինք, վոր հենց այդ տակտիկան է կաշկանդում, սոցիալ-դեմոկրատիայի ձեռքերը անհետևողական բուրժուազիայի դեմ կռվելիս և չի ապահովում բուրժուական դեմոկրատիայի մեջ լուծվելուց։ Հասկանալի յե, վոր բանաձևի կեղծ նախադրյալներից կեղծ յեզրակացություն է առաջացվում. «Սակայն սոցիալ-դեմոկրատիան չպետք է իր նպատակը դարձնի իշխանությունը գրավել կամ կիսել ժամանակավոր կառավարության մեջ, այլ պետք է մնա ծայրահեղ հեղափոխական ոպոզիցիայի կուսակցություն»։ Նայեցեք այդ յեզրակացության առաջին կեսին, վորը վերաբերում է նպատակադրումներին։ Արդյոք նոր-իսկրայականները սոցիալ-դեմոկրատական գործունեության նպատակ են դարձնում հեղափոխության վճռական հաղթությունը ցարիզմի դեմ։—Դարձնում են։ Նրանք չեն կարողանում ճիշտ ձևակերպել վճռական հաղթության պայմանները, շեղվելով «օսվոբոժդենյական» ձևակերպման կողմը, բայց այդպիսի նպատակ դնում են։ Հետո, արդյոք նրանք ժամանակավոր կառավարությունը կապում են ապստամբության հետ։—Այո, ուղղակի կապում են, ասելով, թե ժամանակավոր կառավարությունը «յելնում է ժողովրդական հաղթական ապստամբությունից»։ Վերջապես, արդյոք նրանք իրենց նպատակն են դարձնում ապստամբության ղեկավարությունը։—Այո, նրանք, պ. Ստրուվեյի նման, խուսափում են ապստամբությունն անհրաժեշտ և անհետաձգելի համարելուց, բայց, պ. Ստրուվեյից տարբերվելով, միա-

ժամանակ ասում են, թե սոցիալ-դեմոկրատիան ձգտում է այն (ապստամբությունը) իր ազդեցությանը և ղեկավարությանը յենթարկելու և բանվոր դասակարգի շահերի համար օգտագործելու։

Ճիշտ է, չէ, վոր սահուն է։ Մենք մեր նպատակն ենք դարձնում թե պրոլետարական և թե վոչ-պրոլետարական մասսաների ապստամբությունը մեր ազդեցությանը յենթարկելը, մեր ղեկավարության, մեր շահերի համար օգտագործելը։ Մենք, հետևաբար, մեր նպատակն ենք դարձնում ապստամբության ժամանակ ղեկավարել թե պրոլետարիատին և թե հեղափոխական բուրժուազիային ու մանր բուրժուազիային («վոչ-պրոլետարական խմբերի»), այսինքն՝ ապստամբության ղեկավարությունը «բաժանել» սոցիալ-դեմոկրատիայի և հեղափոխական բուրժուազիայի միջև։ Մենք մեր նպատակն ենք դարձնում ապստամբության հաղթությունը, վոր պետք է մեզ ժամանակավոր կառավարություն հաստատելուն հասցնի («վոր ծնվելու յե ժողովրդական հաղթական ապստամբություններից»)։ Ուստի... ասածի մենք չպետք է մեր նպատակը դարձնենք իշխանությունը գրավել կամ ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության մեջ իշխանությունը բաժանել!!

Մեր բարեկամները վոչ մի կերպ չեն կարողանում ծայրը ծայրին հասցնել։ Նրանք տատանվում են ապստամբությունից հրաժարվող պ. Ստրուվեյի տեսակետի և այդ անհետաձգելի խնդիրն ձեռնարկելու կոչ անող հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի տեսակետի միջև։ Նրանք տատանվում են անարխիզմի միջև, վորն սկզբունքորեն դատապարտում է ամեն մի մասնակցություն ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության մեջ՝ իբրև պրոլետարիատի դավաճանություն, և մարքսիզմի միջև, վորը պահանջում է այդպիսի մասնակցություն այն պայմանով, վոր սոցիալ-դեմոկրատիան ղեկավար ազդեցություն ունենա ապստամբության վրա*։ Նրանք վոչ մի ինքնուրույն դիրք չունեն—վոչ պ. Ստրուվեյի դիրքը, վորը ցանկանում է սակարկել ցարիզմի հետ և դրա համար պետք է խուսափի և պատեհապաշտ լինի ապստամբության հարցում,—վոչ անարխիստների դիրքը, վորոնք դատապարտում են ամեն մի գործողություն «վերևից» և ամեն մի մասնակցություն բուրժուական հեղափոխության մեջ։ Նոր-իսկրայականները շփոթում են ցարիզմի հետ կնքվելիք գործարքը և ցարիզմի դեմ

* Տե՛ս «Пролетарий» № 3, «Ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության մասին», յերկրորդ հոդված: (Տե՛ս Յերկերի VII հատ., էջ 323։ Խմբ.):

տանելիք հաղթությունը։ Նրանք ուզում են ժամանակին բուրժուական հեղափոխությանը։ Նրանք մինչև առաջ են անցել Մարտովի «Две диктатуры»-ից։ Նրանք համաձայն են նույնիսկ ղեկավարելու ժողովրդի ապստամբությունը, բայց այն պայմանով, վոր հաղթությունից հետո (կամ, գուցե, հաղթությունից անմիջապես առաջ) իսկույն հրաժարվեն այդ ղեկավարությունից՝ այսինքն՝ այն պայմանով, վոր չվայելեն հաղթության պտուղները, այլ բոլոր պտուղները ամբողջովին բուրժուազիային հանձնեն։ Նրանք այդ անվանում են «ապստամբությունն օգտագործել բանվոր դասակարգի շահերի համար» ...

Այդ խառնաշփոթության վրա այլևս կանգ առնելու կարիք չկա։ Ավելի օգտավետ է այդ խառնաշփոթության ծագումը քննել նրա այն ձևակերպման մեջ, վոր տալիս է՝ «Մնալ ծայրահեղ հեղափոխական ազդեցիկ կուսակցություն»։

Մեր առջև է միջազգային հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի ծանոթ դրույթներից մեկը։ Այս բոլորովին ճիշտ դրույթ է։ Այդ դրույթը պառլամենտական յերկիրներում ռևիզիոնիզմի կամ օպորտունիզմի բոլոր հակառակորդների համար դարձել է ընդհանուր տեղի։ Նա քաղաքացիության իրավունք է ձեռք բերել, ինչպես որինական և անհրաժեշտ դիմադրություն «պառլամենտական կրետինիզմին», միլլերանիզմին, բեռնշտեյնականությանը, Տուրատիի վողորմ իտալական ռեֆորմիզմին։ Մեր բարի նոր-իսկրայականներն այս լավ դրույթն անգիր են արել և յեռանդագին կիրառում են... բոլորովին տեղին։ Պառլամենտական պայքարի կարիկատուրները մտցվում են բանաձևերի մեջ, վորոնք գրված են այնպիսի պայմանների համար, յերբ վոչ մի պառլամենտ չկա։ «Պառլամենտիզմի» հասկացողությունը, վորպես մի քաղաքական ինստիտուցիայի արտացոլում ու արտահայտություն, յերբ վոչ վոք լրջորեն չի խոսում ապստամբության մասին,— անիմաստ կերպով փոխադրվում է մի ինստիտուցիայի վրա, յերբ ապստամբությունն սկսվել է, և յերբ նրա ղեկավարման մասին մտածում և խոսում են հեղափոխության բոլոր կողմնակիցները։ Նախկին, այսինքն՝ միայն «ցածից» գործելու տեսակետին մնալու ցանկությունը շուտ ու շռինդով արտահայտվում է հենց այն ժամանակ, յերբ հեղափոխությունը հարց է դրել, վոր ապստամբության հաղթության դեպքում անհրաժեշտ է գործել վերևից։

Ոչ, մեր նոր-իսկրայականների բախտը չի բերում վճռականապես։ Նույնիսկ այն ժամանակ, յերբ նրանք սոցիալ-դեմոկրատական ճիշտ դրույթ են ձևակերպում, չեն կարողանում ճիշտ

կիրառել այն: Նրանք չեն մոռացել, թե ինչպես պառլամենտական պայքարի հակադրությունները ու տերմինները ձևափոխվում և իրենց հակադրությունն են վերածվում սկսված հեղափոխության շրջանում, յերբ չկա պառլամենտ, յերբ կա քաղաքացիական պատերազմ, կան ապստամբության բռնկումներ: Նրանք չեն մոռացել, վոր այն պայմաններում, վորոնց մասին է խոսքը, ուղղումները առաջարկվում են փողոցային ցույցերի միջոցով, հարցապնդումները արվում են զինված քաղաքացիների հարձակողական գործողությունների միջոցով, օպոզիցիան կառավարության դեմ իրականանում է կառավարության բռնի տապալման միջոցով:

Ինչպես մեր ժողովրդական վեպի հայտնի հերոսը լավ խորհուրդները կրկնում էր ճիշտ այն ժամանակ, յերբ նրանք անտեղի էին, այնպես էլ Մարտինովի մեր յերկրպագուները խաղաղ պառլամենտարիզմի դասերը կրկնում են ճիշտ այն ժամանակ, յերբ նրանք իրենք են արձանագրում ուղղակի ռազմական գործողությունների սկիզբը: Ավելի կոպիտ բան չկա, քան «ծայրահեղ օպոզիցիա» լոզունգն այդպես լրջորեն առաջադրելն այն բանաձևում, վորն սկսվում է «հեղափոխության վճռական հաղթանակի», «ժողովրդական ապստամբության» մատնանշումով: Աշխատեք մտածել, պարոններ, թե ինչ է նշանակում «ծայրահեղ օպոզիցիա» լինել ապստամբության շրջանում: Արդյոք այդ նշանակում է կառավարությունը մերկացնել, թե տապալել: Արդյոք այդ նշանակում է կառավարության դեմ քվեարկել, թե նրա ռազմական ուժերը բաց ճակատամարտում պարտության մատնել: Արդյոք այդ նշանակում է մերժել կառավարությանը գանձարանը լցնել, թե այդ նշանակում է այդ գանձարանը հեղափոխականորեն գրավել ապստամբության կարիքներին հատկացնելու համար, բանվորներին ու գյուղացիներին զինելու, Սահմանադիր ժողով գումարելուն հատկացնելու համար: Արդյոք դուք չեք սկսում հասկանալ, պարոններ, վոր «ծայրահեղ օպոզիցիա» հասկացողությունը միայն բացասական գործողություններ է արտահայտում,—մերկացնել, դեմ քվեարկել, մերժել: Ինչի՞ համար: Վորովհետև այդ հասկացողությունը միայն պառլամենտական պայքարին է վերաբերում, այն էլ այնպիսի շրջանում, յերբ վոչ վոք պայքարի անմիջական նպատակը «վճռական հաղթանակը» չի դարձնում: Արդյոք դուք չեք սկսում հասկանալ, վոր այս տեսակետից հարցը լրիվին փոխվում է այն մոմենտից, յերբ սկըսվում է քաղաքականապես ճնշված ժողովրդի կատաղի կռիվը վճռական գրոհը ամբողջ գծով հաղթության համար:

Բանվորները մեզ հարցնում են, թե արդյոք պետք է յեռանդագին ձեռնել ապստամբության անհետաձգելի գործը։ Ինչպես անենք, վոր սկսված ապստամբությունը հաղթական լինի։ Ինչպես օգտվենք հաղթությունից։ Այն ժամանակ ինչ ծրագիր կարելի է և պետք է իրականացնել։ Մարքսիզմը խորացնող նոր-իսկրականները պատասխանում են, թե մենք ծայրահեղ հեղափոխական ընդդիմության կուսակցություն . . . Ո՛, միթե մենք իրավացի չէինք՝ այդ տակտիկներին փիլիստերության վիրտուոզներ անվանելով։

10. «ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԿՈՄՈՒՆԱՆԵՐԸ» ՅԵՎ ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻ ՈՒ ԳՅՈՒՂԱՑԻՈՒԹՅԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ-ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ԴԻԿՏԱՏՈՒՐԱՆ

Նոր-իսկրականների կոնֆերենցիան չկարողացավ մնալ անարխիստական այն դիրքում, վորին հասավ Նոր «Искра»-ն իր արտահայտած մտքերով (միայն «ցածից» և վոչ թե «ցածից և վերևից»)։ Չափազանց ակնբախ էր այն անհեթեթությունը, յերբ ընդունում եյին ապստամբությունը և չեյին ընդունում հաղթությունն ու ժամանակավոր հեղափոխական կառավարությանը մասնակցելը։ Ուստի բանաձևը վերապահումներ ու սահմանափակումներ մտցրեց հարցի այն լուծման մեջ, վոր առաջարկում եյին Մարտինովը և Մարտովը։ Քննենք այդ վերապահումները, վորոնք շարադրված են բանաձևի հետագա մասում.

«Այս տակտիկան («ծայրահեղ հեղափոխական ընդդիմության կուսակցություն մնալ»), ինարկե, բնավ չի բացառում իշխանության մասնակի, եպիզոդիկ կերպով գրավելու և այս կամ այն քաղաքում, այս կամ այն շրջանում հեղափոխական կոմունաներ կազմակերպելու նպատակահարմարությունը՝ բացառապես ապստամբության տարածմանը և կառավարության կազմալուծմանն օժանդակելու համար»։

Յեթե այդպես է, նշանակում է՝ սկզբունքով ընդունվում է գործողություն վոչ միայն ցածից, այլ նաև վերևից։ Նշանակում է «Искра»-յում (№ 93) Լ. Մարտովի զետեղված հայտնի ֆելյետոնում առաջադրված դրույթը տապալվում է, և ճիշտ է համարվում «Вперед» լրագրի տակտիկան՝ վոչ միայն «ցածից», այլ նաև «վերևից»։

Հետո, ակնհայտ է, վոր իշխանության գրավումը (թեկուզ և մասնակի, եպիզոդիկ և այլն) լոկ սոցիալ-դեմոկրատիայի և լոկ պրոլետարիատի մասնակցությունը չի յենթադրում միայն։ Այս

նրանից է հետևում, որ միմիայն պրոլետարիատը չի դեմոկրատական հեղափոխությունով շահագրգռված և ակտիվորեն մասնակցում։ Այս նրանից է հետևում, որ ապստամբությունը «ժողովրդական» է, ինչպես ասվում է վերլուծվող բանաձևի սկզբում, որ նրան մասնակցում են նաև «ոչ-պրոլետարական խմբեր» (ապստամբության մասին կոնֆերենտների բանաձևի արտահայտությունը), այսինքն՝ նաև բուրժուազիան։ Նշանակում է՝ այն սկզբունքը, թե սոցիալիստների ամեն մի մասնակցություն մանր բուրժուազիայի հետ միասին ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության մեջ՝ դավաճանություն է բանվոր դասակարգի հանդեպ, կոնֆերենցիան մի կողմ է նետել, ինչին «Вперед»-ն էր ձգտում։ «Դավաճանությունը» չի դադարում դավաճանություն լինելուց լոկ այն պատճառով, որ դավաճանություն կատարող գործողությունը մասնակի չէ, եպիզոդիկ, շրջանային և այլն։ Նշանակում է մասնակցությունը ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության մեջ վուլգար ժորեսիզմին հավասարեցնելը կոնֆերենցիան մի կողմ է նետել, ինչին «Вперед»-ն էր ձգտում։ Կառավարությունը չի դադարում կառավարություն լինելուց լոկ այն պատճառով, որ նրա իշխանությունը տարածվում է ոչ թե շատ քաղաքների, այլ մի քաղաքի վրա, ոչ թե շատ շրջանների, այլ մի շրջանի վրա, ոչ էլ նմանապես այն պատճառով, թե ինչպես է կոչված այդ կառավարությունը։ Այսպիսով, կոնֆերենցիան թողել է հարցի սկզբունքային այն դրումը, որ փորձում էր տալ նոր «Искра»-ն։

Տեսնենք՝ արդյոք խելացի՞ են այն սահմանափակումները, որ կոնֆերենցիան դնում է այժմ սկզբունքորեն թույլ տրված հեղափոխական կառավարություններ կազմելու և նրանց մասնակցելու վերաբերյալ։ Թե ինչով է «եպիզոդիկ» հասկացողությունը տարբերվում «ժամանակավոր» հասկացողությունից, մենք չգիտենք։ Վախ թե այստեղ օտարազգի և «նոր» բառով սքողվում է պարզ մտքի բացակայությունը։ Այդ «ավելի խորն» է թվում, բայց իրոք ավելի մութ և ավելի խճճված է։ Ինչո՞վ է տարբերվում քաղաքում կամ շրջանում «իշխանությունը» մասնակիորեն «գրավելու» «նպատակահարմարությունն» ամբողջ պետության ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության մեջ մասնակցելուց։ Մի՞թե քաղաքների թվում չի գտնվում մի այնպիսի քաղաք, ինչպիսին Պետերբուրգն է, որտեղ հունվ. 9-ը տեղի ունեցավ։ Մի՞թե շրջանների թվում չի գտնվում Կովկասը, որը շատ պետություններից ավելի մեծ է։ Մի՞թե բանտերի, ոստիկանության, գանձարանի

և այլ հրճվարկների հետ վարվելու խնդիրները (վորոնք մի ժամանակ շփոթեցնում էյին նոր «Искра»-յին) մեր առջև չեն կանգնում նույնիսկ մի քաղաքում «իշխանությունը գրավելիս», էլ չխոսենք շրջանի մասին։ Վոչ վոք, իհարկե, չի ժխտում, վոր ուժերի անկայունության դեպքում, ապստամբության թերի հաջողության դեպքում, նրա անվճռական հաղթանակի դեպքում հնարավոր են մասնակի, քաղաքային և այլ ժամանակավոր հեղափոխական կառավարություններ։ Բայց այդ ինչ գործ ունի այստեղ, պարոններ։ Դուք ինքներդ չե՞ք արդյոք բանաձևի սկզբում խոսում «հեղափոխության վճռական հաղթանակի» մասին, «ժողովրդական հաղթական ապստամբության» մասին։ Այդ վո՞ր ժամանակից սկսած սոցիալ-դեմոկրատները իրենց վրա յեն վերցնում անարխիստների գործը՝ ջլատել պրոլետարիատի ուշադրությունն ու նպատակները, նրան ուղղել դեպի «մասնակին», և վոչ թե դեպի ընդհանուրը, միասնականը, ամբողջականը և լիակատարը։ Յենթադրելով «իշխանության գրավումը» քաղաքում, դուք ինքներդ եք խոսում «ապստամբության տարածման մասին—կարող ենք կարծել ուրիշ քաղաքի վրա, թույլատրելի յե հուսալ՝ բոլոր քաղաքների վրա։ Ձե՞ր յեզրակացությունները, պարոններ, նույնպես խախտուն ու պատահական են, հակասական և խճճված են, ինչպես և ձեր նախադրյալները։ ՌՍԴԲԿ III համագումարն սպառիչ և պարզ պատասխան է տվել ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության հարցին ընդհանրապես։ Այս պատասխանն ընդգրկում է նաև բոլոր մասնակի հեղափոխական կառավարությունները։ Իսկ կոնֆերենցիայի պատասխանը, արհեստականորեն և քմահաճ կերպով զատելով հարցի մի մասը, միայն խուսափում է (բայց անհաջող կերպով) ամբողջ հարցից և անհեթեթություն է մացնում։

Ի՞նչ է նշանակում «հեղափոխական կոմունաներ»։ Արդյոք այդ գաղափարը տարբերվում է «ժամանակավոր հեղափոխական կառավարությունից» և յեթե այո, ինչո՞վ։ Պարոնայք կոնֆերենտներն իրենք չգիտեն այդ։ Հեղափոխական մտքի խառնաշփոթությունը նրանց, ինչպես այդ հաճախ քայլափոխում է լինում, հասցնում է հեղափոխական ֆրազի։ Այո, «հեղափոխական կոմունա» խոսքը սոցիալ-դեմոկրատիայի ներկայացուցիչների բանաձևի մեջ գործածելը հեղափոխական ֆրազ է, ուրիշ վոչինչ։ Մարքսը հաճախ դատապարտել է այդպիսի ֆրազը, յերբ ապագայի խնդիրները թաքցնում են իրեն անցյալի «հմայիչ» տերմինի տակ։ Պատմության մեջ դեր խաղացած տերմինի հմայչությունը նման դեպ-

ընթում փոխարկվում է դատարկ ու ձևական պաճուճանքի ճչանակի։ Մենք բանվորներին ու ամբողջ ժողովրդին պետք է պարզ ու անկեղծ գաղափար տանք այն մասին, թե ինչու յենք ցանկանում ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության հաստատել. նախատեսել ինչ բարենորոգումներ կիրականացնենք, յեթե վճռական ազդեցություն ունենանք իշխանության վրա, վաղը եթե, արդեն սկզբում ժողովրդական ապստամբության հաղթական վախճանի դեպքում։ Ահա քաղաքական գնահատականների առջև կանգնած հարցերը։

ԹՄԴՐԿ III հավաքումները լիակատար պարզորոշությամբ և պատասխանում այս հարցերին, տալով այդ բարենորոգումների լիակատար ծրագիրը—մեր կուսակցական մինիմում-ծրագիրը։ Իսկ «կոմունա» բառը վոչ մի պատասխան չի տալիս, միայն գլուխները լցնելով մի ինչ-վոր հեռավոր ձայնով . . . կամ դատարկաձայնությամբ։ Ինչքան ավելի թանկ է մեզ համար, ասենք, Փարիզի 1871 թ. կոմունան, այնքան անթույլատրելի յե ռմիքն աղավաղել նրան մոռանանչելով՝ առանց նրա սխալներն ու յուրահատուկ պայմանները վերլուծելու։ Այդ անել՝ կնշանակեր կրկնել Էնգելսի ծաղրած բլանկիստների անհեթեթ օրինակը, վորոնք (1874 թ. իրենց «մանիֆեստում») խոնարհվում եյին Կոմունայի յուրաքանչյուր ակտի առջև [15]։ Ի՞նչ կասի կոնֆերենսը բանվորին, յեթե վերջինը նրանից հարցնի բանաձևի մեջ հիշված այդ «հեղափոխական կոմունայի» մասին։ Նա այն միայն կարող է ասել, թե պատմության մեջ այդ անունով հայտնի յե մի այնպիսի բանվորական կառավարություն, վորը չկարողացավ և այն ժամանակ չեր կարող տարբերել դեմոկրատական և սոցիալիստական հեղաշրջման տարրերը՝ վորը հանրապետության համար մղվող կռվի խնդիրները շփոթում եր սոցիալիզմի համար մղվող կռվի խնդիրների հետ, վորը չկարողացավ լուծել Վերսալի վրա ռազմական յեռանդուն հարձակում գործելու խնդիրները, վորը սխալմամբ չգրավեց ֆրանսիական բանկը և այլն։ Մի խոսքով՝ դուք ձեր պատասխանի մեջ կհիշատակեք Փարիզի թե մի այլ վորևե կոմունա, ձեր պատասխանը կլինի այն, թե այդ մի այնպիսի կառավարություն եր, վորպիսին չպետք է լինեն մերը։ Լավ պատասխան է, ինչ խոսք։ Արդյոք այդ չի՞ վկայում տիրացուի անզգուշության և հեղափոխականի անճարակության մասին, յերբ կուսակցության գործնական ծրագրերը լռությամբ է արվում և բանաձևի մեջ անտեղի կերպով սկսվում է պատմության դասավանդում։ Արդյոք այս չի՞ ցույց տալիս հենց

այն սխալը, փորձի մեջ անհաջող կերպով՝ մեզ նույն ուղում բռնելու, այն է՝ չփոթում գեղարվեստականի և ստեղծագործականի հեղաշրջումների, որը «կոմունիստներից» վեր մնալ չի տարբերում միմյանցից։

Ժամանակակից (այնպես անվանված կոմունա կոչված) կառավարության նպատակին և համապատասխան «քաղաքացիական» ապստամբության առաջադրումը և կառավարության կազմակերպումը։ Բառի ստույգ իմաստով, այդ «քաղաքացիական» վերացնում է ուրիշ բոլոր խնդիրները, «միայն ցածից» անհեթեթ խնդրի դիտարկը համաշխարհային։ Ուրիշ խնդիրներն այդպես վերացնելը դարձյալ կարճատեսություն է և ի չհասկացված բանը «Հեղափոխական կոմունայի», այսինքն՝ հեղափոխական իշխանության, թեկուզ մի քաղաքում, անխուսափելիորեն պետք է կատարի (թեկուզ ժամանակավորապես, «մասնակի, նախնական» կերպով) պետական բոլոր գործերը, և այստեղ գլուխը թաքցնել անհնարինության գաղտնիք է։ Այդ իշխանությունը պետք է թե 8-ժամյա աշխատանքային օրն օրինականացնի, թե գործարաններում աշխատանքի տեսչություն սահմանի, թե ընդհանուր ձրի կրթություն մտցնի, թե դատավորների ընտրականություն սահմանի ու գյուղացիական կոմիտեներ հիմնի և այլն. մի խոսքով՝ մի շարք բարենորոգումներ նա անպայման պետք է կենսագործի։ Այդ բարենորոգումները «ապստամբության առաջացման ժամանակին» հասկացողության հետ նույնացնել՝ կնշանակեր բառախաղ անել և գիտակցորեն կերպով ամբողջացնել անորոշությունն այնտեղ, որտեղ լիակատար պարզություն է պետք։

Նոր-իսկրայական բանաձևի յեզրափակող մասը նոր նյութ չի տալիս մեր կուսակցության մեջ վերածնված «էկոնոմիզմի» սկզբունքային տենդենցների քննադատության համար, բայց մի քիչ ուրիշ կողմից է լուսաբանում վերևի ասածները։

Ահա այդ մասը.

«Սոցիալ-դեմոկրատիան միայն մի դեպքում իր նախաձեռնությամբ պետք է ջանքեր անեն գրավելու իշխանությունը և, քան հնարավոր է, ամենից յերկար պահելու իր ձեռքում. այսինքն՝ այն դեպքում, յերբ հեղափոխությունն անցնելու Արևմտյան Եվրոպայի առաջավոր յերկրներին, որտեղ սոցիալիզմի իրականացման պայմաններն արդեն փորձ չափով (?) հասունացել են։ Այս դեպքում ռուսական հեղափոխության սահմանափակ պատմական սահմանները կարող են զգալիորեն ընդլայնվել, և հնարավորություն առաջ կգա սոցիալիստական բարենորոգումների ուղին դուրս գալու։

Իր տակտիկան այն հաշվով կառուցելով, որ հեղափոխական ամբողջ ժամանակաշրջանում սոցիալ-դեմոկրատիան հեղափոխության ընթացքում իբրև փոխարինող բոլոր կառավարությունների հանդեպ ծայրահեղ հեղափոխական

օպոզիցիայի դիրք պահողանի, սոցիալ-դեմոկրատիան ամենից ավելի լավ կարող է պաշտպանել նաև կառավարական իշխանության ոտնձգություններից, քան իշխանությունն իր ձեռքը ընկնելիս (??)։

Այստեղ հիմնական միտքն այն է, որը շատ անգամ ձևակերպել է «Вперед»-ը, որին ասում էր, թե մենք չպետք է վախենանք (ինչպես Մարտինովն է վախենում) սոցիալ-դեմոկրատիայի լիակատար հաղթությունից դեմոկրատական հեղափոխության մեջ, այսինքն՝ պրոլետարիատի և գյուղացիության հեղափոխական դեմոկրատական դիկտատուրայից, որովհետև այդ հաղթությունը մեզ հնարավորություն կտա Եվրոպան ոտքի հանելու, իսկ յեվրոպական սոցիալիստական պրոլետարիատը, տապալելով բուրժուազիայի լուծը, իր հերթին մեզ կօգնի սոցիալիստական հեղաշրջում կատարելու։ Բայց տեսեք, թե այս միտքն ինչպես է վատացրած նոր-իսկրայականների շարադրանքում։ Կանգ չենք առնի մանրամասնությունների վրա — այն անհեթեթության վրա, թե իբր իշխանությունը կարող է «ընկնել» այն գիտակից կուսակցության ձեռքը, որը վնասակար տակտիկա յե համարում իշխանության գրավումը, — այն բանի վրա, թե Եվրոպայում սոցիալիզմի համար պայմանները վոչ թե վորոշ չափով, այլ ընդհանրապես հասունացել են, — այն բանի վրա, թե մեր կուսակցական ծրագիրը վոչ մի սոցիալիստական բարենորոգում չի ընդունում, այլ միայն սոցիալիստական հեղաշրջում է ընդունում։ Վերցնենք «Вперед»-ի և բանաձևի մտքի գլխավոր և հիմնական տարբերությունը։ «Вперед»-ը Ռուսաստանի հեղափոխական պրոլետարիատին այն ակտիվ խնդիրն էր մատնանշում, թե պետք է դեմոկրատիայի համար մղած կռվում հաղթել և այդ հաղթությունից օգտվել հեղափոխությունը Եվրոպա փոխադրելու համար։ Բանաձևը չի հասկանում մեր «վճռական հաղթության» (վոչ նոր-իսկրայական իմաստով) և Եվրոպայի հեղափոխության միջև յեղած այդ կապը և այս պատճառով խոսում է վոչ թե պրոլետարիատի խնդիրների, վոչ թե նրա հաղթության հեռանկարների մասին, այլ հնարավորություններից մեկի մասին ընդհանրապես՝ «յեթե հեղափոխությունն անցնի Եվրոպա»... «Вперед»-ը ուղղակի և վորոշ կերպով մատնանշում է — և այս ցուցումները մտան ՌՍԴԲԿ III համագումարի բանաձևի մեջ, — թե ինչպես կարելի յե և պետք է «օգտագործել կառավարական իշխանությունը» պրոլետարիատի օգտին, հաշվի առնելով այն, թե ինչ կարելի յե իրականացնել իսկույն, հասարակական զարգացման ավյալ

աստիճանում, և ինչ անհրաժեշտ է իրագործել սկզբից, մինչև սոցիալիզմի համար մղվող կռվի դեմոկրատական նախադրյալը։ Բանաձևն այստեղ էլ է անհուսալիորեն պոչից քարշ գալիս, ասելով՝ «կարող է նախապատրաստվել օգտագործելու», բայց չկարողանալով ասել, թե ինչպես կարող է, ինչպես նախապատրաստվել, ինչպիսի օգտագործման։ Մենք, օրինակ, չենք կասկածում, որ նոր-իսկրայականները «կարող են նախապատրաստվել օգտագործելու» գլխավոր դրությունը կուսակցության մեջ, բայց բանն էլ հենց այն է, որ մինչև այժմ նրանց այդ օգտագործման փորձը, նրանց նախապատրաստությունը չեն հուսադրում, թե հնարավորությունն իրականություն կդառնա։

«Вперед»-ը ճշգրտորեն ասում էր, թե որն է «իշխանությունն իր ձեռքում պահելու» տակ «հնարավորությունը»,—պրոլետարիատի ու գյուղացիության հեղափոխական դեմոկրատական դիկտատուրան է, նրանց միասին մասսայական ուժը, որն ընդունակ է գերակշռելու հակահեղափոխության բոլոր ուժերից, դեմոկրատական բուրժուազիաների վերաբերմամբ նրանց ջանքերի անխուսափելի զուգադիպումը։ Եվ Կոնֆերենցիայի բանաձևն այստեղ էլ գործական ոչինչ չի տալիս, միայն հարցից խուսափում է։ Չէ որ Ռուսաստանում իշխանությունը պահպանելու հնարավորությունը պետք է պայմանավորվի հենց Ռուսաստանի սոցիալական ուժերի կազմով, այնտեղ այժմ կատարվող դեմոկրատական հեղաշրջման պայմաններով։ Չէ որ պրոլետարիատի հաղթությունը Եվրոպայում (իսկ հեղափոխությունը Եվրոպա փոխադրելուց մինչև պրոլետարիատի հաղթությունը որոշ տարածություն կա) ռուսական բուրժուազիայի կատաղի հակահեղափոխական կռիվ կառաջացնի,—նոր-իսկրայականների բանաձևը վոչ մի խոսք չի ասում այդ հակահեղափոխական ուժի մասին, որի նշանակությունը ՌՍԴԲԿ III համագումարի բանաձևի մեջ գնահատված է։ Եթե մենք հանրապետության և դեմոկրատիայի համար մղած կռվում բացի պրոլետարիատից չկարողանայինք հենվել նաև գյուղացիության վրա, այն ժամանակ «իշխանությունը պահպանելու» գործն անհուսալի կլիներ։ Իսկ եթե նա անհուսալի չէ, եթե «ցարիզմի դեմ վճռական հաղթությունն» այդպիսի հնարավորություն է տալիս,—այն ժամանակ մենք պետք է մատնանշենք այդ հաղթությունը, ակտիվորեն կոչ անենք իրականություն դարձնելու այն, գործնական լոզունգներ տանք վոչ միայն հեղափոխությունը Եվրոպա փոխադրելու դեպքի համար, այլև այդպիսի փոխադրության համար։ Սոցիալ-դեմոկրատիայի պոչականնե-

րի՝ «ռուսական հեղափոխության սահմանափակ-դասակարգային սահմանների» մտահոգությունը արդյունք է միայն այն, վոր սահմանափակ է նրանց ըմբռնումը այդ դեմոկրատական հեղափոխության խնդիրների և այդ հեղափոխության մեջ պրոլետարիատի առաջավոր դերի մասին։

«Պրոլետարիատի և գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրա» լոզունգի դեմ բերվող առարկություններից մեկն այն է, թե դիկտատուրան յենթադրում է «միասնական կամք» («Искра» №83), իսկ պրոլետարիատն ու մանր բուրժուազիան միասնական կամք ունենալ չեն կարող։ Այդ առարկությունը անհիմն է, վորովհետև հիմնված է «միասնական կամք» հասկացողության վերացական, «մետաֆիզիկական» մեկնության վրա։ Կամքը կարող է միասնական լինել մի տեսակետից և վոչ-միասնական՝ մի ուրիշ տեսակետից։ Սոցիալիզմի հարցերի և սոցիալիզմի համար մղվող կռվի մեջ միասնականության բացակայությունը չի բացառում կամքի միասնականությունը դեմոկրատիզմի հարցերում և հանրապետության համար մղվող կռվում։ Այս մոռանալ՝ կնշանակեր մոռանալ դեմոկրատական և սոցիալիստական հեղաշրջման տրամաբանական ու պատմական տարբերությունը։ Այս մոռանալ՝ կնշանակեր մոռանալ դեմոկրատական հեղաշրջման համաժողովրդական բնույթը. յեթե «համաժողովրդական» բնույթ է կրում, ապա, ուրեմն, կա «կամքի միասնականություն» հենց այնքան, վորքան այդ հեղաշրջումն իրականացնում է համաժողովրդական կարիքներն ու պահանջները։ Դեմոկրատիզմի սահմաններից դուրս խոսք չի կարող լինել պրոլետարիատի և գյուղացիական բուրժուազիայի կամքի միասնականության մասին։ Նրանց միջև անխուսափելի յե դասակարգային կռիվը, բայց դեմոկրատական հանրապետության հողի վրա մղվող այդ կռիվը կլինի ամենախոր և ամենալայն ժողովրդական կռիվ սոցիալիզմի համար։ Պրոլետարիատի ու գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրան, ինչպես և աշխարհում ամեն բան, ունի իր անցյալն ու ապագան։ Նրա անցյալն ինքնակալությունն է, ճորտատիրությունը, միապետությունը, արտոնությունները։ Այդ անցյալի դեմ մղվող կռվում, հակահեղափոխության դեմ մղվող կռվում և հնարավոր պրոլետարիատի ու գյուղացիության «կամքի միասնականությունը», վորովհետև կա շահերի միասնականություն։

Նրա ապագան և մասնավոր սեփականության դեմ մղվող կռ-

ռիժը, վարձու բանվորի կռիվը ընդդեմ գործատիրոջ, սոցիալիզմի համար մղվող կռիվը։ Այստեղ կամքի միասնականությունն անհնարին է*։ Այստեղ մեր առջև վոչ թե ինքնակալությունից դեպի հանրապետություն տանող ուղին է, այլ մանր-բուրժուական դեմոկրատական հանրապետությունից դեպի սոցիալիզմ տանող ուղին։

Իհարկե, պատմական կոնկրետ պարագայում միահյուսվում են անցյալի և ապագայի տարրերը, խառնվում են այս ու այն ուղին։ Վարձու աշխատանքն ու նրա կռիվը մասնավոր սեփականության դեմ ինքնակալության օրոք էլ կա, նա ծնունդ է առնում նույնիսկ ճորտատիրական իրավունքի ժամանակ։ Բայց այդ բնավ չի խանգարում մեզ, վոր մենք տրամաբանորեն և պատմականորեն իրարից բաժանենք զարգացման խոշոր շրջանները։ Չէ՞ վոր մենք ամենքս բուրժուական և սոցիալիստական հեղափոխությունը հակադրում ենք իրար, ամենքս անպայման պնդում ենք, թե անհրաժեշտ է ամենախիստ կերպով տարբերել դրանք, բայց կարելի՞ է ուրանալ մի՞թե, վոր պատմության մեջ այս ու այն հեղաշրջման առանձին, մասնավոր տարրերը միահյուսվում են։ Միթե Եվրոպայի դեմոկրատական հեղափոխությունների դարաշրջանին անծանոթ են մի շարք սոցիալիստական շարժումներ և սոցիալիստական փորձեր։ Եվ միթե Եվրոպայի սոցիալիստական ապագա հեղափոխությունը դեռևս շատ ու շատ բաներ չպետք է ավարտի դեմոկրատիզմի խնդրում։

Սոցիալ-դեմոկրատը յերբեք և վոչ մի րոպե չպետք է մոռանա այն անխուսափելի դասակարգային կռիվը, վոր պրոլետարիատը մղում է սոցիալիզմի համար ամենադեմոկրատական և հանրապետական բուրժուազիայի և մանր բուրժուազիայի դեմ։ Այս կասկածից դուրս է։ Այստեղից բխում է սոցիալ-դեմոկրատիայի խիստ դասակարգային առանձին և ինքնուրույն կուսակցության լինելու անպայման պարտադրականությունը։ Այստեղից բխում է մեր՝ բուրժուազիայի հետ «միասին հարվածելու» ժամանակավոր բնույթը, «դաշնակցին՝ իբրև թշնամու» խստորեն հսկելու պարտականությունը և այլն։ Այս բոլորը նույնպես ամենափոքր կասկածից անգամ դուրս է։ Բայց ծիծաղելի և ռեակցիոն կլիներ

---

* Կապիտալիզմի զարգացումը, վորն ավելի լայն ու արագ կերպով է կատարվում ազատության ժամանակ, անխուսափելիորեն շուտով վերջ կտա կամքի միասնականությանը,—այնքան շուտ, վորքան շուտ կճնշվի հակահեղափոխությունը և ռեակցիան։

սրանից չեզրակացնել, թե պետք է մոռանալ, անտեսել կամ արհամարհել ներկայի վերաբերմամբ կենսական, թեպետ անցողիկ և ժամանակավոր խնդիրները։ Ինքնակալության դեմ մղվող կռիվը սոցիալիստների ժամանակավոր և անցողիկ խնդիրն է, սակայն այս խնդրի յուրաքանչյուր անտեսում կամ արհամարհում հավասարազոր է սոցիալիզմին դավաճանելուն և ռեակցիային ծառայություն մատուցելուն։ Պրոլետարիատի և գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրան անպայման սոցիալիստների անցողիկ, ժամանակավոր խնդիրն է միայն, բայց այս խնդրի անտեսումը դեմոկրատական հեղափոխության դարաշրջանում ուղղակի ռեակցիոն է։

Քաղաքական կոնկրետ խնդիրները պետք է կոնկրետ պարագաներում դնել։ Ամեն ինչ հարաբերական է, ամեն ինչ հոսում է, ամեն ինչ փոփոխվում։ Գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիան հանրապետության պահանջ չի դնում ծրագրի մեջ։ Այնտեղ սիտուացիան այնպես է, վոր գործնականում այդ հարցը դժվար թե կարելի լինի բաժանել սոցիալիզմի հարցից (թեպետ Գերմանիայի վերաբերմամբ էլ Էնգելսը Էրֆուրտի ծրագրի նախագծին կցած ծանոթությունների մեջ 1891 թ. նախազգուշացնում էր հանրապետության նշանակությունը և հանրապետության համար մղվող կռվի նշանակությունը նվազեցնելուց)[16]։ Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ նույնիսկ հարց չի առաջ յեկել այն մասին, վոր հանրապետության պահանջը հանվի ծրագրից ու ագիտացիայից, վորովհետև մեզանում խոսք էլ չի կարող լինել հանրապետության հարցի և սոցիալիզմի հարցի անխզելի կապի մասին։ 1898 թվականի գերմանական սոցիալ-դեմոկրատը, վորը հատկապես հանրապետության հարցն առաջին պլանի վրա չի դնում, մի բնական յերևույթ է, վորը վոչ զարմանք է վոչ էլ դատապարտություն է հարուցանում։ Գերմանական այն սոցիալ-դեմոկրատը, վորը 1848 թ. ամսերի մեջ կթողներ հանրապետության հարցը, հեղափոխության ուղղակի դավաճանը կլիներ։ Վերացական ճշմարտություն չկա։ Ճշմարտությունը միշտ կոնկրետ է։

Կգա ժամանակ—կվերջանա կռիվը ռուսական ինքնակալության դեմ—Ռուսաստանի համար կանցնի դեմոկրատական հեղափոխության դարաշրջանը—այն ժամանակ ծիծաղելի կլինի պրոլետարիատի ու գյուղացիության «կամքի միասնականության» մասին, դեմոկրատական դիկտատուրայի մասին խոսելը նույնիսկ, և այլն։ Այն ժամանակ մենք կմտածենք անմիջապես պրոլետարիա-

ու սոցիալիստական դիկտատուրայի մասին և ավելի մանրամասն կխոսենք նրա մասին։ Իսկ այժմ առաջավոր դասակարգի կուսակցությունը չի կարող ամենայնեռանդուն կերպով չձգտել հեղափոխության վճռական հաղթությանը ցարիզմի դեմ։ Իսկ վճռական հաղթությունն էլ այլ բան չէ, բայց յեթե պրոլետարիատի ու գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրան։

11. Ռ. Ս.-Դ.Բ.Կ. III ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԵՎ «ԿՈՆՖԵՐԵՆՑԻԱՅԻ» ՄԻ-ՔԱՆԻ ԲԱՆԱՁԵՎԵՐԻ ՀԱՐԵՎԱՆՑԻ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության վերաբերյալ հարցը սոցիալ-դեմոկրատիայի տակտիկական հարցերի կենտրոնական կետն է ներկա մոմենտում։ Կոնֆերենցիայի մնացած բանաձևերի վրա նույնքան մանրամասնորեն կանգ առնելու վոչ հնարավորություն կա, վոչ էլ կարիք։ Մենք կսահմանափակվենք միայն միքանի կետերի մատնանշումով, վորոնք հաստատում են մեր վերը քննած այն սկզբունքային տարբերությունը, վոր կա Ռ.Ս.-Դ.Բ.Կ. III համագումարի բանաձևերի և կոնֆերենցիայի բանաձևերի միջև տակտիկական ուղղությամբ։

Վերցրեք այն հարցը, թե ինչ վերաբերմունք պետք է ունենալ դեպի կառավարության տակտիկան հեղաշրջման նախօրյակին։ Դուք դարձյալ կգտնեք դրա ամբողջական պատասխանը Ռ.Ս.-Դ.Բ.Կ III համագումարի բանաձևում։ Այդ բանաձևը հաշվի յե առնում առանձին մոմենտի բոլոր տարբեր պայմաններն ու խնդիրները. և՛ կառավարական զիջումների կեղծավորության մերկացումը, և՛ «ժողովրդական ներկայացուցչության կարիկատուրային ձևերի» օգտագործումը, և՛ բանվոր դասակարգի հրամայողական պահանջների հեղափոխական իրագործումը (ութժամյա աշխատանքային օրն այդ պահանջների գլուխն է լինելու), և՛, վերջապես, հակահարված սև հարյուրակներին։ Կոնֆերենցիայի բանաձևում հարցը ցրված է միքանի բաժիններում. «ռեակցիայի մութ ուժերին հակահարվածելը» հիշված է միայն այն բանաձևի շարժառիթների մեջ, վոր վերաբերում է դեպի մյուս կուսակցությունները ցույց տրվելիք վերաբերմունքին։ Ներկայացուցչական հիմնարկների ընտրությունների մասնակցությունը քննարկվում է ցարիզմի ու բուրժուազիայի «կոմպրոմիսներից» առանձին։ Փոխանակ ութժամյա աշխատանքային օրը հեղափոխական ճանապարհով իրագործելու կոչ անելու՝ առանձին

բանաձևը, որը «տնտեսական պայքարի մասին» բարձրագոչ անունն է կրում, կրկնում է միայն (հնչուն և փուչ-խոսող բառերից հետո այն «կենտրոնական տեղի մասին, որը բանվորական հարցը բռնում է ռուս հասարակական կյանքում») «օրենսդրական ճանապարհով ութժամյա աշխատանքային օր սահմանելու» օգտին ագիտացիա մղելու հին լոզունգը։ Այդ լոզունգի անբավարարությունն ու հետամնացությունը ներկա ժամանակում չափազանց պարզ են, որպեսզի պետք լիներ կանգ առնելու դրանք ապացուցելու վրա։

Հրապարակային քաղաքական յելույթի վերաբերյալ հարցը։ III համագումարը հաշվի յե առնում մեր գործունեության առաջիկա արմատական փոփոխությունը։ Ոչ մի կերպ չի կարելի ձեռք վերցնել գաղտնի գործունեությունից ու կոնսպիրատիվ ապարատը զարգացնելուց. այդ ձեռնտու կլիներ ոստիկանությանը և չափազանց շահավետ՝ կառավարությանը։ Սակայն չի կարելի այժմ արդեն չմտածել նաև հրապարակային յելույթի մասին։ Պետք է անհապաղ պատրաստել այդպիսի յելույթի նպատակահարմար ձևեր և, հետևապես, հատուկ ապարատներ-ավելի սակավ գաղտնագործ—այդ նպատակի համար։ Պետք է օգտագործել լեգալ և կիսալեգալ ընկերությունները՝ նրանց, ըստ հնարավորության, ապագա հայտնագործ սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցության հենակետերի վերածելու համար Ռուսաստանում։

Կոնֆերենցիան այստեղ էլ է կտորատում հարցը, չտալով և ոչ մի ամբողջական լոզունգ։ Առանձնապես հրապարակ է նետվում Կազմակերպական հանձնաժողովին տրվող ծիծաղաշարժ հանձնարարությունը լեգալ գրականագետներին «տեղավորելու» մասին հոգալու վերաբերմամբ։ Բոլորովին անհեթեթ է այն դեմոկրատական լրագրերին իր ազդեցությանը յենթարկելու վերաբերյալ որոշումը, որոնք իրենց նպատակ են դնում աջակցել բանվորական շարժմանը։ Այդ նպատակն են դնում մեր բոլոր ազատամիտ լեգալ լրագրերը, համարյա կիսով մինչև «ոսվոբոժդենիյական» ուղղություն ունեցողները։ Ինչու «Искра»-յի խմբագրությունն ինքն էլ չսկսի իր խորհուրդը կատարելուց և մեզ օրինակ ցույց չտա, թե ինչպես պետք է սոցիալ-դեմոկրատական ազդեցության յենթարկել «Освобождение»-ն ... Փոխանակ կուսակցության համար հենակետեր ստեղծելու նպատակով լեգալ միությունները օգտագործելու լոզունգի մեզ տալիս են, նախ,

մասնավոր խորհուրդ միայն «արհեստակցական» միությունների մասին (կուսակցության անդամների պարտադիր մասնակցությունը նրանց մեջ) և, յերկրորդ, խորհուրդ՝ ղեկավարել «բանվորների հեղափոխական կազմակերպությունները»=«չձևակերպված կազմակերպությունները» —«հեղափոխական բանվորական ակումբները»։ Այդ ինչպես «ակումբներն» ընկան չձևակերպված կազմակերպությունների շարքը, այդ ինչ «ակումբներ» են,— Ալլահը գիտե։ Մեր առաջ են կուսակցության բարձրագույն հիմնարկի ճշտորոշ ու պարզ դիրեկտիվների փոխարեն ինչ-վոր՝ գրականագետների մտքերի ուրվագծեր և սևագիր նոթեր։ Վոչ մի ամբողջական պատկեր չի ստացվում այն մասին, թե կուսակցությունն սկսում է անցնել իր ամբողջ աշխատանքի բոլորովին այլ բազայի։

«Գյուղացիական հարցը» բոլորովին տարբեր ձևով է դրված կուսակցության համագումարի և կոնֆերենցիայի կողմից։ Համագումարը բանաձև մշակեց «գյուղացիական շարժմանը ցույց տրվելիք վերաբերմունքի» մասին։ Կոնֆերենցիան — «գյուղացիության մեջ կատարվելիք աշխատանքի մասին»։ Մի դեպքում առաջին պլանի վրա յեն մղված ամբողջ հեղափոխական-դեմոկրատական լայն շարժումը ղեկավարելու խնդիրները՝ հանուն ցարիզմի դեմ մղվող պայքարի համազգային շահերի։ Մյուս դեպքում բանը հանգում է լոկ առանձին խավի մեջ «աշխատանք կատարելուն»։ Մի դեպքում առաջ է մղվում ագիտացիայի կենտրոնական գործնական լոզունգը—անմիջապես հեղափոխական գյուղացիական կոմիտեներ կազմակերպել բոլոր դեմոկրատական բարենորոգումներն իրագործելու համար։ Մյուս դեպքում—«կոմիտեներ կազմակերպելու պահանջը» պետք է առաջադրվի Սահմանադիր ժողովին։ Ինչու պետք է մենք անպայման այդ Սահմանադիր ժողովին սպասենք, իրոք նա սահմանադիր կլինի. ամեն կլինի նա արդյոք առանց նախապես ու միաժամանակ հեղափոխական գյուղացիական կոմիտեներ հիմնելու,— այս բոլոր հարցերը վրիպել են կոնֆերենցիայի ուշադրությունից։ Նրա բոլոր վորոշումներում ուղղակի արտացոլված է մեր հետապնդած այն ընդհանուր միտքը, թե բուրժուական հեղափոխության մեջ մենք պետք է միայն մեր հատուկ աշխատանքը կատարենք, նպատակ չդնելով ամբողջ դեմոկրատական շարժումը ղեկավարել և ինքնուրույն կերպով իրագործել այն։ Ինչպես էկոնոմիստները շարունակ հարում եյին այն մտքին, թե սոցիալ-դեմոկրատներին—տնտեսական պայքար, իսկ

լիբերալներին—քաղաքական պայքար, այնպես էլ նովոիսկրայականներն իրենց դատողությունների ամբողջ ընթացքում հարում են այն մտքին, թե մեզ—բուրժուական հեղափոխությունից հեռու մի համեստ անկյուն, իսկ բուրժուազիային—նրա ակտիվ կենսագործումը։

Վերջապես, չի կարելի չնշել բանաձևի դեպի մյուս կուսակցությունները ցույց տրվելիք վերաբերմունքի մասին։ Ռ.Ս.-Դ.Բ.Կ. III համագումարի բանաձևը խոսում է այն մասին, թե պետք է մերկացնել բուրժուազիայի ազատագրական շարժման սահմանափակությունն ու անբավարարությունը, հրաժարվելով համագումարից համագումար այդ սահմանափակության բոլոր հնարավոր դեպքերը թվելու և վատ բուրժուաներին լավ բուրժուաներից զատող գիծ անցկացնելու նպատակից։ Կոնֆերենցիան, կրկնելով Մարտովի սխալը, համառությամբ այդպիսի գիծ է փորփրում, զարգացնում է «լակմուսյան թղթի» հայտնի թեորիան։ Մարտովը մի շատ բարի իդեայից էր ելնում—բուրժուազիայի առաջ ավելի խիստ պայմաններ դնել։ Նա մոռանում էր միայն, որ հավանության, համաձայնության և այլ բաների արժանի բուրժուական դեմոկրատներին վոչ արժանիներից նախապես զատելու ամեն մի փորձ տանում է դեպի այն «բանաձևը», որին իսկույն դուրս է նետվում դեպքերի զարգացման հետևանքով և շփոթություն է մտցնում պրոլետարական դասակարգային գիտակցության մեջ։ Ծանրության կենտրոնը պայքարի ռեալ միասնությունից փոխադրվում է հայտարարությունների, խոստումների, լոզունգների բնագավառը։ Մարտովն այդպիսի հիմնական լոզունգ էր համարում «ընդհանուր, հավասար, ուղղակի և գաղտնի ընտրական իրավունքը»։ Անցավ և յերկու տարի.—«լակմուսյան թուղթն» ապացուցեց իր անպետքությունը, ընդհանուր ընտրական իրավունքը լոզունգն օսվոբոժդենեցներն ընդօրինակեցին, վոչ միայն դրանով չմոտենալով սոցիալ-դեմոկրատիային, այլ ընդհակառակը—հենց այդ լոզունգի միջոցով փորձելով մոլորեցնել բանվորներին և նրանց շեղել սոցիալիզմից։

Այժմ նովոիսկրայականներն էլ «ավելի խիստ» պայմաններ են առաջադրում, ցարիզմի թշնամիներից պահանջում են «յեռանդուն ու աներկմիտ» (!?) պաշտպանություն կազմակերպված պրոլետարիատի ամեն մի վճռական գործողությանը» և այլն, կեպ մինչև «ակտիվ մասնակցություն ժողովրդական ինքնազինման գործում»։ Գիծն զգալի չափով ավելի հեռու յե տարված.—և այնու-

ամենայնիվ այդ գիծը դարձյալ ատյան ճնշեցավ, միանգամից անցնելով դուրս յոկումից՝ ինչպե՞ս չէ, որովհետև բացակայության հանրապետության յաղթանակը։ Ինչպես են սոցիալ-դեմոկրատները «դաշնային-միապետական կարգի» բոլոր հիմքերի դեմ անխնա հեղափոխական պատերազմ մղողների տեսակետից բուրժուական դեմոկրատներից պահանջում ամեն բան, ինչ ուզում եք, բացի հանրապետության համար մղվելիք պայքարից։

Որ այս հարցը բծախնդրություն չէ, վոր նորիսկրայականների ասելին ամենակենսական քաղաքական նշանակություն ունի,—դրան ապացույց «Ռուսաստանի ազատագրական միությունը» (տես «Пролетарий»-ի № 4-ը)*։ «Ցարիզմի այդ թշնամիները» չեն վին կհամարձակվեն նորիսկրայականների բոլոր «պահանջներին»։ Մինչդեռ մենք ցույց տվինք, վոր օսվոբոժդենյական վոգին իշխում է այդ «Ռուսաստանի ազատագրական միության» ծրագրում (կամ անծրագրայնության մեջ) և վոր օսվոբոժդենցները հեշտությամբ կարող են նրան բուքսիրի վերցնել։ Իսկ կոնֆերենցիան հայտարարում է բանաձևի վերջում, վոր սոցիալ-դեմոկրատիան «առաջվա նման դուրս է գալու **թե ժողովրդի կեղծավոր բարեկամների** դեմ, այն բոլոր քաղաքական կուսակցությունների դեմ, վորոնք լիբերալական ու դեմոկրատական դրոշ պարզելով, հրաժարվում են պրոլետարիատի հեղափոխական կռվի իրական պաշտպանությունից»։ «Ռուսաստանի ազատագրական միությունը» վոչ միայն չի հրաժարվում, այլ համառորեն առաջարկում է այդ պաշտպանությունը։ Արդյո՞ք այս մի երաշխիք է այն բանի, թե նրա ղեկավարները «ժողովրդի կեղծավոր բարեկամները» չեն, թեկուզ և նրանք օսվոբոժդենցներ էլ լինեն։

Դուք տեսնում եք՝ նախապես «պայմաններ» հորինելով և ա-

---

* «Пролетарий»-ի №4-ում, վոր դուրս է եկել 1905 թ. հունիսի 17 (4)-ին, զետեղված էր հետևյալ ընդարձակ հոդվածը.—«Նոր հեղափոխական բանվորական միություն»[11]։ Հոդվածում հաղորդվում է այդ միության կոչի բովանդակությունը, միություն՝ վորն ընդունել էր «Ռուսաստանի ազատագրական միություն» անունը և իրեն նպատակ է դրել զինված ապստամբության օգնությամբ Սահմանադիր ժողով գումարել։ Այնուհետև, հոդվածում վորոշվում է ս.-դ.-ի վերաբերմունքը դեպի այդպիսի անկուսակցական միությունները։ Վորքան իրական էր այդ միությունը, և ինչ է վիճակված նրան հեղափոխության մեջ, մեզ բոլորովին անհայտ է։ (Հեղինակի ծանոթություն 1908 թ. հրատարակության առթիվ։ Խմբ.)

առաջադրելով ըստ իր անհավոր անզորության դավեչտական «պահանջներ», նովոիսկրայականները միանգամից իրենց ծիծաղելի դրության մեջ են գնում։ Նրանց պայմանները ու պահանջները իսկույն անբավարար են դառնում կենդանի իրականությունը հաշվառելու համար։ Նրանց՝ փորձուլյանների հետևից ընկնելն անհուսալի յե, քանի վոր վոչ մի փորձուլյայով չի կարելի ընդգրկել բուրժուական դեմոկրատիայի կեղծավորության, անհետևողականության և սահմանափակության բոլոր և ամեն տեսակ արտահայտությունները։ Բանը «լակմուսյան թուղթը» չե, ձևերը չե, գրի առած ու տպագրած պահանջները չեն, կեղծավոր և վոչ-կեղծավոր«ժողովրդի բարեկամներին» նախապես սահմանազատելը չե, այլ կովի առալ միասնությունը, բուրժուական դեմոկրատիայի յուրաքանչյուր «անհաստատ» քայլի անդուլ քննադատությունը սոցիալ-դեմոկրատների կողմից։ «Դեմոկրատական վերակառուցման գործով բոլոր շահագրգռվածներին իսկապես համախմբելու» համար հարկավոր են վոչ թե «կետեր», վորոնց վրա այնքան յեռանդով և այնքան իզուր աշխատել ե կոնֆերենցիան, այլ իսկապես հեղափոխական լոզունգներ առաջադրելու կարողությունը։ Դրա համար հարկավոր են այնպիսի լոզունգներ, վորոնք պրոլետարիատի մակարդակին բարձրացնեն հեղափոխական և հանրապետական բուրժուազիային, և վոչ թե պրոլետարիատի խնդիրները իջեցնեն միապետական բուրժուազիայի մակարդակին։ Դրա համար հարկավոր ե ամենայեռանդուն մասնակցություն ապստամբության մեջ, և վոչ թե ռեզոնյորական հրաժարում դինված ապստամբության անհետաձգելի խնդիրներից։

12. ԱՐԴՅՈՔ ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԹԱՓԸ ԿԹՈՒԼԱՆԱ՞, ՅԵԹԵ ԲՈՒՐԺՈՒԱԶԻԱՆ ՆՐԱՆԻՑ ՅԵՐԵՍ ԴԱՐՁՆԻ

Նախընթաց տողերն արդեն գրված եյին, յերբ մենք ստացանք նոր-իսկրայականների Կովկասյան կոնֆերենցիայի բանաձևերը, վոր հրատարակել ե «Искра»-ն։ Մենք pour la bonne bouche (լավ վերջավորության համար) ավելի լավ նյութ չեյինք կարող հնարել։

«Искра»-յի խմբագրությունն իրավացիորեն նկատում ե.

«Տակտիկայի հիմնական հարցում Կովկասյան կոնֆերենցիան նույնպես այն վորոշման հանգեց, վորը նմանման ե (ճշմարտությամբ) «համառուսական (այսինքն՝ նոր իսկրայական) կոնֆերենցիայում ընդունածին»... Սոցիալ-դեմոկրատիայի ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության հանդեպ ունենալիք վերաբերմունքի հարցը կովկասյան ընկերները լուծել են այն իմաստով, վոր

ամենաարդյունավետ վերաբերմունք են ցույց տվել «Вперед» խմբի և դրան հարող՝ այսպես կոչված համագումարի պատգամավորների ցրված նոր մեթոդի հանդեպ։ «Այն ձևակերպումը, որ կոնֆերենցիան տվել է բուրժուական հեղափոխության մեջ պրոլետարական կուսակցության տակտիկայի մասին, դուրս է և համարել չափազանց նաշտոն»։

Ինչ վոր ճիշտ է, ճիշտ է։ Նոր-իսկրայականների արմատական սխալի ավելի «հաջող» ձևակերպում վոչ վոք չեր կարող տալ։ Այս ձևակերպումը բերում ենք ամբողջությամբ, սկզբում փակագծերի մեջ նշելով ծաղիկները, իսկ հետո նաև պտուղները, վորոնք հրամցված են վերջում։

Նոր-իսկրայականների Կովկասյան կոնֆերենցիայի բանաձևը ժամանակավոր կառավարության մասին.

«Իր խնդիրը համարելով հեղափոխական մոմենտի օգտագործումը, վորպեսզի խորացնի» (դե՛, իհարկե, պետք եր ավելացնել՝ Մարտինովի պես խորացնի) «պրոլետարիատի սոցիալ-դեմոկրատական գիտակցությունը» (միայն գիտակցությունը խորացնի և վոչ թե հանրապետության նվաճի։ Հեղափոխության ինչ «խորին» ըմբռնում), «կոնֆերենցիան կուսակցության համար՝ ծնվող բուրժուական-պետական կարգի քննադատության ամենալիակատար ազատության ապահովման նպատակով» (հանրապետության ապահովելը մեր գործը չէ։ Մեր գործը միայն քննադատության ազատության ապահովելն է։ Անարխիստական գաղափարները հենց անարխիստական լեզու են ծնում — «բուրժուական-պետական կարգ», «արտահայտվում է սոցիալ-դեմոկրատական ժամանակավոր կառավարության կազմելու և նրան մասնակցելու դեմ» (հիշեցեք բակունինականների՝ Ենգելսի մեջբերած բանաձևը իսպանական հեղափոխությունից 10 ամիս առաջ. տ. «Пролетарий» №3)*. «իսկ ամենից ավելի նպատակահարմարն է համարում դրսից ճնշում գործելը» (ցածից և վոչ վերից) «բուրժուական ժամանակավոր կառավարության վրա՝ պետական կարգը հնարավոր չափով (?) դեմոկրատականացնելու համար։ Կոնֆերենցիան կարծում է, վոր սոցիալ-դեմոկրատների՝ ժամանակավոր կառավարության կազմելը կամ նրա մեջ մտնելը կհասցներ մի կողմից, նրան, վոր պրոլետարիատի լայն մասսաները հիասթափված հեռանային սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցությունից, վորովհետև սոցիալ-դեմոկրատիան, չնայած իշխանությունը նվաճելուն, չի կարող բավարարել բանվոր դասակարգի էական կարիքները մինչև սոցիալիզմի իրականացումը» (հանրապետությունը էական կարիք չէ։ Հեղինակները իրենց անմեղությամբ չեն նկատում, վոր զուտ անարխիստական լեզվով են խոսում, կարծես թե իրենք մերժելիս լինեին բուրժուական հեղափոխություններին մասնակցելը), «մյուս կողմից, բուրժուական դասակարգերին կհարկադրի յետ դառնալու հեղափոխության գործից յեվ դրանով կթուլացներ նրա «թափը»»։

Ահա թե վորտեղ է թաղված շան գլուխը։ Ահա թե վորտեղ են անարխիստական գաղափարները միահյուսվում (ինչպես այդ մշտապես լինում է նաև արևմտա-յեվրոպական բեռնշտեյնականների մեջ) ամենամաքուր օպորտունիզմի հետ։ Մի մտածեք. չմտնել ժամանակավոր կառավարության մեջ, վորովհետև այդ բանը

* Տես յերկերի VII հատորը, եջ 320. Խմբ.

բուրժուազիային կհարկադրի յերկիրս դարձնելու. հեղափոխության գործից և դրանով կթուլացնի՞ հեղափոխության թափը։ Բայց չէ՞ վոր այստեղ արդեն ամբողջությամբ, պարզ ու հետևողական ձևով մեր առջևն է նոր-իսկրայականների այն փիլիսոփայությունը, թե իբր, վորովհետև հեղափոխությունը բուրժուական է, ուրեմն մենք պետք է խոնարհվենք բուրժուական ստորության առաջ և ճանապարհը նրան զիջենք։ Յեթե մենք, թեկուզ և մասամբ, թեկուզ և մի րոպե, ղեկավարվում ենք այդ նկատառումով, թե մեր մասնակցությունը կարող է բուրժուազիային հարկադրել յերես դարձնելու, չէ՞ վոր դրանով հեղափոխության մեջ գլխավորությունն ամբողջովին զիջում ենք բուրժուական դասակարգերին։ Մենք դրանով պրոլետարիատին ամբողջովին հանձնում ենք բուրժուազիայի խնամակալությանը (ունենալով «գործողության» լիակատար «ազատություն»), պրոլետարիատին հարկադրելով չափավոր ու հեզ լինելու, վորպեսզի բուրժուազիան յերես չդարձնի։ Մենք ներքինացնում ենք պրոլետարիատի ամենից էական կարիքները, հատկապես նրա քաղաքական կարիքները, վոր յերբեք լավ չեն հասկացել էկոնոմիստները և նրանց եպիգոնները, ներքինացնում ենք, վորպեսզի բուրժուազիան յերես չդարձնի։ Մենք պրոլետարիատին հարկավոր սահմաններում դեմոկրատիզմի իրականացնելու համար մղվող հեղափոխական կռվի հողից անցնում ենք բուրժուազիայի հետ սակարկելու հողը, սկզբունքների հանդեպ մեր դավաճանությամբ, հեղափոխության հանդեպ մեր դավաճանությամբ գնելով նրա, բուրժուազիայի կամավոր համաձայնությունը («վորպեսզի յերես չդարձնի»)։

Կովկասյան նոր-իսկրայականները յերկու փոքր տողով կարողացել են արտահայտել հեղափոխությունը դավաճանելու, պրոլետարիատին բուրժուական դասակարգերի խղճուկ արբանյակը դարձնելու տակտիկայի ամբողջ էությունը։ Այն, ինչ վերը մենք հետևեցրինք նոր-իսկրայականների սխալներից, իբրև տենդենց, այժմ մեր առաջ պարզ ու վորոշ սկզբունք է դարձրած — միապետական բուրժուազիայի պոչից ընթանալ։ Վորովհետև հանրապետության իրականացումը բուրժուազիային կհարկադրի (և արդեն հարկադրում է — պ. Ստրուվեյի օրինակը) յերես դարձնելու, ուստի թող կորչի հանրապետության համար մղվող կռիվը։ Վորովհետև միշտ և ամբողջ աշխարհում բուրժուազիային յերես դարձնելու հարկադրողը պրոլետարիատի ամեն մի յեռանդուն և մինչև վերջը հասնող դեմոկրատական պահանջն է, ուստի՝ ծակե-

րը մոտեց, ընկեր բանվորներ, գործեցեք միայն դրսից. մի՛ մտածեք հեղափոխության համար «բուրժուական-պետական» կարգի գործիչներից ու միջոցներից օգտվելու մասին և ձեզ համար պահեք «քննադատության ազատությունը»։

Այստեղ յերևան յեկավ «բուրժուական հեղափոխությունն» տեսության բուն ըմբռնման հիմնական կետերը։ Նրա մարտինովյան կամ նոր-իսկրայական «ըմբռնումը» հենց ուղղակի տանում է դեպի պրոլետարիատի գործի մատնումը բուրժուազիայի ձեռքը։

Ով մոռացել է հին եկոնոմիզմը, ով չի ուսումնասիրում, չի հիշում այն, նրան դժվար հասկանալի կլինի եկոնոմիզմի այժմյան զկռտոցը։ Մտաբերեցեք բեռնշտեյնական «Credo»-ն։ «Զուտ պրոլետարական հայացքներից ու ծրագրերից մարդիկ յեզրակացնում էին — թողեք մեզ, սոցիալ-դեմոկրատներիս եկոնոմիկան, իսկական բանվորական գործը, ամեն տեսակ պոլիտիկանության քննադատության ազատությունը, սոցիալ-դեմոկրատական աշխատանքի իսկական խորացումը։ Նրանց՝ լիբերալներին թողեք քաղաքականությունը։ Աստված ազատի «հեղափոխականության» մեջ ընկնելուց. այդ բուրժուազիային կհարկադրի յերես դարձնելու։ Ով ամբողջությամբ նորից կարդա «Credo»-ն կամ «Рабочая Мысль»-ի № 9-ի առանձին հավելվածը (1899 թ. սեպտեմբեր), նա կտեսնի դատողության այս ամբողջ ընթացքը։

Այժմ նույնն է, միայն խոշոր մասշտաբով, կիրառած ռուսական ամբողջ օրթոդոքսալ փիլիսոփայության տեսաբաններին ձեռքով, այսինքն՝ առաջուց արդեն գռեհկացվող և ծաղրանկարի աստիճանի հասցվող «մեծ» հեղափոխության գնահատականի նկատմամբ։ Մեզ, սոցիալ-դեմոկրատներիս թողեք քննադատության ազատությունը, գիտակցության խորացումը, գործողությունը դրսից։ Նրանց, բուրժուական դասակարգերին թող մնա գործի ազատությունը, հեղափոխական (կարդա՝ լիբերալ) ղեկավարության ազատությունը, վերևից «բարենորոգումներ» իրագործելու ազատությունը։

Մարքսիզմի այդ գռեհկացնողները յերբեք չեն խորհել Մարքսի այն խոսքերի մասին, վորոնք վերաբերում են «քննադատության զենքը» անհրաժեշտորեն զենքի քննադատությամբ փոխարինելուն։ Զուր տեղը Մարքսի անունը տալով, նրանք իրականում տակտիկական բանաձևեր են կազմում հենց ճիշտ ֆրանկֆուրտյան բուրժուական խոսարանների վոգով. վորոնք ազատորեն

քննադատում էին միահեծանությունը, խորացնում էին դեմոկրատական գիտակցությունը և չէին հասկանում, վոր հեղափոխության ժամանակը գործելու, թե՛ վերևից և թե՛ ցածից գործելու ժամանակ է։ Մարքսիզմը ռեզոնյորություն դարձնելով, նրանք առաջավոր, ամենից ավելի վճռական ու հեղափոխական դասակարգի իդեոլոգիան դարձրին այս դասակարգի ամենից անդարգացած այն խավերի իդեոլոգիան, վորոնք խուսափում են հեղափոխական-դեմոկրատական դժվարին խնդիրներից և այս դեմոկրատական խնդիրները թողնում են պարոնայք Ստրուվեներին։

Յեթե բուրժուական դասակարգերը սոցիալ-դեմոկրատիայի՝ հեղափոխական կառավարության մեջ մտնելու հետևանքով յերես դարձնեն հեղափոխության գործից, ապա նրանք դրանով «կթուլացնեն հեղափոխության թափը»։

Լսում եք, ռուսական բանվորներ, հեղափոխության թափն ավելի ուժեղ կլինի, յեթե այն կենսագործեն սոցիալ-դեմոկրատների կողմից չխրտնեցվող պարոնայք Ստրուվեները, վորոնք ցանկանում են վոչ թե հաղթություն ցարիզմի դեմ, այլ գործարք նրա հետ։ Հեղափոխության թափն ավելի ուժեղ կլինի, յեթե նրա յերկու հնարավոր յելքերից, վոր մենք վերևում ուրվագծեցինք, առաջինն իրականանա, այսինքն՝ յեթե միապետական բուրժուազիայի և ինքնակալության սակարկությունը վերջանա շիպովյան տեսակի մի «սահմանադրությամբ»!

Այն սոցիալ-դեմոկրատները, վորոնք բանաձևերի մեջ ամբողջ կուսակցության ղեկավարության համար այդպիսի խայտառակ բաներ են գրում, կամ վորոնք քաջալերում են այդ «հաջող» բանաձևերը, այն աստիճան կուրացած են մարքսիզմից ամբողջ կենդանի վոգին դուրս մղող ռեզոնյորությամբ, վոր չեն նկատում, թե ինչպես այդ բանաձևերը փրազի յեն վերածում նրանց մնացած բոլոր լավ խոսքերը։ Նրանց վոր հոդվածն ուզում եք վերցրեք «Искра»-յից, վերցրեք նույնիսկ մեր նշանավոր Մարտինովի չարաբաստիկ բրոշյուրը,—դուք ճառեր կլսեք ժողովրդական ապստամբության մասին, հեղափոխությունը մինչև վերջ հասցնելու մասին, անհետևողական բուրժուազիայի դեմ մղած կռվում ժողովրդական ստորին խավերի վրա հենվելու ձգտման մասին։ Սակայն չէ՞ վոր այդ բոլոր լավ բաները խղճուկ փրազ են դառնում այն բոպեյից, յերբ դուք ընդունում եք կամ հավանություն եք տալիս այն մտքին, թե բուրժուազիայի յերես թեքելու հետևանքով «հեղափոխական թափը կթուլանա»։ Յերկուսից

մեկը, պարոնները,— կամ մենք ժողովրդի հետ պետք է ձգտենք հեղափոխության կատարելու՝ ցարիզմի դեմ լիակատար հաղթու-թյան տանելով, հակառակ անհետևողական, շահախնդիր ու վախ-կոտ բուրժուազիայի, կամ մենք չենք ընդունում այդ «հակառա-կը», վախենում ենք, թե միգուցե բուրժուազիան յերես դարձնի, և այն ժամանակ մենք պրոլետարիատին ու ժողովրդին մատնում ենք անհետևողական, շահախնդիր ու վախկոտ բուրժուազիայի ձեռքը։

Մի մտածեք տարբեր մեկնություն տալ իմ խոսքերին։ Մի գոռաք, թե ձեզ մեղադրում են գիտակցական դավաճանության համար։ Ո՛չ, դուք նույնպես անգիտակցաբար խրվել եք ամբողջ ժամանակ և այժմ խրվեցիք ճահիճը, ինչպես հին էկոնոմիստնե-րը, որոնք մարքսիզմի «խորացման» թեք մակարդակով անդուլ ու անդարձ տարվում են մինչև հակահեղափոխական, անհոգի ու անկենդան «իմաստակությունը»։

Ինչպիսի սոցիալ հասարակական ուժերից է կախված «հեղափո-խության թափը», այդ մասին արդյոք մտածե՞լ եք, պարոններ։ Մի կողմ թողնենք արտաքին քաղաքականության, միջազգային կոմբինացիաների ուժերը, որոնք մեզ համար այժմ շատ նպաստավոր են դասավորվել, բայց որը մենք բոլորս ենք քննարկու-թյունից հանում, և իրավացի կերպով ենք հանում, որչափ հարցը Ռուսաստանի ներքին ուժերին է վերաբերում։ Նայեցեք այս ներքին հասարակական ուժերին։ Հեղափոխության դեմ կանգնած է ինքնակալությունը, արքունիքը, ոստիկանությունը, չինովնիկու-թյունը, զորքը, մի բուռն բարձր ազնվականներ։ Որքան ավելի խորն է վրդովմունքը ժողովրդի մեջ, այնքան ավելի անհուսալի յե դառնում զորքը, այնքան ավելի յե տատանումը չինովնիկու-թյան մեջ։ Հետո, բուրժուազիան այժմ ընդհանրապես և ամբող-ջությամբ հեղափոխության կողմն է, յեռանդով ճառում է ազա-տության մասին, ավելի ու ավելի հաճախ է խոսք գցում ժողո-վրդի անունից և նույնիսկ հեղափոխության անունից*. Բայց մենք ամենքս, մարքսիստներս, թեորիայից գիտենք և ամեն օր, ամեն ժամ մեր լիբերալների, զեմցների ու ազատագրականների օրինակով դիտում ենք, որ բուրժուազիան հեղափոխու-թյան կողմն է՝ անհետևողականորեն, շահախնդրությամբ, վախկո-

* Այս տեսակետից հետաքրքրական է պ. Ստրուվեյի բաց նամակը Ժորե-սին, որը սա վերջերս տպել է «L' Humanité» թերթում, և պ. Ստրուվեն՝ «Освобождение»-ի № 72-ում։

տարրը։ Բուրժուազիան, իր մասսայով, անխուսափելիորեն կդառնա հակահեղափոխության կողմը, ինքնակալության կողմն ընդդեմ հեղափոխության, ընդդեմ ժողովրդի, հենց որ բավարարվեն նրա նեղ օգտամոլական շահերը, հենց որ նա «յերես դարձնի» հետևողական դեմոկրատիզմից (իսկ նա այժմ յերե՜ս է դարձնում նրանից)։ Մնում է «ժողովուրդը», այսինքն՝ պրոլետարիատն ու գյուղացիությունը. միմիայն պրոլետարիատն է ընդունակ հուսալիորեն մինչև վերջը գնալու, վորովհետև նա դեմոկրատական հեղաշրջումից շատ ավելի հեռու յե գնում։ Հենց այս պատճառով էլ պրոլետարիատը հանրապետության համար կռվում է առաջին շարքերում, արհամարհանքով հետ մղելով այն անմիտ ու նրան անարժան խորհուրդները, թե պետք է հաշվի առնել՝ արդյոք բուրժուազիան յերես չի՞ դարձնի։ Գյուղացիությունն իր մեջ պարունակում է կիսապրոլետարական տարրերի մի մասսա մանր-բուրժուական մասսաների կողքին։ Այդ հանգամանքը նրան էլ է անկայուն դարձնում, պրոլետարիատին հարկադրելով համախմբվելու խիստ դասակարգային մի կուսակցության մեջ։ Սակայն գյուղացիության անկայունությունն արմատապես տարբերվում է բուրժուազիայի անկայունությունից, վորովհետև գյուղացիությունը ներկա մոմենտում շահագրգռված է վոչ այնքան անպայման պաշտպանելու մասնավոր սեփականությունը, վորքան խլելու կալվածատիրական հողը, սեփականության այդ գլխավոր տեսակներից մեկը։ Այս բանից սոցիալիստական չդառնալով, չդադարելով մանր-բուրժուական լինելուց, գյուղացիությունն ընդունակ է դեմոկրատական հեղափոխության լիակատար և ամենից արմատական կողմնակիցը լինելու։ Գյուղացիությունն անխուսափելիորեն կդառնա այդպիսին, յեթե միայն չափազանց վաղ չխզվի նրան լուսավորող՝ հեղափոխական անցքերի ընթացքը բուրժուազիայի դավաճանության և պրոլետարիատի պարտության շնորհիվ։ Գյուղացիությունը մատնանշված դեպքում անխուսափելիորեն կդառնա հեղափոխության և հանրապետության պատվարը, վորովհետև միայն լիովին հաղթանակած հեղափոխությունը կկարողանա գյուղացիությանը հողային բարենորոգումների բնագավառում տալ ամեն ինչ, այն բոլորը, ինչ գյուղացիությունն ուզում է, ինչի մասին յերազում, ինչ իրոք անհրաժեշտ է նրան (վոչ թե կապիտալիզմը վոչնչացնելու համար, ինչպես յերևակայում են «սոցիալիստ-հեղափոխականները», այլ)—կիսաճորտատիրության տղմից, ճնշվածության ու ստրկության խավարից յելնելու հա-

մար, իր կյանքի պայմաններն այնքան բարելավելու համար, վորքան այդ հնարավոր է ապրանքային տնտեսության պայմաններում։

Այդ քիչ է. գյուղացիությանը վոչ միայն ագրարային արմատական բարենորոգումն է կապում հեղափոխության հետ, այլև գյուղացիության բոլոր ընդհանուր ու մշտական շահերը։ Նույնիսկ պրոլետարիատի դեմ կռվելիս գյուղացիությունը դեմոկրատիայի կարիք ունի, վորովհետև միայն դեմոկրատական կարգն է ընդունակ ճշտորեն արտահայտելու նրա շահերը և նրան՝ վորպես մասսայի գերազանցություն տալու։ Ինչքան ավելի լուսավորված լինի գյուղացիությունը (իսկ ճապոնիայի դեմ մղած պատերազմից հետո նա այնպիսի արագությամբ է լուսավորվում, վոր չերևակայել չեն կարող շատերը, վորոնք սովորել են լուսավորությունը միայն դպրոցական չափով չափելու), այնքան ավելի հետևողականորեն և վճռականորեն պաշտպան կկանգնի դեմոկրատական հեղաշրջմանը, վորովհետև նրա համար ժողովրդի գերիշխանությունը սարսափելի չէ, ինչպես բուրժուազիայի համար, այլ ոգտավետ է։ Դեմոկրատական հանրապետությունը նրա իդեալը կդառնա, հենց վոր նա սկսի ազատվել միամիտ միապետականությունից, վորովհետև միջնորդի դեր խաղացող բուրժուազիայի (վերին պալատով հանդերձ և այլն) գիտակցական միապետականությունը գյուղացիության համար նշանակում է նույն իրավազրկությունը, նույն ճնշվածությունն ու խավարը, մի փոքր միայն ներկած յեվրոպական-սահմանադրական լաքով։

Ահա թե ինչու բուրժուազիան, իբրև դասակարգ, բնականաբար ու անխուսափելիորեն լիբերալ-միապետական կուսակցության թևի տակ մտնել է ձգտում, իսկ գյուղացիությունը, իբրև մասսա, — հեղափոխական և հանրապետական կուսակցության ղեկավարության տակ։ Ահա թե ինչու բուրժուազիան անընդունակ է դեմոկրատական հեղափոխությունը մինչև վերջը հասցնելու, իսկ գյուղացիությունն ընդունակ է հեղափոխությունը մինչև վերջը հասցնելու, և մենք այս բանում բոլոր ուժերով պետք է ոգնենք նրան։

Ինձ կառարկեն, թե կարելի չէր այս ապացուցելու, այս այբուբեն է, սոցիալ-դեմոկրատներն այս բոլորը հիանալի կերպով հասկանում են։ Վոչ, այս չեն հասկանում նրանք, ովքեր ընդունակ են ասելու, թե հեղափոխության «թափը կթուլանա», յեթե նրանից բուրժուազիան յերես դարձնի։ Այդ մարդիկ կրկնում են մեր ագրարային ծրագրից սերտած խոսքերը, սակայն չեն հասկանում

նրանց նշանակությունը, վորովհետև այնպես նրանք չէյին վախենա պրոլետարիատի և գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրայի հասկացողություններից, վոր բղխում է մարքսիստական ամբողջ աշխարհայացքից ու մեր ծրագրից այնպես նրանք ռուսական մեծ հեղափոխության թափը չէյին սահմանափակի բուրժուազիայի թափով։ Այդ մարդիկ իրենց վերացական մարքսիստական հեղափոխական ֆրազները ջախջախում են իրենց կոնկրետ հակամարքսիստական և հակահեղափոխական բանաձևերով։

Ով իրոք հասկանում է գյուղացիության դերը ռուսական հաղթական հեղափոխության մեջ, նա անընդունակ պիտի լինի ասելու, թե հեղափոխության թափը կթուլանա, յերբ բուրժուազիան յերես դարձնի։ Վորովհետև իսկապես միայն այն ժամանակ կսկսվի ռուսական հեղափոխության իսկական թափը, միայն այն ժամանակ այդ կլինի բուրժուա-դեմոկրատական հեղաշրջման դարաշրջանում հնարավոր իսկապես ամենամեծ հեղափոխական թափը, յերբ բուրժուազիան յերես դարձնի, և իբրև ակտիվ հեղափոխական՝ գյուղացիական մասսան հանդես գա պրոլետարիատի հետ կողք-կողքի։ Հետևողականորեն մինչև վերջը հասցվելու համար մեր դեմոկրատական հեղափոխությունը պետք է հենվի այնպիսի ուժերի վրա, վորոնք ընդունակ են խափանելու բուրժուազիայի անխուսափելի անհետևողականությունը (այսինքն՝ ընդունակ են հենց նրան «հարկադրելու», վոր յերես դարձնի, մի բան, վորից, իրենց թերամտության պատճառով, վախենում են «Искра»-յի կովկասյան կողմնակիցները)։

Պրոլետարիատը մինչև վերջ պետք է կենսագործի դեմոկրատական հեղաշրջումը, իրեն միացնելով գյուղացիության մասսային, վորպեսզի ուժով ճնշի ինքնակալության դիմադրությունը և խափանի բուրժուազիայի անկայունությունը։ Պրոլետարիատը պետք է սոցիալիստական հեղաշրջում կատարի, իրեն միացնելով բնակչության կիսապրոլետարական տարրերին, վորպեսզի ուժով կոտրի բուրժուազիայի դիմադրությունը և խափանի գյուղացիության և մանր-բուրժուազիայի անկայունությունը։ *Սրանք են պրոլետարիատի խնդիրները, վոր այնպես նեղ են պատկերացնում նոր-իսկրայականները հեղափոխության թափի վերաբերյալ իրենց բոլոր դատողություններում ու բանաձևերում։*

Չպետք է մոռանալ միայն մի հանգամանք, վորը հաճախ ուշադրությունից վրիպում է, յերբ այս «թափի» մասին դատո-

դությունները են արժևում։ Չպետք է մոռանալ, վոր խոսքը վոչ թե խնդրի դժվարությունների մասին է, այլ այն մասին, թե ինչ ուղիով պետք է վորոնել ու հասնել նրա լուծմանը։ Խոսքն այն մասին չէ, թե հեղափոխության թափը հզոր և անպարտելի դարձնելը հեշտ է՝ թե դժվար, այլ այն մասին, թե ինչպես պետք է անել այդ թափն ուժեղացնելու համար։ Տարակարծությունը վերաբերում է հենց գործունեյության հիմնական բնույթին, հենց նրա ուղղությանը։ Մենք այս ընդգծում ենք, վորովհետև անուշադիր և անբարեխիղճ մարդիկ շատ հաճախ խառնում են յերկու տարբեր հարց՝ ճանապարհի ուղղության հարցը, այսինքն՝ յերկու տարբեր ուղիներից մեկի ընտրության հարցը, և նպատակի իրականացման հեշտության կամ տվյալ ուղիով այն իրականացնելու մոտալուտության հարցը։

Մենք նախընթաց շարադրանքի մեջ այս վերջին հարցը բոլորովին չշոշափեցինք, վորովհետև այս հարցը մեզանում տարաձայնություններ և կուսակցության ներսում տարակարծություններ չեր առաջացնում։ Բայց, հասկանալի յե, այս հարցն ինքնին շափազանց կարևոր է և արժանի բոլոր սոցիալ-դեմոկրատների ամենալուրջ ուշադրությանն։ Անթույլատրելի լավատեսություն կլիներ, յեթե մոռանայինք այն դժվարությունները, վորոնք կապված են շարժման մեջ վոչ միայն բանվոր դասակարգի, այլև գյուղացիության մասսային ներգրավելու հետ։ Հենց այդ դժվարություններին բախվելով է, վոր հաճախ խորտակվել են դեմոկրատական հեղափոխությունը մինչև վերջը հասցնելու ջանքերը, և ամենից ավելի ցնծացել և անհետևողական ու շահախնդիր բուրժուազիան, վորը թե ժողովրդից միապետական պաշտպանության «կապիտալ» եր ձեռք բերում և թե լիբերալիզմի... կամ «սահմանադրականության» «անմեղություն» եր պահպանում։ Բայց դժվարությունն անիրագործելիություն չէ։ Կարևորն ուղին ճիշտ ընտրած լինելու համոզվածությունն է, և այս համոզվածությունը հարյուրապատիկ ուժեղացնում է հեղափոխական յեռանդն ու հեղափոխական խանդավառությունը, վորոնք ընդունակ են հրաշքներ գործելու։

Թե ժամանակակից սոցիալ-դեմոկրատների մեջ ինչ աստիճան խորն է տարակարծությունն ուղու ընտրության հարցում, միանգամից նկատելի յե նոր-իսկրայականների կովկասյան բանաձևի և ՌՍԴԲԿ III համագումարի բանաձևի համեմատությունից։ Համագումարի բանաձևն ասում է, թե բուրժուազիան անհե-

տեղական է, նա անպայման կաշխատի մեզանից խլել հեղափոխության նվաճումները։ Ուստի ավելի յեռանդուն պատրաստվեցեք կռվի, ընկեր բանվորներ, զինվեցեք, ձեր կողմը գրավեցեք գյուղացիությանը։ Մենք մեր հեղափոխական նվաճումներն առանց կռվի չենք զիջի շահախնդիր բուրժուազիային։ Կովկասյան նոր-իսկրայականների բանաձևն ասում է, թե բուրժուազիան անհետևողական է, նա կարող է յերես դարձնել հեղափոխությունից։ Ուստի, ընկեր բանվորներ, մի մտածեք, խնդրեմ, ժամանակավոր կառավարության մեջ մտնելու մասին, վորովհետև այն ժամանակ բուրժուազիան հաստատապես յերես կդարձնի, և այս պատճառով հեղափոխության թափն ավելի թույլ կլինի։

Միքանիսն ասում են՝ հեղափոխությունն առաջ մղեցեք, մինչև վերջը, հակառակ անհետևողական բուրժուազիայի դիմադրության կամ պասսիվության։

Մյուսներն ասում են՝ մի մտածեք հեղափոխությունն ինքնուրույն կերպով մինչև վերջը կենսագործելու մասին, վորովհետև այն ժամանակ նրանից յերես կդարձնի անհետևողական բուրժուազիան։

Միթե մեր հանդեպ յերկու տրամագծորեն հակադիր ուղիներ չկան։ Միթե ակներև չէ, վոր մի տակտիկան անպայման բացառում է մյուսը, և վոր առաջին տակտիկան հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի միակ ուղիղ տակտիկան է, իսկ յերկրորդն իրապես զուտ օսվոբոժդենյեական տակտիկա։

13. ՅԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ: ԱՐԴՅՈՔ ՄԵՆՔ ԿՀԱՄԱՐՁԱԿՎԵ՞ՆՔ ՀԱՂԹԵԼ

Մարդիկ, վորոնք Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատիայի գործերի դրությանը մակերեսորեն են ծանոթ կամ այս մասին հեռվից են դատում, վորոնք չգիտեն մեր ամբողջ ներկուսակցական պայքարի պատմությունն էկոնոմիզմի շրջանից, այժմ, մանավանդ III համագումարից հետո պարզված տակտիկական տարաձայնություններից շատ հաճախ հրաժարվում են, ուղղակի ամեն մի սոցիալ-դեմոկրատական շարժման յերկու բնական, անխուսափելի, լիովին հաշտեցվող տենդենցները մատնանշելով։ Մի կողմից, իբր թե կա սովորական, ընթացիկ, ամենօրյա աշխատանքի, պրոպագանդ և ագիտացիա զարգացնելու, ուժերը նախապատրաս-

ունելու, շարժումը խորացնելու անհրաժեշտության խիստ ընդգծում և այլն։ Մյուս կողմից, շարժման մարտական, ընդհանուր-քաղաքական, հեղափոխական խնդիրների ընդգծում, զինված ապստամբության անհրաժեշտության նշում, հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրա, ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության լոզունգների առաջադրում։ Վոչ այս և վոչ այն իմաստով չպետք է չափազանցնել, ծայրահեղությունները վոչ այնտեղ են լավ և վոչ այստեղ (ինչպես առհասարակ և վոչ մի տեղ աշխարհում) և այլն, և այլն։

Կյանքի (և չակերտներով «քաղաքական») իմաստության ամենահին ճշմարտությունները, վորոնք, անշուշտ, կան այսպիսի դատողությունների մեջ, չափազանց հաճախ սքողում են, սակայն, կուսակցության եյական, ցավոտ կարիքների չըմբռնումը։ Վերցրեք ժամանակակից տակտիկական տարաձայնությունները ռուսական սոցիալ-դեմոկրատների միջև։ Հասկանալի յե, աշխատանքի ամենօրյա, տարրական կողմի խիստ ընդգծումը ինքնըստինքյան, վոր մենք տեսնում ենք տակտիկայի վերաբերյալ նոր-իսկրայական դատողությունների մեջ, տակավին չեր կարող վորևե վտանգավոր բան ներկայացնել և չեր կարող տակտիկական լոզունգների մեջ վորևե տարակարծություն առաջացնել։ Բայց բավական է ՌՍԴԲԿ III համագումարի բանաձևերը համեմատել կոնֆերենցիայի բանաձևերի հետ, վոր այդ տարակարծությունն աչքի զարնի։

Վ՛րն է բանի եյությունը։ Նախ՝ հենց այն, վոր միայն շարժման յերկու հոսանքի և ծայրահեղությունների վտանգի վերացական մատնանշումը բավական չէ։ Պետք է կոնկրետ իմանալ, թե տվյալ շարժումը տվյալ րոպեյին ինչով է տառապում, թե կուսակցության համար քաղաքական ռեալ վտանգի եյությունը ներկայումս վորն է։ Երկրորդ, պետք է գիտենալ, թե այս կամ այն տակտիկական լոզունգները, կամ գուցե լոզունգների այս կամ այն բացակայությունը քաղաքական ինչ ռեալ ուժերի ջրաղացի յեն ջուր լցնում։ Լսեցեք նոր-իսկրայականներին—և դու՞ք այն յեզրակացությանը կգաք, վոր սոցիալ-դեմոկրատիայի կուսակցությանն սպառնում է՝ պրոպագանդն ու ագիտացիան, տնտեսական կռիվն ու բուրժուական դեմոկրատիայի քննադատությունը դեն շպրտելու, ռազմական պատրաստությամբ, զինված հարձակումներով, իշխանության գրավումով և այլ բաներով չափից դուրս հրապուրվելու վտանգը։ Այնինչ ռեալ վտանգը կուսակցությանն

սպառնում է խորը բոլորովին այլ կողմից։ Ով փոքրիշատե մոտիկից ծանոթ է շարժման կացությանը, ով ուշադիր և լրջմտորեն հետևում է նրան, նա չի կարող չտեսնել նոր-իսկրայական յերկյուղների ծիծաղելի կողմը։ ՌՍԴԲԿ ամբողջ աշխատանքն արդեն լրիվին և ամուր կաղապարվել է, վորն անպայման ապահովում է ծանրության կենտրոնի ամփոփումը պրոպագանդի և ագիտացիայի մեջ, թռուցիկների ու մասսովկաների, թերթիկների ու բրոշյուրների տարածման մեջ, անտեսական կռվին ոժանդակելու և նրա լոզունգները վորդեգրելու մեջ։ Կուսակցության վոչ մի կոմիտե, վոչ մի շրջանային կոմիտե, վոչ մի կենտրոնական ժողով, վոչ մի գործարանային խմբակ չկա, վորտեղ ուշադրության, ուժերի ու ժամանակի իննսուն իննը հարյուրերորդականը շարունակ և մշտապես չնվիրվի այս բոլոր ֆունկցիաներին, վորոնք ամրապնդվել են դեռևս իննսունական թվականների յերկրորդ կեսից։ Այս բանը չգիտեն միայն շարժմանը բոլորովին անծանոթ մարդիկ։ Միայն շատ միամիտ կամ անտեղյակ մարդիկ կարող են հալած յուղի տեղ ընդունել նոր-իսկրայականների հին յերգի կրկնումը, յերբ այդ արվում է առանձնապես լուրջ տեսք ընդունած։

Իրողությունն այն է, վոր մեզանում վոչ միայն չափազանց չեն տարվում ապստամբության խնդիրներով, ընդհանուր-քաղաքական լոզունգներով, ժողովրդական ամբողջ հեղափոխության ղեկավարման գործով, այլ, ընդհակառակը, հենց այս կողմից [illegible] աչքի է ծակում, ամենացավոտ տեղն է, ռեալ վտանգ է շարժման համար, վորը կարող է այլասերվել և տեղ-տեղ այլասերվելով, գործով հեղափոխական շարժում լինելուց փոխվում, դառնում է խոսքով հեղափոխական շարժում։ Դուք կուսակցության աշխատանքը կատարող շատ ու շատ հարյուրավոր կազմակերպություններից, խմբերից ու խմբակներից վոչ մեկը չեք գտնի, վորի մեջ նրա ծագումից սկսած չկատարվեր այն ամենօրյա աշխատանքը, վորի մասին նոր ճշմարտությունների հայտնաբերած մարդկանց տեսք ընդունած բարբառում են նոր «Искра»-յի իմաստունները։ Եվ, ընդհակառակը՞, խմբերի ու խմբակների չնչին տոկոս կգտնեք, վորոնք գիտակցել են զինված ապստամբության խնդիրները, անցել են նրանց կատարմանը, իրենց հաշիվ են տվել ցարիզմի դեմ ժողովրդական ամբողջ հեղափոխությունը ղեկավարելու անհրաժեշտության մասին, սրա համար հենց այսպիսի և վոչ ուրիշ առաջավոր լոզունգներ առաջադրելու անհրաժեշտության մասին։

Մենք աններևակայելի չափով հետ ենք մնացել առաջավոր և իսկապես հեղափոխական խնդիրներից, մենք բազմաթիվ դեպքերում չենք գիտակցել դրանք, մենք այստեղ ու այնտեղ աչքաթող ենք արել հեղափոխական բուրժուական դեմոկրատիայի ուժեղացումը մեր հետամնացության պատճառով։ Իսկ նոր «Искра»-յի գրողները, թիկունք դարձնելով անցքերի ընթացքին ու ժամանակի պահանջներին, համառորեն պնդում են, թե մի մոռանաք հինը, մի տարվեք նորով։ Կոնֆերենցիայի բոլոր էական բանաձևերի հիմնական անփոփոխ մոտիվն է այդ, մինչդեռ համագումարի բանաձևերում դուք նույնպես անփոփոխ կարդում եք— հաստատելով հինը (և կանգ չառնելով այդ հինը լավ ծամելու վրա հենց այն պատճառով, որ դա հին է, արդեն լուծված և ամրագրված է գրականությամբ, բանաձևերով ու փորձով), նոր խնդիր ենք առաջադրում, ուշադրություն ենք դարձնում նրա վրա, նոր լոզունգ ենք դնում, իսկ հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատներից պահանջում ենք անհապաղ աշխատանք կատարել այն իրականացնելու համար։

Ահա ինչպես է դրված սոցիալ-դեմոկրատիայի տակտիկայի երկու հոսանքի հարցը։ Հեղափոխական դարաշրջանը նոր խնդիրներ է առաջադրել, որոնք միայն բոլորովին կույր մարդիկ չեն տեսնում։ Մեր սոցիալ-դեմոկրատներից ոմանք վճռականորեն ընդունում են այս խնդիրները և օրակարգի մեջ դնում.— զինված ապստամբությունն անհետաձգելի է, անհապաղ և եռանդով պատրաստվեցեք նրան, հիշեցեք, որ այդ անհրաժեշտ է վճռական հաղթության համար, դրեք հանրապետության, ժամանակավոր կառավարության, պրոլետարիատի և գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրայի լոզունգները։ Իսկ ուրիշներն ընկրկում են, կանգնած տեղից չեն շարժվում, լոզունգների փոխարեն առաջաբան են տալիս, փոխանակ հինը հաստատելու հետ միասին նորի ցուցում տալու, չերկար ու բարակ ու տաղտկալի ծամծմում են այդ հինը, նոր խնդրից հրաժարվելու խուսքեր հորինում, չկարողանալով որոշել վճռական հաղթության պայմանները, անկարող լինելով լիակատար հաղթանակի հասնելու ձգտմանը միակ համապատասխան լոզունգներ առաջադրելու։

Այդ պոչականության քաղաքական հետևանքը մենք տեսնում ենք։ ՌՍԴԲԿ «մեծամասնության»՝ հեղափոխական բուրժուական դեմոկրատիայի հետ մերձենալու հեքիաթը հեքիաթ է մնում,

վորը չի հաստատվում և վոչ մի քաղաքական փաստով, «մեծամասնականներին» վորևէ աջակցիկ բանաձևով, ՌՍԴԲԿ III համագումարի և վոչ մի ակտով։ Այնինչ ոպորտունիստական, միապետական բուրժուազիան ի դեմս «Освобождение»-ի վաղուց վաղջուցնում է նոր-իսկրայականության «սկզբունքային» տենդենցները, իսկ այժմ արդեն ուղղակի նրանց ջրով է բանեցնում իր ջրաղացը, վորդեգրում է նրանց բոլոր պատլիկ բառերն ու «գաղափարները» «կոնսպիրացիայի» ու «բունտի» դեմ, հեղափոխության «տեխնիկական» կողմը չափազանցնելու դեմ, զինված ապստամբության լոզունգն ուղղակի առաջադրելու դեմ, ծայրահեղ պահանջների «հեղափոխականության» դեմ և այլն, և այլն։ Կովկասի սոցիալ-դեմոկրատ «մենշևիկների» ամբողջ կոնֆերենցիայի բանաձևը և այդ բանաձևի՝ «Искра»-ի խմբագրության կողմից հավանությունը գտնելը այդ բոլորի քաղաքական վորոշակի ամփոփումն է տալիս—չլինի՞ թե բուրժուազիան յերես դարձնի, յերբ պրոլետարիատը մասնակցի հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրային։ Սրանով ամեն ինչ ասված է։ Սրանով վերջնականապես ամրապնդված է պրոլետարիատի՝ միապետական բուրժուազիայի պոչը դառնալը։ Սրանով իրոք ապացուցված է, վոչ թե մի անձի պատահական հայտարարությամբ, այլ մի ամբողջ ուղղության հատուկ հավանությունը գտած բանաձևով ապացուցված է նոր-իսկրայական պոչականության քաղաքական նշանակությունը։

Ով խորը մտածում է այդ իրողությունների մասին, նա կհասկանա սոց.-դեմոկրատական շարժման յերկու կողմի և յերկու տենդենցի շրջուն մասնանշումների իսկական նշանակությունը։ Վերցրեք բեռնշտեյնիադան՝ խոշոր մասշտաբով ուսումնասիրելու համար այդ տենդենցները։ Չե՞ վոր բեռնշտեյնականները կեսուկես ասել են ու ասում են, թե հենց միայն իրենք են հասկանում պրոլետարիատի իսկական կարիքները, նրա ուժերի աճման, ամբողջ աշխատանքի խորացման, նոր հասարակության տարրերի պատրաստման, պրոպագանդի և ագիտացիայի խնդիրները։ Մենք պահանջում ենք բացեիբաց ընդունել այն, ինչ վոր կա,—ասում է Բեռնշտեյնը, դրանով սրբագործելով առանց «վերջնական նպատակի» «շարժումը», սրբագործելով միայն պաշտպանողական տակտիկան, քարոզելով «չլինի թե բուրժուազիան յերես դարձնի» յերկյուղի տակտիկան։ Եվ բեռնշտեյնականներն եյին աղաղակում հեղափոխական սոցիալ-դեմո-

կրառմայի «յակոբինիզմի» մասին, «պրակտիկապաշտների» մասին, վորոնք չեն հասկանում բանվորական «ինքնագործունեությունը» և այլն, և այլն։ Իրապես, ինչպես ամենքին հայտնի յե, հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատները չեն էլ մտածել աչքաթող անել ամենօրյա և մանր աշխատանքը, ամեն մի նախապատրաստումը և այլն, և այլն։ Նրանք միայն պահանջում եյին վերջնական նպատակի պարզ գիտակցություն, հեղափոխական խնդիրների պարզ դրում, նրանք ցանկանում եյին կիսապրոլետարական և կիսա-մանր-բուրժուական խավերը բարձրացնել ու հասցնել պրոլետարիատի հեղափոխականության աստիճանին, և վոչ թե վերջինն իջեցնել մինչև ոպորտունիստական նկատառումները—«չլինի թե բուրժուազիան յերես դարձնի» Կուսակցության ինտելիգենտական-ոպորտունիստական թևի և պրոլետարական-հեղափոխական թևի միջև այդ ներհակության ամենացայտուն արտահայտությունը պետք է այն հարցը համարել, թե dürfen wir siegen?—«կհամարձակվենք արդյոք հաղթել», «մեզ արդյոք թույլատրելի յե հաղթել», «վտանգավոր չէ արդյոք մեր հաղթելը», հարկ կա արդյոք, վոր մենք հաղթենք»[19]. Սակայն առաջին հայացքից այս տարօրինակ հարցը դրված եր և պետք է դրվեր, վորովհետև ոպորտունիստները վախենում եյին հաղթությունից, պրոլետարիատին խրտնեցնում եյին նրանից, փորձանքներ եյին գուշակում նրանից, ծաղրում եյին այդ հաղթանակի ուղղակի կոչ անող լոզունգները։

Ինտելիգենտական-ոպորտունիստական տենդենցի և պրոլետարական-հեղափոխական տենդենցի նույն հիմնական բաժանումը նկատվում էլ կա, միայն այն խիստ եյական տարբերությամբ, վոր խոսքը վերաբերում ե վոչ թե սոցիալիստական, այլ դեմոկրատական հեղաշրջմանը։ Մեզանում ել դրված ե նույն, առաջին հայացքից անհեթեթ հարցը, թե «կհամարձակվենք արդյոք հաղթել»։ Այս հարցը դրել ե Մարտինովը իր «Յերկու դիկտատուրա»-ում, վորը փորձանքներ ե գուշակում այն բանից, յեթե մենք շատ լավ նախապատրաստենք և ղեկավարենք հաջողությամբ կատարենք ապստամբությունը։ Այս դրել ե Նոր-Իսկրայականների ամբողջ գրականությունը, վոր վերաբերում ե ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության հարցին, և յեռանդով, բայց անհաջող կերպով շարունակ աշխատում եյին Միլյերանի՝ բուրժուական-ոպորտունիստական կառավարությանը մասնակցելը շփոթել Վառլենի մանր-բուրժուական հեղափոխական

կառավարությանը մասնակցելու հետ։ Այս հաստատված է «չլինի թե բուրժուազիան յերես դարձնի» բանաձևով։ Ցեվ Թեղես Կաուցկին, որինակ՝ փորձում է այժմ հեգնել, իբր թե ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության վերաբերյալ մեր վեճերը նման են դեռևս չսպանված արջի մորթին բաժանելուն [28], բայց այդ հեգնանքը ցույց է տալիս միայն, թե ինչպես նույնիսկ խելոք ու հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատներն են խրվում, յերբ լսովի բաների մասին են խոսում։ Գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիան դեռ այնքան էլ մոտ չէ արջ սպանելուն (սոցիալիստական հեղաշրջում կատարելուն), բայց այն վեճը, թե մենք «կհամարձակվենք» արդյոք սպանել նրան, ակզբունքային և գործնական-քաղաքական ահագին նշանակություն ուներ։ Ռուսական սոցիալ-դեմոկրատները դեռ այնքան էլ մոտ չեն այն բանին, վոր «իրենց արջին սպանելու» (դեմոկրատական հեղաշրջում կատարել) կարողանան, բայց այն հարցը, թե «կհամարձակվենք» արդյոք նրան սպանել, Ռուսաստանի ամբողջ ապագայի և ռուսական սոցիալ-դեմոկրատիայի ապագայի համար չափազանց լուրջ նշանակություն ունի։ Առանց էլ չի կարող լինել յեռանդով, հաջողությամբ բանակ ժողովելու մասին, նրան ղեկավարելու մասին, յեթե վստահություն չլինի, թե մենք «կհամարձակվենք» հաղթել։

Վերցրեք մեր հին էկոնոմիստներին։ Նրանք էլ էյին աղաղակում, թե նրանց հակառակորդները դավադիրներ, յակոբիններ են (տես «Рабочее Дело», մանավանդ № 10-ը, և Մարտինովի ճառը II համագումարում ծրագրին վերաբերող վիճաբանությունների ժամանակ [29]), թե նրանք, քաղաքականության մեջ նետվելով, կտրվում են մասսայից, թե նրանք մոռանում են բանվորական շարժման հիմունքները, հաշվի չեն առնում բանվորական ինքնագործունեությունը և այլն, և այլն։ Այնինչ իրոք «բանվորական ինքնագործունեության» այդ կողմնակիցները ինտելիգենտ-օպորտունիստներ էին, վորոնք բանվորներին վզին էին փաթաթել պրոլետարիատի խնդիրների իրենց նեղ ու փիլիստերական հասկացողությունը։ Իրոք էկոնոմիզմի հակառակորդները, ինչպես ամեն մարդ կարող է տեսնել հին «Искра»-յից, անուշադրության չեն մատնել և հետին պլանը չեն քաշել սոցիալ-դեմոկրատիայի աշխատանքի վոչ մի կողմը, բնավ չեն մոռացել տնտեսական կռիվը, կարողանալով միաժամանակ ամբողջ լայնությամբ դնել հրատապ և հերթական քաղաքական

խնդիրները, հակադարձելով բանվորական կուսակցությունը լիբերալ բուրժուազիայի «անտառական» կցուկի դարձնելուն։

Էկոնոմիստները ասում են, թե քաղաքականության հիմքն էկոնոմիկան է, և այս այնպես են «հասկացել», թե հարկավոր է քաղաքական կռիվը նվազեցնել-իջեցնել մինչև տնտեսական կռվի աստիճանը։ Նոր-իսկրայականները ասում են, թե դեմոկրատական հեղաշրջումը իր տնտեսական հիմքում պարունակում է բուրժուական հեղափոխություն, և այս այնպես են «հասկացել», թե հարկավոր է պրոլետարիատի դեմոկրատական խնդիրները նվազեցնել-իջեցնել մինչև բուրժուական չափավորության մակարդակը, մինչև այն սահմանը, որից այն կողմը «բուրժուազիան յերես կդարձնի»։ Էկոնոմիստները աշխատանքի խորացման պատրվակով, բանվորական ինքնագործունեության և զուտ-դասակարգային քաղաքականության պատրվակով, բանվոր դասակարգին փաստորեն հանձնում էին լիբերալ-բուրժուական քաղաքագետների ձեռքը, այսինքն՝ կուսակցությունը տանում էին մի ուղիով, որի օբյեկտիվ նշանակությունը հենց այդ էր։ Նոր-իսկրայականները, ճիշտ նույն պատրվակներով, փաստորեն դավաճանում են պրոլետարիատի շահերին հօգուտ բուրժուազիայի, դեմոկրատական հեղափոխության մեջ, այսինքն՝ կուսակցությունը տանում էին մի ուղիով, որի օբյեկտիվ նշանակությունը հենց այդ է։ Էկոնոմիստներին թվում էր, թե քաղաքական կռվի գլխավորումը սոցիալ-դեմոկրատների գործը չէ, այլ հատկապես լիբերալների գործն է։ Նոր-իսկրայականներին թվում է, թե դեմոկրատական հեղափոխության ակտիվ կենսագործումը սոցիալ-դեմոկրատների գործը չէ, այլ հատկապես դեմոկրատական բուրժուազիայի գործն է, որովհետև պրոլետարիատի ղեկավարությունը և նախաոդիր մասնակցությունը «կթուլացնի» հեղափոխության «թափը»։

Մի խոսքով՝ նոր-իսկրայականներն էկոնոմիզմի էպիգոններն են ոչ միայն իրենց ծագումով կուսակցության II համագումարում, այլև դեմոկրատական հեղափոխության մեջ պրոլետարիատի տակտիկական խնդիրները դնելու իրենց այժմյան յեղանակով։ Սրանք նույնպես կուսակցության ինտելիգենտական օպորտունիստական թևն են։ Կազմակերպության մեջ այդ թևն իր դեբյուտները սկսեց ինտելիգենտների անարխիստական ինդիվիդուալիզմով և վերջացրեց «կազմալուծում-պրոցեսով», կոնֆերենցիայի ընդունած «կանոնադրության» մեջ ամրապնդելով

գրականության կարգավածությունը հասարակական հարաբերությու-թյունից, վոչ ուղղակի, գրեթե քառաստիճան ընտրությունները, բոնապարտիստական պլեբիսցիտների սիստեմը՝ դեմոկրատական ներկայացուցչության փոխարեն վերջապես, մասամբ և ամբողջի «համաձայնության» սկզբունքը։ Նրանք հասարակության պրակտիկայում նույն թեք մակարդակով եյին գլորվում։ «Զեմստվոյական կամպանիայի պլանում» նրանք «ցույցի գերագույն տիպը» հայտարարեցին յելույթը զեմցիների առաջ, քաղաքական բեմի վրա միայն յերկու ակտիվ ուժ գտնելով (հունվարի 9-ի նախօրյակին)—կառավարությունը և բուրժուական դեմոկրատիան։ Զինման կենտրական խնդիրը նրանք «խորացնում եյին», ուղղակի գործնական լոզունգի փոխարեն կոչ անելով զինվելու ինքնազինման հրատապ պահանջով։ Զինված ապստամբության, ժամանակավոր կառավարության, հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրայի խնդիրները նրանք այժմ խեղաթյուրել և բթացրել են իրենց պաշտոնական բանաձևերում։ «Չլինի թե բուրժուազիան յետ դառնի»—նրանց վերջին բանաձևի այս յեզրափակող ակկորդը—լիովին լույս է սփռում այն հարցի վրա, թե նրանց ուղին ուր է տանում կուսակցությունը։

Դեմոկրատական հեղաշրջումը Ռուսաստանում իր հասարակական-տնտեսական եյությամբ բուրժուական եր։ Բավական չէ այս ճիշտ մարքսիստական դրույթը պարզապես կրկնելը։ Պետք է այն հասկանալ կարողանալ և քաղաքական լոզունգների նկատմամբ կիրառել կարողանալ։ Առհասարակ ամբողջ քաղաքական ազատությունը, ժամանակակից, այսինքն՝ կապիտալիստական, արտադրական հարաբերությունների հողի վրա բուրժուական ազատություն է։ Ազատության պահանջն ամենից առաջ արտահայտում է բուրժուազիայի շահերը։ Առաջինը նրա ներկայացուցիչներն են այդ պահանջը դրել։ Նրանց կողմնակիցներն ամենուրեք, իբրև տերեր, օգտվեցին ստացված ազատություններից, վերածելով այդ՝ բուրժուական չափավոր ու ճիշտ չափերի, այն համատեղելով հեղափոխական պրոլետարիատին խաղաղ ժամանակ ամենանուրբ ձևով և փոթորկի ժամանակ գազանաբար ու դաժան կերպով ճնշելու հետ։

Սակայն սրանից ազատության կռվի մերժում կամ նվազեցում յեզրակացնել կարող եյին ուլտրա-նարոդնիկները, անարխիստները և մեկ էլ «էկոնոմիստները»։ Այդ ինտելիգենտական-ֆիլիստերական ուսմունքները պրոլետարիատի վզին փաթաթելը միշտ

էլ հաջողվել է ժամանակավորապես, այն էլ միայն հակառակ նրա ցանկության։ Պրոլետարիատը բնազդով ըմբռնում էր, որ քաղաքական ազատությունն իրեն հարկավոր է, ամենից ավելի իրեն է հարկավոր, չնայած այս ազատությունն անմիջապես կամրապնդի և կկազմակերպի բուրժուազիային։ Պրոլետարիատն իր փրկությունն տեսնում է ոչ թե դասակարգային կռվից խուսափելում, այլ նրա զարգանալում, նրա լայնության, գիտակցականության, կազմակերպվածության, վճռականության մեծանալում։ Ով նսեմացնում է քաղաքական կռվի խնդիրները, նա սոցիալ-դեմոկրատին ժողովրդական տրիբունից դարձնում է տրեդյունիոնների քարտուղար։ Ով դեմոկրատական բուրժուական հեղափոխության մեջ նսեմացնում է պրոլետարական խնդիրները, նա սոցիալ-դեմոկրատին ժողովրդական հեղափոխության առաջնորդից դարձնում է բանվորական ազատ միության ուղեցույց։

Այո, ժողովրդական հեղափոխության։ Սոցիալ-դեմոկրատիան լիակատար իրավունքով կռվել է և կռվում է «ժողովուրդ» խոսքի բուրժուական-դեմոկրատական չարաշահության դեմ։ Նա պահանջում է, որ այդ խոսքով չքողարկվի ժողովրդի ներսը տեղի ունեցող դասակարգային հակամարտությունների չըմբռնումը։ Նա անպայման պնդում է, թե պրոլետարիատի կուսակցությանն անհրաժեշտ է դասակարգային լիակատար ինքնուրույնություն։ Բայց նա «ժողովուրդը» «դասակարգերի» է բաժանում ոչ թե նրա համար, որ առաջավոր դասակարգն ինքն իր մեջ ամփոփվի, իրեն նեղլիկ չափով սահմանափակի, իր գործունեությունը ներքինացնի այն նկատառումներով, թե չլինի թե աշխարհի տնտեսական տերերը երես դարձնեն, այլ նրա համար, որ առաջավոր դասակարգը, չտուժելով միջանկյալ դասակարգերի կիսատությունից, անկայունությունից, անվճռականությունից, էլ ավելի մեծ յեռանդով, էլ ավելի խանդավառությամբ կռվեր ամբողջ ժողովրդի գործի համար, ամբողջ ժողովրդի գլուխը կանգնած։

Ահա թե ինչն այնքան հաճախ չեն հասկանում ժամանակակից նոր-իսկրայականները, որոնք դեմոկրատական հեղափոխության մեջ քաղաքական ակտիվ լոզունգների առաջադրումը փոխարինում են ռեզոնյորական «դասակարգային» բառի կրկնությամբ բոլոր սեռերով և բոլոր հոլովներով։

Դեմոկրատական հեղաշրջումը բուրժուական էր։ Սև վերաբաժանության կամ հողի ու ազատության լոզունգը, — ծեծկված ու խավար, բայց բուռն կերպով լույս ու յերջանկություն որոնող

գյուղացիական մասսայի այս ամենատարածված լոզունգը,— բուրժուական է։ Բայց մենք, մարքսիստներս, պետք է գիտենանք, վոր դեպի պրոլետարիատի ու գյուղացիության իսկական ազատությունը տանող ուրիշ ճանապարհ չկա և չի էլ կարող լինել, բացի բուրժուական ազատության և բուրժուական պրոգրեսի ճանապարհից։ Մենք պետք է չմոռանանք, վոր չկա և ներկայումս չի կարող լինել սոցիալիզմը մոտեցնելու մի այլ միջոց, բացի քաղաքական լիակատար ազատությունից, բացի դեմոկրատական հանրապետությունից, բացի պրոլետարիատի և գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրայից։ Ինչպես առաջավոր և միակ հեղափոխական, առանց վերապահումների, առանց տարակուսանքների. անհետահայաց հեղափոխական դասակարգի ներկայացուցիչներ, մենք պետք է ինչքան կարելի յե ավելի լայն, ավելի համարձակ, ավելի ձեռներեցաբար դնենք դեմոկրատական հեղաշրջման խնդիրները ամբողջ ժողովրդի առաջ։ Այս խնդիրների նվաստացումը տեսականորեն մարքսիզմի ծաղրանկարն է և նրա ֆիլիստերական խեղաթյուրումը, իսկ գործնականորեն-քաղաքականապես հեղափոխության գործի հանձնումն է բուրժուազիայի ձեռքը, վորն անխուսափելիորեն յետ է դառնալու հեղափոխության հետևողական իրականացումից։ Հեղափոխության լիակատար հաղթության ճանապարհին կանգնած դժվարությունները շատ մեծ են։ Վոչ վոք չի կարող պրոլետարիատի ներկայացուցիչներին դատապարտել, յեթե նրանք իրենց ուժերը ներածին չափ ամեն ինչ անեն, և յեթե նրանց բոլոր ջանքերը խորտակվեն՝ ռեակցիայի դիմադրության, բուրժուազիայի դավաճանության, մասսայի տգիտության հանդիպելով։ Բայց ամենքը և ամեն վոք—և ամենից առաջ գիտակից պրոլետարիատը — կդատապարտի սոցիալ-դեմոկրատիային, յեթե նա կրճատի դեմոկրատական հեղաշրջման հեղափոխական յեռանդը, հաղթելու յերկյուղից խուղի հեղափոխական խանդավառությունն այն նկատառումներով՝ չլինի թե բուրժուազիան յետ դառնա։

Հեղափոխությունները պատմության շոգեկառքերն են,— ասում էր Մարքսը[33]. Հեղափոխությունները ճնշվածների և շահագործվողների տոնն են։ Մասսան յերբեք այնպես ընդունակ չի հասարակական նոր կարգերի այնպիսի ակտիվ ստեղծող հանդիսանալու, ինչպես հեղափոխության ժամանակ։ Այսպիսի ժամանակներում ժողովուրդը հրաշքների յե ընդունակ՝ աստիճանական պրոգրեսի նեղ, մեշչանական չափի տեսակետից։ Բայց հարկավոր

է, վոր հեղափոխական կուսակցությունների ղեկավարներն էլ այս-պիսի ժամանակ ավելի լայն ու ավելի համարձակ դնեն իրենց խնդիրները, «վորպեսզի նրանց լոզունգները մինչև մասսայի հեղափոխական ինքնագործունեության առաջից ընթանան՝ նրա համար փարոս լինելով, իր ամբողջ վեհությամբ և ամբողջ հմայքով ցույց տան մեր դեմոկրատական և սոցիալիստական իդեալը՝ ցույց տալով ամենամոտիկ, ամենաուղիղ ճանապարհը դեպի լիակատար, անպայման վճռական հաղթություն։ «Ոսվոբոժդենյեական» բուրժուազիայի ոպորտունիստներին թողնենք՝ հեղափոխությունից վախենալով, ուղիղ ճանապարհից վախենալով շրջանցիկ, վոլորապտույտ, կոմպրոմիսային ուղիներ հնարել։ Յեթե մեզ ուժով հարկադրեն այդպիսի ուղիներով քաշ գալ, մենք կկարողանանք մեր պարտքն ամենօրյա մանր աշխատանքում էլ կատարել։ Բայց, նախ, թող անխնա կռիվը վորոշի ճանապարհի ընտրության հարցը։ Մենք հեղափոխության դավաճաններ ու դավողներ կլինենք, յեթե մասսաների այս տոնական յեռանդը և նրանց հեղափոխական խանդավառությունը չօգտագործենք անխնա և անձնուրաց կռվի համար հանուն ուղղակի ու վճռական ճանապարհի։ Թող բուրժուազիայի ոպորտունիստները յերկչոտությամբ մտածեն ապագա ռեակցիայի մասին։ Բանվորներին վոչ այն միտքը կվախեցնի, թե ռեակցիան պատրաստվում է սարսափելի լինելու, վոչ էլ այն միտքը, թե բուրժուազիան պատրաստվում է յերես դարձնելու։ Բանվորները գործարքների չեն սպասում, վողորմություն չեն խնդրում, նրանք ձգտում են անխնայորեն ճնշելու ռեակցիոն ուժերը, այսինքն ձգտում են պրոլետարիատի և գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրայի»։

Կասկած չկա, մեր կուսակցական նավին փոթորկի ժամանակ ավելի շատ վտանգներ են սպառնում, քան լիբերալ պրոգրեսի խաղաղ «լողի» ժամանակ, վորը բանվոր դասակարգի հյութերի տանջալիորեն դանդաղ քամումն է նրա շահագործողների ձեռքով։ Կասկած չկա, հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրայի խնդիրները հազարապատիկ ավելի դժվար և բարդ են, քան «ծայրահեղ ոպոզիցիայի» և միայն պառլամենտական պայքարի խնդիրները։ Բայց ով ներկա հեղափոխական բոպեյին գիտակցաբար ընդունակ է գերադասելու խաղաղ լողն ու անվտանգ «ոպոզիցիայի» ուղին,— ավելի լավ է՝ թող նա ժամանակավորապես հեռանա սոցիալ-դեմոկրատական աշխատանքից, թող սպասի հեղափոխության վախճանին, յերբ կանցնի տոնը, նորից կսկսվի առօրյան, յերբ նրա

տարրյա-սահմանափակ չափանիշն առաջավոր դասակարգի խնդիրների այնպիսի զզվելի դիսոնանս, այնպիսի հրեշավոր խեղաթյուրում չի լինի։

Ամբողջ ժողովրդի, և մանավանդ գյուղացիության գլուխ անցած — հանուն լիակատար ազատության, հանուն դեմոկրատական հետևողական հեղաշրջման, հանուն հանրապետության։ Բոլոր աշխատավորների և շահագործվողների գլուխ անցած — հանուն սոցիալիզմի։ Գործով այսպես պետք է լինի հեղափոխական պրոլետարիատի քաղաքականությունը, այսպես պետք է լինի դասակարգային լոզունգը, վորը պետք է տոգորի և վորոշի յուրաքանչյուր տակտիկական հարցի լուծումը, բանվորական կուսակցության յուրաքանչյուր գործնական քայլը հեղափոխության ժամանակ։

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

ԿՐԿԻՆ ՕՍՎՈԲՈԺԴԵՆՑԵԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ԿՐԿԻՆ ՆՈՎՈԻՍԿՐԱՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

«Освобождение»-ի 71-2 և «Искра»-յի 102—3 համարները նոր չափազանց հարուստ նյութ տվին այն հարցի վերաբերմամբ, որին մենք նվիրեցինք մեր բրոշյուրի 8-րդ §-ը. Այդ ամբողջ հարուստ նյութն այստեղ օգտագործելու վոչ մի հնարավորություն չունենալով, մենք կանգ կառնենք միայն ամենագլխավորի վրա—առաջին, այն բանի վրա, թե ինչպիսի «ռեալիզմ» է գովաբանում «Освобождение»-ն սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ և ինչու պիտի է նա գովաբանի այդ. յերկրորդ՝ հեղափոխության և դիկտատուրա հասկացողությունների փոխհարաբերության վրա.

1. ԻՆՉԻ՞ ՀԱՄԱՐ ԵՆ ԲՈՒՐԺՈՒԱ-ԼԻԲԵՐԱԼ ՌԵԱԼԻՍՏՆԵՐԸ ԳՈՎՈՒՄ ՍՈՑԻԱԼ-ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ «ՌԵԱԼԻՍՏՆԵՐԻՆ»

«Պառակտում ռուս սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ» և «Առողջ մտքի հաղթանակ» հոդվածները («Освобождение»-ի №72) իրենցից ներկայացնում են գիտակից պրոլետարիատի համար՝ լիբերալ-բուրժուազիայի ներկայացուցիչների չափազանց արժեքավոր դատողություն սոցիալ-դեմոկրատիայի մասին. Չի կարելի բավականաչափ բուռն կերպով հանձնարարել ամեն մի սոցիալ-դեմոկրատի ծանոթանալ այդ հոդվածներին նրանց լրիվ ձևով և խորհել նրանց յուրաքանչյուր ֆրազի մասին. Մենք կվերարտադրենք ամենից առաջ յերկու հոդվածների գլխավոր դրույթները.—

«Կողմնակի դիտողի համար—ասում է «Освобождение»-ն— բավական դժվար է ըմբռնել այն տարաձայնության ռեալ քաղաքական իմաստը, վոր սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցությունը յերկու ֆրակցիայի յե բաժանել. «Մեծամասնության» ֆրակցիա-

յի բնորոշումը, վորպես ավելի ռադիկալ և ուղղագիծ ֆրակցիա, վորը տարբերվում է՝ գործի շահի տեսակետից վորոշ կոմպրոմիսներ թույլ տվող «փոքրամասնությունից», լրիվին ճիշտ չէ և, համենայն դեպս, սպառիչ բնութագրում չէ: Համենայն դեպս, մարքսիստական ուղղափառության ավանդական դոգմաները փոքրամասնության ֆրակցիայի կողմից, թերևս, ավելի մեծ յեռանդով են պաշտպանվում, քան Լենինի ֆրակցիայի կողմից: Ավելի ճիշտ է թվում մեզ հետևյալ բնութագիրը: «Մեծամասնության» հիմնական քաղաքական տրամադրությունը վերացական հեղափոխականությունն է, խռովարարությունը, ժողովրդական մասսայի մեջ, ինչ միջոցներով ուզում է, ապստամբություն բարձրացնելու և նրա անունից անհապաղ իշխանությունը գրավելու ձգտումը. այդ վորոշ չափով մոտեցնում է «լենինիստներին» սոցիալիստ-հեղափոխականների հետ, և նրանց գիտակցության մեջ մթագնում է դասակարգային կռվի գաղափարը համաժողովրդական ռևոլյուկան հեղափոխության գաղափարով. գործնականում հրաժարվելով սոցիալ-դեմոկրատական դոկտրինայի շատ նեղ կողմերից, «լենինիստները», մյուս կողմից, վոտից-գլուխ տոգորված են հեղափոխականության նեղությամբ, հրաժարվում են վորևէ այլ գործնական աշխատանքից, բացի անհապաղ ապստամբության նախապատրաստելուց, սկզբունքորեն անտեսում են լեգալ և կիսալեգալ ագիտացիայի բոլոր ձևերը և մյուս ապոզիցիոն հոսանքների հետ գործնականորեն-օգտակար կոմպրոմիսներ անելու բոլոր տեսակները: Ընդհակառակը, փոքրամասնությունը, ամուր կառչելով մարքսիզմի դոգմայից, դրա հետ միասին պահպանում է նաև մարքսիստական աշխարհայացքի ռեալիստական տարրերը: Այդ ֆրակցիայի հիմնական իդեան «պրոլետարիատի շահերի հակադրումն է բուրժուազիայի շահերին: Սակայն, մյուս կողմից, պրոլետարիատի կռիվը ըմբռնվում է,—ինարկե, վորոշ սահմաններում, վորոնք բղխում են սոցիալ-դեմոկրատիայի անսասան դոգմաներից,—ռեալիստորեն զգաստ կերպով, այդ կռվի բոլոր կոնկրետ պայմանների ու խնդիրների պարզ գիտակցությամբ: Յերկու ֆրակցիաներն էլ իրենց հիմնական տեսակետը կենսագործում են վոչ լրիվին հետևողականորեն, քանի վոր նրանք իրենց գաղափարական-քաղաքական ստեղծագործության մեջ կաշկանդված են սոցիալ-դեմոկրատական վարդապետության խիստ ֆորմուլաներով, վորոնք արգելում են «լենինիստներին» ուղղագիծ խռովարարներ դառնալու, թեկուզ միքանի սոցիալիստ-հեղափոխական-

ների արմատական, բայց «խելքապակասներին»—բանվոր դասակարգի անաչ քաղաքական շարժման գործնական ղեկավարներ դառնալու։

Եվ, այնուհետև, բերելով գլխավոր բանաձևերի բովանդակությունը, «Освобождение»-ի գրողը նրանց վերաբերյալ մի քանի դիտողություններով պարզաբանում է իր ընդհանուր «մտքերը»։ III համագումարի համեմատությամբ, ասում է նա, «փոքրամասնության կոնֆերենցիան բոլորովին այլ կերպ է վերաբերվում զինված ապստամբությանը»։ «Զինված ապստամբությանը ցույց տրվող վերաբերմունքի կապակցությամբ» կա ժամանակավոր կառավարության վերաբերյալ բանաձևերի տարբերություն։ «Նույնպիսի տարաձայնություն է յերևան գալիս նաև դեպի արհեստակցական բանվորական միությունները ցույց տրվող վերաբերմունքի մեջ։ «Լենինականները» իրենց բանաձևերում նույնիսկ մի բառ անգամ չեն ասել բանվոր դասակարգի քաղաքական դաստիարակության և կազմակերպման այդ կարևորագույն յելակետ բաժնի։ Ընդհանրապես, փոքրամասնությունը շատ լուրջ բանաձև մշակեց»։ Լիբերալների նկատմամբ յերկու ֆրակցիաներն էլ իրար թե, համաձայն են, սակայն III համագումարը «համարյա բառացի կերպով կրկնում է Պլեխանովի բանաձևը դեպի լիբերալները ցույց տրվելիք վերաբերմունքի մասին, վոր ընդունված է II համագումարում և մերժում է այդ նույն համագումարի ընդունած, լիբերալների հանդեպ ավելի բարեհաճ, Ստարովերի բանաձևը»։ Համագումարի և կոնֆերենցիայի գյուղացիական շարժման վերաբերյալ բանաձևերը միատեսակ լինելով հանդերձ «մեծամասնությունն» ավելի ընդգծում է կալվածատիրական և այլ հողերի հեղափոխական գրավման իդեան, այնինչ «փոքրամասնությունն» իր ագիտացիայի հիմք է ուզում դարձնել պետական ու վարչական դեմոկրատական ռեֆորմների պահանջը»։

Վերջապես, «Освобождение»-ն «Искра»-յի № 100-ից մեջ է բերում մի մենշևիկյան բանաձև, վորի գլխավոր կետն ասում է. «Նկատի ունենալով, վոր այժմ լոկ ընդհատակյա աշխատանքը չի ապահովում մասսայի բավականաչափ մասնակցությունը կուսակցական կյանքին և մասամբ տանում է դեպի մասսայի հակադրումը կուսակցությանը, վորպես անլեգալ կազմակերպության, անհրաժեշտ է, վոր վերջինն իր ձեռքն առնի բանվորների վարած արհեստակցական պայքարը լեգալ հողի վրա, խիստ կերպով շաղկապելով այդ պայքարը սոցիալ-դեմոկրատական խնդիրների հետ»։ Այդ բանաձևի առթիվ «Освобождение»-ն բացականչում

ե. «Մենք չենք մոռանում այդ բանաձևը, որպես առաջ մտքի հաղթանակում, որպես սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության մի որոշ մասի տակտիկական լուսավորում»[22]։

Այժմ ընթերցողն իր առջև ունի «Освобождение»-ի բոլոր էական դատողությունները։ Հասկանալի յե, որ մեծագույն սխալ կլիներ այդ դատողությունները ճիշտ համարելը՝ օբյեկտիվ ճշմարտության համապատասխանելու մասին։ Նրանց մեջ սխալներ հեշտությամբ կարող է գտնել ամեն քաղաքագետ յուրաքանչյուր սոցիալ-դեմոկրատ։ Միամտություն կլիներ մոռանալ, որ այդ բոլոր դատողություններն ամբողջապես տոգորված են լիբերալ բուրժուազիայի շահերով ու տեսակետով, որ նրանք ծայրեծայր աչառու յեն ու միտումնավոր այդ իմաստով։ Նրանք սոցիալ-դեմոկրատիայի հայացքներն արտացոլում են ճիշտ այնպես, ինչպես գոգավոր կամ ուռուցիկ հայելին արտացոլում է առարկաները։ Սակայն ել ավելի մեծ սխալ կլիներ մոռանալ այն, որ այդ բուրժուական-խեղաթյուրված դատողություններն արտացոլում են, վերջին հաշվով, բուրժուազիայի իսկական շահերը, որը, որպես դասակարգ, անկասկած, ճիշտ կերպով է ըմբռնում, թե սոցիալ-դեմոկրատիայի ներսում որ տենդենցներն են նրան, բուրժուազիային, շահավետ, մոտ, հարազատ, համակրելի, և որոնք են վնասակար, հեռու, խորթ, հակակրելի։ Բուրժուական փիլիսոփան, բուրժուական հրապարակախոսը յերբեք ճիշտ կերպով չի հասկանա ոչ մենշևիկյան, ոչ բոլշևիկյան սոցիալ-դեմոկրատիային։ Սակայն յեթե նա թեկուզ մի փոքր խելքը գլխին հրապարակախոս է, ապա նրան չի խաբի իր դասակարգային բնազդը, և սոցիալ-դեմոկրատիայի ներսում յեղած այս կամ այն հոսանքի նշանակությունը բուրժուազիայի համար նա ըստ եյության ճիշտ կերպով կնկատի ու կըմբռնի, թեև խեղաթյուրված ձևով կպատկերացնի։ Ուստի մեր թշնամու դասակարգային բնազդը, նրա դասակարգային դատողությունը միշտ արժանի յե ամեն մի գիտակից պրոլետարիի ամենալուրջ ուշադրությանը։

Իսկ ինչ է ասում մեզ, ոսվոբոժդենեցիների բերանով, ռուսական բուրժուազիայի դասակարգային բնազդը։

Նա միանգամայն որոշակի կերպով իր բավականությունն է հայտնում նովոիսկրայականության ձգտումների առթիվ, գովելով նրան ռեալիզմի, զգաստության, առաջ մտքի հաղթանակի, բանաձևերի լրջության, տակտիկական լուսավորման, գործնականության համար և այլն, և իր անբավականությունն է հայտնում-

III համագումարի արձանագրությունների առթիվ, կշտամբելով նրան նեղության, հեղափոխականության, խռովարարության համար, գործնականապես-հնարավոր կոմպրոմիսների բացասման համար և այլն։ Բուրժուազիայի դասակարգային բնազդը նրան թելադրում է հենց այն, ինչ վոր շատ անգամ և ամենաճիշտ տվյալներով ապացուցված է մեր գրականության մեջ, այն է՝ վոր նոր-իսկրայականները ժամանակակից ռուս սոցիալ-դեմոկրատիայի ոպորտունիստական, իսկ նրանց հակառակորդները — հեղափոխական թևն են։ Լիբերալները չեն կարող չհամակրել առաջինների ձգտումներին, չկշտամբել յերկրորդի ձգտումները։ Լիբերալները, վորպես բուրժուազիայի գաղափարախոսներ, շատ լավ են հասկանում, վոր բուրժուազիայի համար շահավետ է բանվոր դասակարգի «գործնականությունը, զգաստությունը, լրջությունը», այսինքն՝ նրա գործունեության դաշտի փաստական սահմանափակումը կապիտալիզմի, ռեֆորմների, արհեստակցական պայքարի շրջանակներով և այլն։ Բուրժուազիայի համար վտանգավոր է ու սարսափելի պրոլետարիատի «հեղափոխական նեղությունը» և նրա ձգտումը՝ հանուն իր դասակարգային խնդիրների ղեկավար դեր ձեռք բերելու համաժողովրդական ռուսական հեղափոխության մեջ։

Վոր իսկապես այս է «ռեալիզմ» բառի իմաստը նրա ռևոլյուցիոնիստական նշանակությամբ, այդ յերևում է, ի միջի այլոց, նրա նախկին գործածությունից «Освобождение»-ի և Պ. Ստրուվեի կողմից։ Ինքն «Искра»-ն չէր կարող չխոստովանել ռևոլյուցիոնիստական «ռեալիզմի» այդպիսի նշանակությունը։ Մտաբերեցեք, օրինակ, «Ժամանակ է» հոդվածը «Искра»-յի № 73—74-ի հավելվածում։ Այդ հոդվածի հեղինակը («Ճահճի» հայացքների հետևողական արտահայտիչը Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցության յերկրորդ համագումարում) ուղղակի արտահայտել է իր կարծիքը, վոր «Ակիմովը համագումարում խաղացել է ավելի շուտ ոպորտունիզմի ուրվականի, քան թե նրա իսկական ներկայացուցչի դեր»։ Եվ «Искра»-յի խմբագրությունն իսկույն հարկադրված յեղավ ուղղելու «Ժամանակ է» հոդվածի հեղինակին, հայտարարելով ծանոթության մեջ.

«Այդ կարծիքի հետ չի կարելի համաձայնվել։ Ընկ. Ակիմովի ծրագրային հայացքների վրա դրված է ոպորտունիզմի բացահայտ կնիքը, վոր խոստովանում է նաև «Освобождение»-ի քննադատը — նրա վերջին համարներից մեկում, նշելով, վոր ընկ.

Ակսելրոդը հարում է «ռեալիստական»,—կարդա՝ ռևիզիոնիստական,—ուղղությանը։

Այսպես, օրինակ, «Искра»-ն ինքը հրաշալի կերպով գիտե, վոր օսվոբոժդենիեական «ռեալիզմը» հենց օպորտունիզմ է և ուրիշ վոչինչ։ Յեթե այժմ, հարձակվելով «լիբերալ ռեալիզմի» վրա («Искра»-յի № 102-ում)[14], «Искра»-ն լռում է այն մասին, թե ինչպես նրան գովեցին լիբերալները ռեալիզմի համար, ապա այդ լռությունը նրանով է բացատրվում, վոր այդպիսի գովասանքները ամեն մի կշտամբանքից ավելի դառն են։ Այդպիսի գովասանքները (վորոնք վոչ պատահաբար և՛ վոչ էլ առաջին անգամ են արտահայտվում «Освобождение»-ի կողմից) ապացուցում են իրականում լիբերալ ռեալիզմի և սոցիալ-դեմոկրատական «ռեալիզմի» այն ձգտումների ազգակցությունը (խմա՝ օպորտունիզմի), վորոնք պարզ յերևում են նոր«իսկրայականների» ամեն մի բանաձևում, շնորհիվ նրանց ամբողջ տակտիկական դիրքի սխալ լինելու։

Իսկապես, ռուսական բուրժուազիան լիովին արդեն ցույց է տվել իր անհետևողականությունն ու շահասիրությունը «համաժողովրդական» հեղափոխության մեջ,—ցույց է տվել նաև պ. Ստրուվեի դատողություններով, և՛ բազմաթիվ լիբերալ լրագրերի ամբողջ տոնով ու բովանդակությամբ, և բազմաթիվ զեմստվականների, բազմաթիվ ինտելիգենտների, առհասարակ պ. պ. Տրուբեցկոյի, Պետրունկևիչի, Ռոդիչևի և Ընկ. ամեն տեսակ կողմնակիցների քաղաքական յելույթների բնույթով։ Բուրժուազիան վոչ միշտ է, իհարկե, պարզորոշությամբ հասկանում, սակայն ընդհանուր առմամբ հիանալի կերպով ըմբռնում է դասակարգային բնազդով, վոր, մի կողմից, պրոլետարիատը և «ժողովուրդը» օգտակար է նրա հեղափոխության համար, վորպես թնդանոթի միս, վորպես բարան՝ ինքնակալության դեմ, բայց վոր, մյուս կողմից, պրոլետարիատը և հեղափոխական գյուղացիությունը սարսափելի վտանգավոր են նրա համար այն դեպքում, յեթե նրանք «վճռական հաղթություն տանեն ցարիզմի դեմ» և մինչև վերջը հասցնեն դեմոկրատական հեղափոխությունը։ Ուստի և բուրժուազիան ամբողջ ուժերով ձգտում է այն բանին, վորպեսզի պրոլետարիատը բավարարվի «համեստ» դերով հեղափոխության մեջ, վորպեսզի նա ավելի զգաստ, ավելի գործնական, ավելի ռեալիստական լինի, վորպեսզի նրա գործունեությունը բնորոշվի «չլինի թե հանկարծ բուրժուազիան հետ քաշվի» սկզբունքով։

Ինտելիգենտ բուրժուաները շատ լավ գիտեն, վոր բանվորա-

կան շարժումից խուսափել։ Նրանք չեն կարող։ Ուստի նրանք
դուրս են գալիս ոչ ամենևին բանվորական շարժման դեմ, ոչ
ամենևին պրոլետարիատի դասակարգային կռվի դեմ.—ոչ, նրանք
նույնիսկ ամեն կերպ հարգալիրաբար ողջունում են գործադուլնե-
րի ազատությունը, կուլտուրական դասակարգային կռիվը, բան-
վորական շարժումը և դասակարգային կռիվը հասկանալով բրեն-
տանոյան կամ Հիրշ-դունկերյան մտքով։ Ուրիշ խոսքով, նրանք
միանգամայն պատրաստ են «զիջելու» բանվորներին գործադուլ-
ների ու միությունների ազատությունը (մեր փաստորեն համա-
րյա արդեն նվաճված և իրենց իսկ՝ բանվորների ձեռքով), միայն
թե բանվորները հրաժարվեն «խռովարարությունից», «նեղ հեղա-
փոխականությունից», դեպի «գործնական-ազատական կոմպրո-
միսներ» տանող թշնամությունից, հրաժարվեն «համաժողո-
վրդական ռուսական հեղափոխության» վրա իրենց դասակարգա-
յին կնիքի, պրոլետարական հետևողականության, պրոլետարական
վճռականության, «պլեբեյական յակոբինականության» կնիքը
դնելու պահանջներից ու ձգտումներից։ Ինտելիգենտ բուրժուա-
ները ամբողջ Ռուսաստանում հազարավոր յեղանակներով ու միջոց-
ներով—գրքերով*, դասախոսություններով, ճառերով, զրույցնե-
րով և այլն, և այլն-աշխատում են այդ պատճառով իրենց բոլոր ուժե-
րը գործ դնելով բանվորներին ներշնչել (բուրժուական) զգաստու-
թյուն, (լիբերալ) գործնականություն, (օպորտունիստական) ռեալիզ-
մի, (բրենտանոյական) դասակարգային կռվի, (Հիրշ-դունկերյան)
արհեստակցական միությունների գաղափարները և այլն։ Վերջին
յերկու լոզունգն առանձնապես հարմար են «սահմանադիր-ռամ-
կավար» կամ «օսվոբոժդենյական» կուսակցության համար, քանի
որ արտաքուստ նրանք զուգադիպում են մարքսիստական լո-
զունգների հետ, քանի որ մի փոքր լռության տալու և մի քիչ
խեղաթյուրելու դեպքում դրանք հեշտությամբ կարելի յե շփոթել
սոցիալ-դեմոկրատական լոզունգների հետ, նույնիսկ յերբեմն
սոցիալ-դեմոկրատականի տեղ անցկացնել։ Ահա, օրինակ, լեգալ
լիբերալ «Рассвет» լրագիրը [15] (որի մասին մենք կաշխատենք
յերբևիցե ավելի մանրամասնորեն խոսել «Пролетарий»-ի ըն-
թերցողների հետ) հաճախ այնպիսի «խիզախ» բաներ է ասում
դասակարգային կռվի մասին, բուրժուազիայի կողմից բանվորնե-
րին խաբելու հնարավորության մասին, բանվորական շարժման

* Համեմատիր՝ Պրոկոպովիչ—«Рабочий вопрос в России».

մասին, պրոլետարիատի ինքնագործունեության մասին և այլն, և այլն, որ անուշադիր ընթերցողը և չպատրաստված բանվորը հեշտությամբ նրա սոցիալ-դեմոկրատիզմը հալած յուղի տեղ կընդունեն։ Իսկ իրականում-այդ դասակարգային կռվի գաղափարի սոցիալ-դեմոկրատիզմի բուրժուական կեղծումն է, օպորտունիստական խեղաթյուրումը և աղավաղումը։

Այդ ամբողջ միթխարի բուրժուական կեղծիքի (միթխարի մասսաների վրա ներգործելու լայնության տեսակետից) հիմքը՝ բանվորական շարժումը առավելապես արհեստակցական շարժման վերածելու ձգտումն է, նրան ինքնուրույն (այսինքն՝ հեղափոխական և դեմոկրատական դիկտատուրային ուղղված) քաղաքականությունից հեռու պահելու, նրանց, բանվորների գիտակցության մեջ համաժողովրդական ռուսական հեղափոխության գաղափարը դասակարգային կռվի գիտակցության գաղափարով մթագնելու ձգտումը։

Ինչպես տեսնում է ընթերցողը, մենք գլխիվայր շրջեցինք «Освобождение»-ի ձևակերպումը։ Այդ մի հրաշալի ձևակերպում է, որը հրաշալի կերպով արտահայտում է պրոլետարիատի դեմոկրատական հեղափոխության մեջ խաղալիք դերի վերաբերյալ լիբերալ հայացքները—բուրժուական հայացք և սոցիալ-դեմոկրատական հայացք։ Բուրժուազիան ուզում է պրոլետարիատին մի ընդհանուր արհեստակցական շարժման բերել և դրանով «մթագնել նրա գիտակցության մեջ համաժողովրդական ռուսական հեղափոխության գաղափարը (բրենտանոյական) դասակարգային կռվի գաղափարով»,—միանգամայն «Credo»-ի բերնշտայնական հեղինակների վոգով, որոնք բանվորների գիտակցության մեջ քաղաքական կռվի գաղափարը մթագնում են «զուտ-բանվորական» շարժման գաղափարով։ Իսկ սոցիալ-դեմոկրատիան, ընդհակառակը, ուզում է զարգացնել պրոլետարիատի դասակարգային կռիվը և նրա ղեկավար մասնակցությունը համաժողովրդական ռուսական հեղափոխության մեջ, այսինքն՝ այդ հեղափոխությունը հասցնել պրոլետարիատի ու գյուղացիության դեմոկրատական դիկտատուրայի։

Հեղափոխությունը մեզանում համաժողովրդական է,—ասում է բուրժուազիան պրոլետարիատին—Ուստի դու, որպես առանձին դասակարգ, պետք է սահմանափակվես քո դասակարգային կռվով,—պետք է, հանուն «առողջ մտքի», գլխավոր ուշադրությունդ ուղղես դեպի արհեստակցական միությունները ու նրանց լեգա-

լուծումը,—պետք է հենց այդ արհեստակցական միությունները համարեն քո քաղաքական դաստիարակության ու կազմակերպման կարևորագույն լծակները,—պետք է հեղափոխական մոմենտին մշակեն առավելապես «լուրջ» բանաձևեր, ինչպես նովոիսկրայական լուծումներն են,—պետք է հոգատարությամբ վերանայեն այն բանաձևերը, վորոնք «ավելի բարեհաճ են լիբերալների նկատմամբ»,—պետք է գերադասեն այն ղեկավարներին, վորոնք ծագում ունեն «բանվոր դասակարգի ռեալ քաղաքական շարժման գործնական ղեկավարները դառնալու»,—պետք է «պահպանեն մարքսիստական աշխարհայացքի ռեալիստական տարրերը» (յեթե դու արդեն վարակվել ես, դժբախտաբար, այդ «վոչ գիտական» վարդապետության «խելոք ֆորմուլաներից»)։

Հեղափոխությունը մեզանում համաժողովրդական է,—ասում է սոցիալ-դեմոկրատիան պրոլետարիատին.—Ուստի դու, վորպես ամենաառաջավոր և միակ մինչև վերջը հեղափոխական դասակարգ, պետք է ձգտես վոչ միայն ամենաեռանդուն, այլև ղեկավար մասնակցության նրա մեջ։ Ուստի դու չպետք է պարփակվես դասակարգային կռվի նեղ հասկացված շրջանակների մեջ, առավելապես արհեստակցական շարժման իմաստով, այլ, ընդհակառակը, պետք է ձգտես ընդլայնելու քո դասակարգային կռվի շրջանակներն ու բովանդակությունը մինչև այդ շրջանակներով վոչ միայն ներկա, դեմոկրատական, համաժողովրդական ռուսական հեղափոխության բոլոր խնդիրների, այլև հետագա սոցիալիստական հեղափոխության խնդիրների ընդգրկումը։ Ուստի, չանտեսելով արհեստակցական շարժումը, չհրաժարվելով լեգալության ամենափոքր հնարավորություններից ոգտվելուց, դու պետք է հեղափոխության շրջանում առաջին պլանի վրա դնես զինված ապստամբության, հեղափոխական բանակ և հեղափոխական կառավարություն կազմելու խնդիրները, վորպես ցարիզմի դեմ ժողովրդի լիակատար հաղթության, դեմոկրատական հանրապետության և իսկական քաղաքական ազատության նվաճելու միակ ճանապարհներ։

Ավելորդ է խոսել այն մասին, թե ինչպիսի կիսատ, անհեռատեսական և, բնականաբար, բուրժուազիայի համար համակրական դիրքը ընդունեցին այդ հարցում նովոիսկրայական բանաձևերը՝ շնորհիվ նրանց սխալ «գծի»։

2. ՀԱՐՑԻ ՆՈՐ «ԽՈՐԱՑՈՒՄՆ» ԸՆԿ. ՄԱՐՏԻՆՈՎԻ ԿՈՂՄԻՑ

Անցնենք Մարտինովի հոդվածներին «Искра»-ի №№ 102 և 103-ում[16], ինքնին հասկանալի է, վոր մենք չենք պատասխանելու Մարտինովի այն փորձերին, վորոնցով նա ուզում է ապացուցել Էնգելսից ու Մարքսից բերած մի շարք ցիտատների մեր սխալ և նրա ճիշտ մեկնաբանությունը։ Այդ փորձերն այնքան անլուրջ են, Մարտինովի խուսափումներն այնքան ակներև են, հարցն այնպես պարզ է, վոր կրկին անգամ նրանց վրա կանգ առնելն անհետաքրքրական կլիներ։ Ամեն մի մտածող ընթերցող ինքը հեշտությամբ կհասկանա Մարտինովյան՝ ամբողջ գծով կատարվող նահանջի վոչ բարդ խորամանկությունները, հատկապես յերբ դուրս կգան «Пролетарий»-ի մի խումբ աշխատակիցների ձեռքով պատրաստվող՝ Էնգելսի «Բակունինստներն աշխատանքում են» և Մարքսի 1850 թ. «Կոմունիստների միության վարչության դիմումը» բրոշյուրների լրիվ թարգմանությունները։ Բավական է Մարտինովի հոդվածի մի ցիտատը, վորպեսզի ընթերցողի համար նրա նահանջն ակնառու դարձնենք։

«Искра»-ն «ընդունում» է — ասում է Մարտինովը № 103-ում — «ժամանակավոր կառավարության հիմնումը, վորպես հեղափոխության զարգացնելու հնարավոր ու նպատակահարմար ուղիներից մեկը և ժխտում է սոցիալ-դեմոկրատների մասնակցության նպատակահարմարությունը բուրժուական *ժամանակավոր կառավարության մեջ, հենց ապագայում պետական մեքենան սոցիալ-դեմոկրատական հեղաշրջման համար լրիվին տիրելու շահերի տեսակետից»։ Ուրիշ խոսքով՝ «Искра»-ն խոստովանեց այժմ իր բոլոր յերկյուղների ամբողջ անհեթեթությունը ժամանակավոր կառավարության պատասխանատվության նկատմամբ գանձարանի և բանկերի համար, «բանտերն» իր ձեռքը վերցնելու վտանգավորության ու անհնարինության նկատմամբ և այլն։ «Искра»-ն խառնում է միայն առաջվա պես, շփոթելով դեմոկրատական ու սոցիալիստական դիկտատուրան։ Շփոթումն անխուսափելի է, վորպես նահանջի քողարկում։*

Սակայն նոր «Искра»-ի շփոթարարների շարքում Մարտինովն աչքի է ընկնում վորպես 1-ին կարգի շփոթարար, վորպես, յեթե թույլատրելի է այսպես արտահայտվել, տաղանդավոր շփոթարար։ Խճճելով հարցը՝ այն «խորացնելու» իր ճիգերով, նա համարյա միշտ այդ դեպքում նոր ձևակերպումներ է «հորինում», վորոնք հիանալի կերպով լուսաբանում են նրա բռնած դիրքի ամբողջ կեղծությունը։ Հիշեցեք, թե ինչպես եր նա էկոնոմիզմի շըր-

ջանում «խորացնում» Պլեխանովին և ստեղծագործորեն ստեղծեց «[illegible]» կոչով [illegible] ու կառավարության [illegible]։ Դժվար է և [illegible] ամբողջ [illegible] մեջ մատնանշել այդ ուղղության ամբողջ կեղծության մի ավելի հաջող արտահայտություն։ Այնպես էլ այժմ Մարտինովը յուրահատուկ ծառայում է նոր «Искра»-յին և համարյա ամեն անգամ, յերբ խոսք է վերցնում, մեզ նոր և հիանալի նյութ է տալիս նոր-իսկրայական կեղծ դիրքը գնահատելու համար։ № 102-ում նա ասում է, վոր Լենինը «աննկատելի կերպով փոխարինել է հեղափոխության և դիկտատուրայի հասկացողությունները» (3 էջ, 2 սյունակ)։

Այդ մեղադրանքին են հանգում, ըստ էության, նոր-իսկրայականների բոլոր մեղադրանքները մեր դեմ։ Եվ ինչպե՞ս չշնորհակալ ենք մենք Մարտինովից՝ այդ մեղադրանքի համար։ Ինչպիսի՜ անգնահատելի ծառայություն է մատուցում նա մեզ նոր-իսկրայականների դեմ պայքարելու գործում, տալով մեղադրանքի այդպիսի ձևակերպում։ Մենք ուղղակի պետք է խնդրենք «Искра»-յի խմբագրությանից, վորպեսզի նա ավելի հաճախակի մեր դեմ բաց թողնի Մարտինովին «Пролетарий»-ի վրա կատարվող հարձակումները «խորացնելու» և դրանց «իսկական-սկզբունքային» ձևակերպման համար։ Վորովհետև վորքան ավելի սկզբունքորեն և [illegible] ջանում է Մարտինովը, այնքան ավելի վատ է դուրս գալիս նրա մոտ և այնքան ավելի պարզորոշ կերպով է նա ցույց տալիս նոր-իսկրայականության ծակոտիքը, այնքան ավելի հաջողությամբ է նա իր և իր ընկերների վրա մանկավարժական օգտակար գործողություն կատարում՝ reductio ad absurdum (նոր «Искра»-յի սկզբունքներն աբսուրդի յե հասցնում)։

«Вперед»-ը և «Пролетарий»-ն փոփոխում են հեղափոխության և դիկտատուրայի գաղափարները։ «Искра»-ն այդպիսի «փոփոխությունը» չի ցանկանում։ Հենց այդպես, ամենահարգելի ընկ. Մարտինո՛վ։ Դուք պատահաբար մեծ ճշմարտություն ասացիք։ Դուք Ваш ձևակերպումով հաստատեցիք մեր այն դրույթը, թե «Искра»-ն քաշ է գալիս հեղափոխության պոչից, հակվում է դեպի իր խնդիրների օսվոբոժդենյեական ձևակերպումը, իսկ «Вперед»-ը և «Пролетарий»-ն տալիս են այնպիսի լոզունգներ, վորոնք առաջ են տանում դեմոկրատական հեղափոխությունը։

Ձե՞զ անհասկանալի է այդ, ընկ. Մարտինով։ Հարցի կարևորության պատճառով մենք նեղություն կկրենք մանրամասն պարզաբանություն տալու ձեզ։

Դեմոկրատական հեղափոխության բուրժուական բնույթն ար-

տանջալլալում է, ի միջի այլոց, նրանով, վոր մի ամբողջ շարք հասարակական դասակարգեր, խմբեր ու խավեր, վորոնք լիովին կանգնած են մասնավոր սեփականության և ապրանքային տնտեսությունը ճանաչելու հողի վրա, անընդունակ են այդ շրջանակներից դուրս գալու, իրենց դրությամբ ակամա-հարկադրված են ինքնակալության և ընդհանրապես ամբողջ ճորտատիրական հասարակակարգի անզորությունը խոստովանելու, հարում են ազատության պահանջին։ Այս դեպքում «հասարակության» պահանջած, կալվածատերերի ու կապիտալիստների բառերի հեղեղով (և միայն բառերի) պաշտպանված այդ ազատության բուրժուական ընույթը հետզհետե ավելի ու ավելի պարզ կերպով է յերևան գալիս։ Միաժամանակ հետզհետե ավելի ակնառու յե դառնում ազատության համար մղվող բանվորական ու բուրժուական կռվի, պրոլետարական ու լիբերալ դեմոկրատիզմի արմատական տարբերությունը։ Բանվոր դասակարգը և նրա գիտակից ներկայացուցիչները առաջ են գնում և առաջ են մղում այդ կռիվը, վոչ միայն չվախենալով այդ մինչև վերջը հասցնելուց, այլ ձգտելով դեմոկրատական հեղափոխության ամենահեռավոր ծայրից անհամեմատ ավելի հեռու։ Բուրժուազիան անհետևողական է և յուրաշահախնդիր, ազատության լոզունգները միայն կիսատ ու կեղծավորապես ընդունելով։ Բոլոր փորձերը, վորով ուզում են առանձին սահմանագծով, առանձնապես մշակված կետերով (ինչպես Ստարովերի կամ կոնֆերենցիաների բանաձևի կետերն են) վորոշել այն սահմանները, վորից այն կողմն սկսվում է ազատության բուրժուական բարեկամների այդ կեղծավորությունը կամ, յեթե կուզեք, ազատության դեմ գործվող այդ դավաճանությունը նրա բուրժուական բարեկամների կողմից, անխուսափելիորեն դատապարտված են անհաջողության, քանի վոր յերկու կրակի (ինքնակալության և պրոլետարիատի) միջև դրված բուրժուազիան ընդունակ է հազարավոր ճանապարհներով ու միջոցներով փոխելու իր դիրքը և լոզունգները, մի վերշոկ դեպի ձախ և մի վերշոկ դեպի աջ հարմարվելով, շարունակ սակարկելով ու միջնորդի դեր կատարելով։ Պրոլետարական դեմոկրատիզմի խնդիրն այդպիսի մեռած «կետեր» հորինելը չէ, այլ զարգացող քաղաքական սիտուացիայի անդադար քննադատությունը, բուրժուազիայի նորանոր ու նորանոր, նախապես աննախատեսելի անհետևողականությունների ու դավաճանությունների մերկացումը։

Մտաբերեցեք պ. Ստրուվեի անլեգալ գրականության մեջ

հատուկ քաղաքական յելույթների պատմությունը, նրա դեմ սոցիալ-դեմոկրատիայի մղած պատերազմի պատմությունը, և դուք ակնառու կերպով կտեսնեք այդ խնդիրների իրագործումը սոցիալ-դեմոկրատիայի՝ պրոլետարական դեմոկրատիզմի մարտիկի կողմից։ Պ. Ստրուվեն սկսեց դուրս չբերված լոզունգից—«իրավունքներ և իշխանություն զեմստվոյին» (տես իմ «Զեմստվոյի հալածիչները և լիբերալիզմի Աննիբալները»* հոդվածը «Заря»-յում)։ Սոցիալ-դեմոկրատիան մերկացրել և նրանն է մղել դեպի վորոշակի-սահմանադրական ծրագիր։ Յերբ այդ «մղումները» ներգործեցին շնորհիվ հեղափոխական դեպքերի առանձնապես արագ ընթացքի, պայքարը ուղղվեց դեպի դեմոկրատիզմի հետևյալ հարցը. վոչ միայն սահմանադրություն, այլ անպայման ընդհանուր, ուղղակի և հավասար ընտրական իրավունք, գաղտնի քվեարկությամբ։ Յերբ մենք հակառակորդից «գրավեցինք» նաև այդ դիրքը (ընդհանուր ընտրական իրավունքի ընդունումը Ազատագրման միության կողմից), մենք սկսեցինք սեղմել ավելի հեռու, ցույց տալով յերկպալատ սիստեմի կեղծավորությունն ու կիսատությունը, օսվոբոժդենցների կողմից ընդհանուր ընտրական իրավունքն ընդունելու կիսատությունը, նրանց միապետականությունը մատնանշելով, ցույց տալով նրանց դեմոկրատիզմի մակլերային բնույթը կամ, այլ խոսքով, ռուսական մեծ հեղափոխության շահերի փողապարկը վաճառքի առարկա դարձնելը այդ օսվոբոժդենիեական հերոսների կողմից։

Վերջապես, ինքնակալության վայրենի համառությունը, քաղաքացիական պատերազմի վիթխարի պրոգրեսը, այն դրության անելանելիությունը, վորի մեջ գցեցին միապետականները Ռուսաստանին, սկսեցին ծակել ամենաքարացած գլուխները։ Հեղափոխությունը փաստ դարձավ։ Հեղափոխությունն ընդունելու համար արդեն չէր պահանջվում հեղափոխական լինել։ Ինքնակալական կառավարությունը փաստորեն քայքայվում էր և քայքայվում է բոլորի աչքի առաջ։ Ինչպես իրավացիորեն նկատեց մի լիբերալ լեգալ մամուլում (պ. Գրեդեսկուլը), առաջացել է փաստական անհնազանդություն այդ կառավարությանը»։ Չնայած իր յերևութական ուժին՝ ինքնակալությունն անզոր դուրս յեկավ, աճող հեղափոխության դեպքերն սկսեցին ուղղակի մի կողմ նե-

* Տես Յերկերի IV հատորը, եջ 119։ Խմբ.։

ռել այդ կենդանի վիճակում քայքայվող մակաբույծ օրգանիզմը։ Զրկված լինելով իրենց գործունեությունը (կամ, ավելի ճիշտն ասած, իրենց քաղաքական գեշեֆտները) ավյալ, փաստորեն ստեղծվող հարաբերությունների հողի վրա կառուցելու, լիբերալ բուրժուաները սկսեցին ճանաչել հեղափոխությունն ընդունելու անհրաժեշտությունն մաքրին։ Նրանք այդ վոչ թե նրա համար են անում, վոր նրանք հեղափոխականներ են, այլ չնայած՝ վոր նրանք հեղափոխական չեն։ Նրանք այդ անում են կարիքից ստիպված և հակառակ իրենց կամքի, չարությամբ տեսնելով հեղափոխության հաջողությունները, հեղափոխականության մեջ մեղադրելով ինքնակալությանը, վորը գործարք չի ցանկանում, այլ ուզում է վոչ թե կյանքի, այլ մահվան կռիվ։ Ծնած չարչիներ, նրանք ատում են կռիվը ու հեղափոխությունը, սակայն հանգամանքները նրանց հարկադրում են հեղափոխության հողի վրա կանգնելու, վորովհետև վոտքերի տակ ուրիշ հող չկա։

Մենք ներկա յենք մի բարձր-խրատական և բարձր-զավեշտական տեսարանի։ Բուրժուական լիբերալիզմի պոռնիկները փորձում են զգալ իրենց վրա հեղափոխության թիկնոց առնել։ Ոսվոբոժդենցները—risum teneatis, amici!*—սկսում են հեղափոխության անունից խոսել։ Ոսվոբոժդենցները սկսում են հավաստիացնել, վոր նրանք «չեն վախենում հեղափոխությունից» (պ. Ստրուվեն «Освобождение»-ի № 72-ում)[38] !!! Ոսվոբոժդենցները հավակնություն են հայտնում «հեղափոխության գլուխ կանգնելու»!!!

Այդ չափազանց նշանակալից յերևույթ է, վոր բնորոշում է վոչ միայն բուրժուական լիբերալիզմի պրոգրեսը, այլ նաև էլ ավելի հեղափոխական շարժման ռեալ հաջողությունների պրոգրեսը, այն շարժման, վորն ստիպեց ընդունել իրեն։ Նույնիսկ բուրժուազիան սկսում է զգալ, վոր ավելի ձեռնտու յե կանգնել հեղափոխության հողի վրա,—այնքան խախտված է ինքնակալությունը։ Սակայն, մյուս կողմից, այդ յերևույթը, վոր վկայում է, թե ամբողջ շարժումը բարձրացել, նոր, ավելի բարձր աստիճանի յե հասել, մեր առաջ նույնպես նոր և նույնպես բարձր խնդիրներ է դնում։ Հեղափոխության ընդունումը բուրժուազիայի կողմից չի կարող անկեղծ լինել, անկախ բուրժուազիայի այս կամ այն գաղափարախոսի անձնական բարեխղճությունից։ Բուրժուա-

*Պարոններ, դուք չեք ծիծաղում։

ազդման չի կարող իր հետ մանրաշահախնդրություն ու անհանդուրժողա-կանություն, չարչիություն ու մանր սեփականատիրական խորամանկություն-ները չեզոքացնել չարժևորման նաև այդ բարձր ատյանի մեջ։ Մենք պետք է այժմ այդ կերպ ձևակերպենք հեղափոխության մերձավոր կոնկրետ խնդիրները, հատուկ մեր ծրագրի և ի գործադրման մեր ծրագրի։ Այն, ինչ վոր բավարար էր յերեկ, անբավարար է այսօր։ Յերեկ, դուցե, բավական էր, վորպես առաջավոր դեմոկրատական լոզունգ, հեղափոխության ընդունելու պահանջը։ Այժմ այդ քիչ է։ Հեղափոխությունն ստիպեց նույնիսկ պ. Ստրուվեին՝ ընդունելու իրեն։ Այժմ առաջավոր դասակարգից պահանջվում է ճշտորեն վորոշել այդ հեղափոխության կենսական ու անհետաձգելի խնդիրների բովանդակությունը։ Պարոնայք Ստրուվեները, ընդունելով հեղափոխությունը, այսուհետ էլ հենց կրկին ու կրկին ցույց են տալիս իրենց իշի ականջները, դարձյալ ձգում են հին յերգը խաղաղ յելքի հնարավորության մասին, Նիկոլայի կողմից պարոնայք ազատագրականներին իշխանության կոչելու մասին և այլն, և այլն։ Պարոնայք ազատագրականներն ընդունում են հեղափոխությունը վորպեսզի իրենց համար էլ ավելի անվտանգորեն՝ ամորձատելու այդ բանաձևը, դավաճանելու նրան։ Մեր անելիքն է այժմ — մատնանշել պրոլետարիատին և ամբողջ ժողովրդին «հեղափոխություն» լոզունգի անբավարարությունը, ցույց տալ հեղափոխության բուն իսկ բովանդակության պարզ, աներկդիմի, հետևողական և վճռական ձևով վորոշելու անհրաժեշտությունը։ Իսկ հենց այդպիսի վորոշումն է և այն լոզունգը, վոր միակ ընդունակն է ճշտորեն արտահայտելու հեղափոխության «վճռական հաղթանակը», — պրոլետարիատի և գյուղացիության հեղափոխական դեմոկրատական դիկտատուրայի լոզունգը՝

Մենք ցույց տվինք, վոր օսվոբոժդենցները (վոչ առանց սոցիալ-դեմոկրատիայի օպորտունիստական մասնիկների աջակցության) աստիճանից աստիճան են բարձրանում դեմոկրատիզմի ընդունելու գործում։ Սկզբում մեր և նրանց վեճերի մեջ հետևյալ հարցն էր դրված. շիպովականություն (իրավունքներ և իշխանություն զեմստվոն), թե սահմանադրականություն։ Այնուհետև, սահմանափակ ընտրություններ, թե ընդհանուր ընտրական իրավունք։ Հետո — հեղափոխության ընդունում, թե մակլերային գործարք ինքնակալության հետ։ Վերջապես, այժմ — հեղափոխության ընդունում առանց պրոլետարիատի ու գյուղացիության դիկտատուրայի, թե այդ դասակարգերի դիկտատուրայի պահանջի ընդունում դեմոկրատ-

կան հեղափոխության մեջ։ Հնարավոր է և հավանական, վոր ռևոլյուցիոներներն էլ (միևնույն է, այժմյանները, թե նրանց հաջորդները բուրժուական դեմոկրատիայի ձախ թևում) բարձրանան ելի մի աստիճան, այսինքն՝ ժամանակին (գուցե այն ժամանակները, յերբ ելի մի աստիճան կբարձրանա ընկ. Մարտինովը) ընդունեն նաև դիկտատուրայի լոզունգը։ Այդ նույնիսկ անխուսափելիորեն այդպես կլինի, յեթե ռուսական հեղափոխությունը հաջող կերպով առաջ գնա և վճռական հաղթանակի հասնի։ Ի՞նչպիսի դեր կունենա այն ժամանակ սոցիալ-դեմոկրատիան։ Այժմյան հեղափոխության լիակատար հաղթանակը կլինի դեմոկրատական հեղաշրջման վախճանը և սոցիալիստական հեղաշրջման համար մղվելիք վճռական կռվի սկիզբը։ Ժամանակակից գյուղացիության պահանջների կենսագործումը, ռեակցիայի կատարյալ վոչնչացումը, դեմոկրատական հանրապետության նվաճումը բուրժուազիայի և նույնիսկ մանր բուրժուազիայի հեղափոխականության լիակատար վախճանը կլինի, — սոցիալիզմի համար պրոլետարիատի մղելիք իսկական կռվի սկիզբը կլինի։ Վորքան ավելի լրիվ կլինի դեմոկրատական հեղաշրջումը, այնքան ավելի արագ, լայն, զուտ, վճռականորեն կծավալվի այդ նոր կռիվը։ «Դեմոկրատական» դիկտատուրայի լոզունգն էլ արտահայտում է այժմյան հեղափոխության պատմականորեն - սահմանափակ բնույթը և նոր կռվի անհրաժեշտությունը նոր կարգերի հողի վրա՝ հանուն բանվոր դասակարգի ազատագրության ամեն տեսակ ճնշումներից և ամեն տեսակ շահագործումներից։ Այլ խոսքով՝ յերբ դեմոկրատական բուրժուազիան կամ մանր բուրժուազիան կրկին մի աստիճան կբարձրանա, այն ժամանակ իրողություն կլինի վոչ միայն հեղափոխությունը, այլ հեղափոխության լիակատար հաղթանակը,— այն ժամանակ մենք դեմոկրատական դիկտատուրայի լոզունգը «կփոխարինենք» (գուցե նոր, ապագա Մարտինովների սարսափելի վողբի ձայնակցությամբ) պրոլետարիատի սոցիալիստական դիկտատուրայի, այսինքն՝ լիակատար սոցիալիստական հեղաշրջման լոզունգով։

3. ԴԻԿՏԱՏՈՒՐԱՅԻ ԳՌԵՀԻԿ-ԲՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱՑՈՒՄԸ ԵՎ ՄԱՐՔՍԻ ՀԱՅԱՑՔԸ ԴՐԱ ՄԱՍԻՆ

Մերինգը Մարքսի «Նոր Հռենոսյան Լրագրից» 1848 թ. հրատարակած հոդվածներին կցած իր ծանոթությունների մեջ պատմում է, վոր բուրժուական գրականությունը, ի միջի այլոց, այդ-

ոչինչ կշտամբանք էր ուղղում այդ լրագրին. «Նոր Հռենոսյան Լրագիրը», վորպես թե, պահանջում էր անմիջապես դիկտատուրա մտցնել, վորպես դեմոկրատիայի կենսագործման միակ միջոց» («Marx Nachlass», III հատ., էջ 53)։ Գռեհիկ-բուրժուական տեսակետից, դիկտատուրա գաղափարը և դեմոկրատիա գաղափարը ժխտում են մեկ-մեկու։ Չհասկանալով դասակարգերի կռվի թեորիան, սովոր լինելով քաղաքական թատերաբեմում տեսնելու բուրժուական զանազան խմբակների ու կոտերիների* մանր վեճերը, բուրժուան դիկտատուրայի տակ հասկանում է դեմոկրատիայի բոլոր ազատությունների ու յերաշխիքների վերացում, ամեն տեսակ կամայականություն, իշխանության ամեն տեսակ չարաշահություն հանուն դիկտատորի անձնավորության շահերի։ Ըստ էության, հենց այդ գռեհիկ-բուրժուական տեսակետն է յերևում մեր Մարտինովի մոտ, վորն ի յեզրափակումն իր «նոր արշավանքի» նոր «Искра»-յում՝ «Вперед»-ի և «Пролетарий»-ի կողմնակալությունը դեպի դիկտատուրայի լոզունգը նրանով է բացատրում, վոր «Լենինը սաստիկ ուզում է իր բախտը փորձել» («Искра» № 103, էջ 3, սյունակ 2)։ Վորպեսզի պարզաբանենք Մարտինովի համար անձնավորության դիկտատուրայից տարբերվող՝ դասակարգի դիկտատուրայի գաղափարը և սոցիալիստական դիկտատուրայից տարբերվող դեմոկրատական դիկտատուրայի խնդիրները, անօգուտ չի լինի կանգ առնել «Նոր Հռենոսյան Լրագրի» հոդվածների վրա։

«Ամեն մի ժամանակավոր պետական կառուցվածք, — գրում էր «Նոր Հռենոսյան Լրագիրը» 1848 թ. սեպտեմբերի 14-ին, — հեղափոխությունից հետո պահանջում է դիկտատուրա և այն էլ յեռանդուն դիկտատուրա։ Մենք հենց սկզբից Կամպհաուզենին (մինիստրության պետին 1848 թ. մարտի 18-ից հետո) կշտամբում էինք նրա համար վոր, նա հանդես չեկավ դիկտատորաբար, վոր նա իսկույն ևեթ չփշրեց ու չհեռացրեց հին հիմնարկների մնացորդները։ Յեվ ահա այն ժամանակ, յերբ պ. Կամպհաուզենն օրորում էր իրեն սահմանադրական յերազներով, ջարդված կուսակցությունը (այսինքն՝ ռեակցիայի կուսակցությունը) ամրացրեց իր դիրքերը բյուրոկրատիայի մեջ և բանակում, սկսեց նույնիսկ հանդգնություն ունենալ մերթ այստեղ, մերթ այնտեղ բաց կռվի դուրս գալ»։

---

* Գաղտնի նպատակներ հետապնդող միություն։ Հայ. հրատ. ծան.։

Այդ խոսքերով,— իրավացիորեն ասում է Մերինգը,— ամփոփված է փայլուն դրությամբ այն, ինչ վոր մանրամասնորեն զարգացրել է «Նոր Հռենոսյան Լրագիրը» Կամպհաուզենի մինիստրության վերաբերյալ յերկար հոդվածներում։ Իսկ ինչ են ասում մեզ Մարքսի այդ խոսքերը։ Վոր ժամանակավոր հեղափոխական կառավարությունը պետք է հանդես գա դիկտատորաբար (մի դրույթ, վորը վոչ մի կերպ չեր կարող հասկանալ «Искра»-ն, վորը խորշում է դիկտատուրա լոզունգից). — վոր այդ դիկտատուրայի խնդիրն է վոչնչացնել հին հիմնարկների մնացորդները (հենց այն, ինչ պարզորոշ ասված է Ռ.Ս.-Դ.Բ.Կ. III համագումարի բանաձևում հակահեղափոխության դեմ մղվող կռվի մասին, և վորը բաց է թողնված կոնֆերենցիայի բանաձևում, ինչպես մենք ցույց տվինք վերևում)։ Վերջապես, յերրորդ, այդ բառերից հետևում է, վոր Մարքսը ձաղկում էր բուրժուական դեմոկրատներին «սահմանադրական պատրանքների» համար հեղափոխության և բաց քաղաքացիական պատերազմի շրջանում։ Թե ինչ իմաստ ունեին այդ բառերը, հատկապես յերևում է ակնառու կերպով «Նոր Հռենոսյան Լրագրի» 1848թ. հունիսի 6-ի հոդվածից։ «Սահմանադիր ժողովրդական ժողովը,— գրում էր Մարքսը,— պետք է ամենից առաջ ակտիվ, հեղափոխականորեն-ակտիվ ժողով լինի։ Իսկ Ֆրանկֆուրտյան ժողովը զբաղվում է պառլամենտարիզմի աշակերտական վարժություններով և կառավարությանը հնարավորություն է տալիս գործելու։ Ենթադրենք, վոր այդ ուսյալ ժողովին հաջողվեր հասուն քննարկումից հետո մշակել լավագույն օրակարգ և լավագույն սահմանադրություն։ Ի՞նչ օգուտ կլինի լավագույն օրակարգից և լավագույն սահմանադրությունից, յեթե գերմանական կառավարությունները այդ ժամանակ սվինը դրած կլինեն արդեն օրակարգի մեջ»։

Ահա այդպես է դիկտատուրա լոզունգի խնդիրը։ Դյուրին է տեսնել այստեղից, թե ինչպես կվերաբերվեր Մարքսն այն բանաձևերին, վորոնք «սահմանադիր ժողով կազմակերպելու վորոշումը» վճռական հաղթություն են անվանում կամ հրավիրում են «ծայրահեղ հեղափոխական ոպոզիցիայի կուսակցություն մնալ»։

Ժողովուրդների կյանքում մեծ հարցերը միայն ուժով են լուծվում։ Իրենք՝ ռեակցիոն դասակարգերը սովորաբար առաջինն են դիմում բռնության, քաղաքացիական պատերազմի, «օրակարգի մեջ են դնում սվինը», ինչպես արեց ռուսական միապետությունը և շարունակում է անել սիստեմատիկ կերպով և անշեղորեն, ամենու-

րեց և ամեն տեղ՝ սկսած Հունվարի 9-ից։ Իսկ յերբ արդեն առանձ-նել և այլայլվել դրությունը, յերբ արդեն ավելինը բացակայեց դա-դաշնակցական ռեակցիայի գլուխ է դրված, յերբ արդեն ապստամբու-թյունն անհրաժեշտ ու անհետաձգելի չի դարձել,—այն ժամանակ սահմանադրական յերազները և պառլամենտարիզմի աշխարհա-կան վարժությունները դառնում են միայն հեղափոխության բուրժուական դավաճանության քողարկում, այն բանի քողար-կում, թե ինչպես է բուրժուազիան «հետ քաշվել» հեղափոխու-թյունից։ Իսկապես հեղափոխական դասակարգը պետք է այդ ժա-մանակ առաջնորդի հենց դիկտատուրայի լոզունգը։

Այդ դիկտատուրայի խնդիրների վերաբերյալ հարցի առթիվ Մարքսը գրում էր դեռ «Նոր Հռենոսյան լրագրում».—«Ազգային ժողովը պետք է դիկտատորաբար հանդես գար հին կառավարությունների ռեակցիոն փորձերի դեմ և այդ ժամանակ նա իր հանդեպ ժողովրդական կարծիքի մեջ այնպիսի ուժ կնվաճեր, վորին դարձնելով կփշրվեին բոլոր սվինները... Իսկ այդ ժողովը հոգնեցնում է դեկլամատորական ժողովրդին ձանձրալի բառերով, փոխանակ նրան իր հետ տանելու կամ նրա կողմից տարվելու»։ Ազգային ժողովը պետք է, Մարքսի կարծիքով, Գերմանիայում փաստորեն գոյություն ունեցող պետական կարգից «հեռացներ ժողովրդի ինքնակառավարության սկզբունքների հակառակ ամեն բան», այնուհետև «ամրացներ այն հեղափոխական հողը, վորի վրա նա կանգնած է, հեղափոխության միջոցով նվաճված ժողովրդի ինքնիշխանությունն ապահովեր դարձնելով ամեն տեսակ հարձակումներից»։

Հետևապես, իրենց բովանդակությամբ, այն խնդիրները, վոր Մարքսը 1848 թ. դնում էր հեղափոխական կառավարության կամ դիկտատուրայի առաջ, հանգում եյին ամենից առաջ դեմոկրատական հեղաշրջման—պաշտպանության հակահեղափոխությունից և փաստական հեռացում ամեն բանի, վոր հակասում է ժողովրդի ինքնակառավարությանը։ Այդ էլ հենց վոչ այլ ինչ է, բայց յեթե հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրա։

Այժմ շարունակենք.—վոր դասակարգերը կարող եյին և պետք է, Մարքսի կարծիքով, իրագործեյին այդ խնդիրը (իրականում իր վախճանին հասցնեյին ժողովրդի ինքնակառավարության սկզբունքը և հետ մղեյին հակահեղափոխության գրոհները)։ Մարքսը խոսում է «ժողովրդի» մասին։ Սակայն մենք գիտենք, վոր «ժողովրդի» միասնության, ժողովրդի ներսում դասակարգային կռվի

բացակայության վերաբերյալ մանր-բուրժուական յերազների դեմ նա միշտ անողոք կերպով պայքարում եր։ Գործածելով «ժողովուրդ» բառը, Մարքսն այդ բառով չեր քողարկում դասակարգերի տարբերությունը, այլ միացնում եր վորոշ տարրեր, վորոնք ընդունակ են իր վախճանին հասցնելու հեղափոխությունը։

Բեռլինի պրոլետարիատի մարտի 18-ի հաղթությունից հետո,— գրում եր «Նոր հռենոսյան լրագիրը»,—հեղափոխության յերկակի հետևանքներ յերևան յեկան.—«Մի կողմից՝ ժողովրդական զինվածություն, միությունների իրավունք, ժողովրդի՝ փաստորեն նվաճված ինքնակալություն. մյուս կողմից՝ միապետության պահպանում և Կամպհաուզեն-Հանզեմանի մինիստրություն, այսինքն՝ խոշոր բուրժուազիայի ներկայացուցիչների կառավարություն։ Այդպիսով հեղափոխությունը կրկնակի հետևանքներ ունեցավ, վորոնք անխուսափելիորեն պետք ե խզվեին. Ժողովուրդը հաղթեց, նա վճռականորեն դեմոկրատական բնույթի ազատություններ նվաճեց, սակայն անմիջական տիրապետությունն անցավ վոչ թե նրա ձեռքը, այլ խոշոր բուրժուազիայի ձեռքը։ Մի խոսքով, հեղափոխությունն իր վախճանին չհասցվեց։ Ժողովուրդը հնարավորություն տվեց խոշոր բուրժուազիայի ներկայացուցիչներին մինիստրություն կազմելու, իսկ խոշոր բուրժուազիայի այդ ներկայացուցիչներն իրենց ձգտումներն իսկույն ցույց տվին նրանով, վոր դաշինք առաջարկեցին հին-պրուսական ազնվականությանն ու բյուրոկրատիային։ Մինիստրության մեջ մտան Առնիմը, Կանիցը և Շվերինը։

«Խոշոր բուրժուազիան, վոր հակահեղափոխական ե հենց սկզբից, պաշտպանողական ու հարձակողական դաշինք կնքեց ռեակցիայի հետ ժողովրդի՝ այսինքն՝ բանվորների ու դեմոկրատական բուրժուազիայի հանդեպ ունեցած յերկյուղից» (*կուրսիվը մերն ե*)։

Յեվ այսպես, վոչ միայն «սահմանադրական ժողով կազմակերպելու վորոշումը» անբավարար ե դեռ հեղափոխության վճռական հաղթանակի համար, այլ նույնիսկ և՛ նրա իրական գումարումը։ Նույնիսկ զինված կռվում մասնակի հաղթությունն ստանալուց հետո (Բեռլինի բանվորների հաղթությունը զորքի դեմ 1848 թ. մարտի 18-ին) հնարավոր ե «չավարտված», «իր վախճանին չհասցված» հեղափոխություն։ Իսկ ինչի՞ց ե կախված նրա վախճանին հասցնելը։ Նրանից, վորի ձեռքն ե անցնում անմիջական տիրապետությունը.—Պետրունկեվիչների և Ռոդիչևների, այն ե՝ Կամպհաուզենների ու Հանզեմանների ձեռքն, թե ժողովրդի, *այսինքն բանվորների ու դեմոկրատական բուրժուազիայի ձեռքը։ Առաջին դեպքում բուրժու-*

ազգային կառավարման ինքնանսություն, իսկ պրոլետարիատը — «քննադատական ազատություն», «նայրանոց հեղափոխական պարոնջերիայի կուսակցություն Աճույան ազատություն»։ Բուրժուազիան հաղթանակության համար խաղալու դաշինք կնքեց տնակցիայի հետ (այդ անխուսափելի են ևս կաճախ կանոնավոր Բուսաստանում, յեթե վոր, օրինակ, Գնաուրբուրգի բանվորները միայն մասնակի հաղթություն առանձին զորքերի դեմ մղած փողոցային կռվում և կառավարության կազմերը վերապահելով պարտության Գնաուբանկեկինքներին ու Բանկ.)։ Ցեղերորդ դեռ դրամ հնարավոր կլինեն հեղափոխական դեմոկրատական գրիչաստատում, այսինքն՝ հեղափոխության լիակատար հաղթանակը։

Մնում է հշտորեն վերհուշել, թե համակարգում ինչ էր հասկանում Մարքսը «դեմոկրատական բուրժուազիա» ասելով (democratische Bürgerschaft), վորին բանվորների հետ միասին նա ժողովուրդ էր անվանում՝ հակադրելով խոշոր բուրժուազիային։

Այդ հարցին պարզ պատասխան է տալիս մեջ «Նոր Հռենոսյան լրագրի» 1848 թ. հուլիսի 29-ի համարի հետևյալ կտորը. «...1848 թ. գերմանական հեղափոխությունը 1789 թ. ֆրանսիական հեղափոխության լոկ պարոդիան էր։

1789 թ. օգոստոսի 4-ին, Բաստիլը վերցնելուց յերեք շաբաթ հետո, ֆրանսիական ժողովուրդը մեկ օրում հաղթահարեց բոլոր ֆեոդալական պարհակները։

1848 թ. հուլիսի 11-ին, մարտյան բարիկադներից չորս ամիս հետո, ֆեոդալական պարհակները հաղթահարեցին գերմանական ժողովրդին։ Teste Girke cum Hansemanno *.

1789 թվականի ֆրանսիական բուրժուազիան վոչ մի րոպե չէր լքում իր դաշնակիցներին՝ գյուղացիներին։ Նա գիտեր, վոր նրա տիրապետության հիմքը ֆեոդալիզմի վոչնչացումն էր գյուղում, ազատ հողատիրական (grundbesitzenden) գյուղացիական դասակարգի ստեղծումը։

* «Վկաներն են պ. Գիրկեն պ. Հանզեմանի հետ միասին»—Հանզեմանը խոշոր բուրժ. ռադիկալ կուսակցության մինիստրն էր (առևտրի՝ Ֆրանկֆուրտ Թագավորի և այլն)։ Գիրկեն—հողագործության մինիստրը Հանզեմանի մինիստրության մեջ, վորը մշակեց «ֆեոդալական պարհակները իբր թե առանց փոխհատուցման վոչնչացնելու», սակայն իրոք մանրերը ու անկարևորները վոչնչացնելու, սակայն ավելի էական պարհակները պահպանելու կամ հետագայում նորոգելու «օրինագիծ»։ Գ. Գիրկեն—ռուսական պոմ. Վորոնցովների, Մանուիլովների, Կուզնեցովների և դրանց նման՝ մաքրի այն բուրժուա-լիբերալ բարեկամների պես մի բան է, վորոնք ուզում են «ընդարձակել գյուղացիական սեփականությունը», սակայն չեն ուզում կալվածատերերին վիրավորել։

1848 թ. գերմանական բուրժուազիան առանց վորևէ խղճի խայթի դավաճանում է գյուղացիներին, իր ամենաբնական դաշնակիցներին, վորոնք նրա մարմին ի մարմնո յեն, և առանց վորոնց նա անզոր է ազնվականության հանդեպ։

Ֆեոդալական իրավունքների պահպանում, նրանց նվիրագործում (յերազական) հետգնման անվան տակ—այս է 1848 թ. գերմանական հեղափոխության արդյունքը։ Լեռը մուկ ծնեց։

Այս շատ ուսանելի կտոր է, վորը մեզ չորս կարևոր դրույթ է տալիս. 1) չավարտված գերմանական հեղափոխությունը տարբերվում է ֆրանսիական ավարտված հեղափոխությունից նրանով, վոր բուրժուազիան դավաճանեց վոչ միայն դեմոկրատիզմին ընդհանրապես, այլ մասնավորապես նաև գյուղացիությանը։ 2) Դեմոկրատական հեղաշրջման լիակատար կենսագործման հիմքը ազատ գյուղացիական զանգվածը ստեղծելն է։ 3) Այդպիսի զանգվածը ստեղծումը ֆեոդալական պարհակների վոչնչացում է, ֆեոդալիզմի վոչնչացում, դեռ վոչ յերբեք սոցիալիստական հեղաշրջում։ 4) Գյուղացիները բուրժուազիայի, հատկապես դեմոկրատական բուրժուազիայի «ամենաբնական» դաշնակիցներն են, առանց վորոնց նա «անզոր է» ռեակցիայի դեմ։

Կոնկրետ ազգային առանձնահատկությունները համապատասխանորեն փոփոխելով, ճորտատիրությունը ֆեոդալիզմի տեղ դնելով, այդ բոլոր դրույթները ամբողջովին կիրառելի յեն նաև 1905 թվականի Ռուսաստանի նկատմամբ։ Անկասկած է, վոր դասեր քաղելով Գերմանիայի՝ Մարքսի կողմից լուսաբանված փորձից, մենք չենք կարող գալ հեղափոխության վճռական հաղթության վոչ մի այլ լոզունգի, բացի՝ պրոլետարիատի ու գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրայի լոզունգից։ Անկասկած է, վոր այն «ժողովրդի» գլխավոր բաղկացուցիչ մասերը, վոր Մարքսը 1848 թ. հակադրում էր դիմադրող ռեակցիային և դավաճանող բուրժուազիային, պրոլետարիատն ու գյուղացիությունն են։ Անկասկած է, վոր մեզանում՝ Ռուսաստանում էլ լիբերալ բուրժուազիան և պարոնայք ազատագրականները դավաճանում են և դավաճանելու յեն գյուղացիությանը, այսինքն՝ գլուխներն ազատում են կեղծ-ռեֆորմով, կալվածատերերի կողմը կանգնելով նրանց ու գյուղացիության միջև տեղի ունենալիք վճռական կռվում։ Միայն պրոլետարիատն է ընդունակ պաշտպանելու գյուղացիությանը մինչև այդ կռվի վերջը։ Անկասկած է, վերջապես, վոր մեզանում Ռուսաստանում էլ գյուղացիական կռվի

հաջողությունը, այսինքն՝ ամբողջ հողի անցումը գյուղացիության ձեռքը, լիակատար դեմոկրատական հեղաշրջում է նշանակելու, համընկնելով իր վախճանին հասցված հեղափոխության սոցիալական հենարանը, սակայն դեռ ամենևին սոցիալիստական հեղաշրջում և դեռ «սոցիալիզացիա», որի մասին խոսում են մանր բուրժուազիայի գաղափարախոսները, սոցիալիստ-հեղափոխականները։ Գյուղացիական ապստամբության հաջողությունը, դեմոկրատական հեղափոխության հաղթանակը միայն ճանապարհ կմաքրի իսկական ու վճռական կռվի համար հանուն սոցիալիզմի, դեմոկրատական հանրապետության հողի վրա։ Գյուղացիությունը, որպես հողատիրական դասակարգ, այդ կռվում նույն դավաճանական, անկայուն դերն է խաղալու, որն այժմ բուրժուազիան է խաղում հանուն դեմոկրատիայի մղվող կռվում։ Այս մոռանալ նշանակում է սոցիալիզմը մոռանալ, իրեն և ուրիշներին խաբել պրոլետարիատի իսկական շահերի ու անելիքների նկատմամբ։

Վերլուծելիս կիսատ բան չթողնենք Մարքսի 1848 թ. արտահայտած հայացքների պարզաբանման մեջ, անհրաժեշտ է նշել այն ժամանակվա գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիայի (կամ, այն ժամանակվա լեզվով ասած, պրոլետարիատի կոմունիստական կուսակցության) մի էական տարբերությունն այժմյան ռուսական սոցիալ-դեմոկրատիայից։ Խոսքը տանք Մերինգին.

«Նոր Հռենոսյան լրագիրը» քաղաքական ասպարեզ դուրս եկավ, որպես «դեմոկրատիայի օրգան»։ Չի կարելի չտեսնել նրա բոլոր հոդվածների միջից անցնող կարմիր թելը։ Սակայն, անմիջապես, նա ավելի շատ բուրժուական հեղափոխության շահերն էր պաշտպանում միահեծանության ու ֆեոդալիզմի դեմ, քան պրոլետարիատի շահերը՝ բուրժուազիայի շահերի դեմ։ Հեղափոխության ժամանակ նկատվող առանձին բանվորական շարժման մասին դուք քիչ նյութ կգտնեք նրա սյունակներում, թեև չպետք է մոռանալ, որ նրա կողքին շաբաթը չորս անգամ դուրս էր գալիս, Մոլլի և Շապպերի խմբագրությամբ, Քյոլնի բանվորական միության հատուկ օրգանը[22]։ Համենայն դեպս արդի ընթերցողի համար աչքի չի ընկնում, թե ինչպես քիչ ուշադրություն էր նվիրում «Նոր Հռենոսյան լրագիրն» այն ժամանակվա գերմանական բանվորական շարժմանը, թեև նրա ամենաընդունակ գործիչը Ստեֆան Բոռնը, սովորել է Մարքսի ու Էնգելսի մոտ Փարիզում ու Բրյուսելում և 1848 թ. Բեռլինից թղթակցում էր նրանց լրագրին։ Բոռնը պատմում է իր «Հիշողություններում», որ Մարքսն

ու Էնգելսը չէին և վոչ մի բանով չէին արտահայտել, վոր իրենք համաձայնություն չեն տալիս նրա քաղաքական կազմակերպությանը։ Սակայն Էնգելսի ամենաուշ շրջանի հայտարարությունները հավանական են դարձնում այն յենթադրությունը, վոր նրանք առնվազն դժգոհ եյին այդ ագիտացիայի յեզրանակներից։ Նրանց դժգոհությունն այնքան հիմնավոր եր, վորքան Բորնը հարկադրված եր շատ զիջումներ անելու Գերմանիայի մեծ մասի պրոլետարիատի դեռևս բոլորովին չզարգացած դասակարգային գիտակցությանը, զիջումներ, վորոնք Կոմունիստական մանիֆեստի տեսակետից քննադատության չեն դիմանում։ Նրանց դժգոհությունն անհիմն եր այնքան, վորքան Բորնը այնուամենայնիվ կարողանում եր իր ղեկավարած ագիտացիան համեմատաբար զգալի բարձրության վրա պահել... Անկասկած է, վոր Մարքսն ու Էնգելսը պատմականորեն ու քաղաքականորեն իրավացի եյին, բանվոր դասակարգի ամենակարևոր շահը տեսնելով բուրժուական հեղափոխությունն ըստ հնարավորության մեծ չափով առաջ մղելու մեջ... Զնայած դրան. նշանակալից ապացույց է այն բանի, թե ինչպես բանվորական շարժման տարրական բնազդը կարողանում է ուղղել ամենահանճարեղ մտածողների կոնցեպցիաները, այն փաստը, վոր նրանք 1849 թ. ապրիլին արտահայտվեցին հօգուտ առանձնահատուկ բանվորական կազմակերպության և վորոշեցին մասնակցել այն բանվորական համագումարին, վոր պատրաստում եր հատկապես Օստ-Էլբայի պրոլետարիատը (Արևելյան Պրուսիա)։

Ճիշտ այսպես, միայն 1849 թ. ապրիլին, հեղափոխական լրագիրը դուրս գալուց համարյա մի տարի անց («Նոր Հռենոսյան լրագիրն» սկսեց լույս տեսնել 1848 թ. հունիսի 1-ից), Մարքսն ու Էնգելսն արտահայտվեցին հօգուտ առանձին բանվորական կազմակերպության։ Մինչև այդ նրանք լոկ «դեմոկրատիայի օրգան» եյին վարում, վորը վոչ մի կազմակերպական կապով կապված չե՞ր ինքնուրույն բանվորական կուսակցության հետ։ Այս փաստը,—վոր հրեշավոր է ու անհավատալի մեր արդի տեսակետից,—պարզ կերպով ցույց է տալիս մեզ, թե ինչ հսկայական տարբերություն կար այն ժամանակվա գերմանական և այժմյան ռուսական սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցության միջև։ Այս փաստը մեզ ցույց է տալիս, թե վորքան անգամ ավելի պակաս եյին յերևան գալիս գերմանական դեմոկրատական հեղափոխության մեջ (շնորհիվ Գերմանիայի հետամնացության 1848 թ. թե՛ տնտեսապես, թե՛ քաղաքականապես—պետ-

ռակտան ինքնավստահության) շարժման պրոլետարական գծերը, պրոլետարական հատանքը նրա մեջ։ Այս չալեսը և մասամբ Մարքսի այդ և մի փոքր ավելի ուշ գրչանի այն բազմաթիվ հայտարարությունները գնահատելիս, թե անհրաժեշտ և պրոլետարիատի կուսակցության ինքնուրույն կազմակերպության։ Մարքսը միայն դեմոկրատական ներդաշնակության մասին, համարյա մի տարի հետո, գործնականորեն հանձեց այդ ժողովրդականությունը,—այնքան բացահայտորեն, մանր-բուրժուական եր այն ժամանակ Գերմանիայի ամբողջ մթնոլորտը։ Մեր համար այդ ժողովրդականությունն արդեն միջնադարյան ազգային-դեմոկրատական կես զարդն փորձն վերացուցվաու հասարակական նշանակություն և,—նշանակում, փորձեց մենք անել 1848 Թվականին Ազգային-դեմոկրատական բանվորական կուսակցության կազմակերպությունը։ Մերժանում խոսք անգամ չի կարող լինել, սրբիշակ, այն մասին, վոր պրոլետարիատի հեղափոխական լոզունգները պրոլետարիատի ապ.-դեմ. կուսակցությունից դուրս կանգնած լինեին, վոր նրանք կարողանան թեկուզ մի բարձ հանդես գալ լոկ փորձել «դեմոկրատիայի» որդաններ։

Սակայն այն հանգամանքը, վորը հաղթել սկսեց յերևան գալ Մարքսի և Ստեֆան Բորնի միջև, գոյություն ունի մեզանում այնքան ավելի շատ զարգացած ձևով, վորքան ավելի հզոր կերպով ն հանդես գալիս պրոլետարական հատանքը մեր հեղափոխության դեմոկրատական հեղեղի մեջ։ Ծանոթ Մարքսի և Էնգելսի համաձայնական դժգոհության մասին Ստեֆան Բորնի աշխատությունից։ Մերժենքը չափազանց մեղմ ու խուսափողական և արտահայտված։ Անա ինչ և գրել Էնգելսը Բորնի մասին 1885 թվին («Enthüllungen uber den Kommunistenprocess zu Köln»-ի առաջաբանում. Zürich. 1885*)։

«Կոմունիստական Միության անդամներն ամենուրեք կանգնած եյին ծայրահեղ դեմոկրատական շարժման գլուխ, ապացուցելով դրանով, վոր Միությունը հեղափոխական գործունեության մի հրաշալի դպրոց եր։ Տպագրիչ Ստեֆան Բորնը, լինելով Միության գործունյա անդամը Բրյուսելում և Փարիզում, հիմնեց Բեռլինում «բանվորական յեղբայրություն» («Arbeiterverbrüderung»), վորն զգալի չափերով տարածվեց և իր գոյությունը պահպանեց մինչև 1850 թիվը։ Բորնը, այդ տաղանդավոր յերիտա-

*—«Մերկացումներ կոմունիստների Քյոլնի դատավարության մասին». Ցյուրիխ, 1885։ Խմբ.։

առքդը, չափազանց շատակեց, սակայն, հանդես գալով վորպես քաղաքական գործիչ։ Նա յեղբայրանում եր «ամենախայտաբղետ տարրերի հետ (Kreti und Plethi), *միայն թե բազմության հավաքեր իր շուրջը։ Նա ամենևին այն մարդկանցից չեր, վորոնք ընդունակ են միասնականություն մտցնելու հակադիր ձգտումների մեջ, լույս մտցնելու քաոսի մեջ։ Այդ պատճառով նրա յեղբայրության պաշտոնական հայտարարությունների մեջ շարունակ հանդիպում են խճճվածություն և Կոմունիստական մանիֆեստի հայացքների շփոթում, համքայքային հիշողությունների ու ցանկությունների հետ, Լուի Բլանի ու Պրուդոնի հայացքների բեկորների հետ, պրոտեկցիոնիզմի պաշտպանության հետ և այլն. մի խոսքով, այդ մարդիկ ուզում եյին բոլորին դուր թողնել* (Allen alles sein)։ Առանձնապես նրանք զբաղվում եյին գործադուլներ, արհեստակցական միություններ, արտադրական ընկերություններ կազմակերպելով, մոռանալով, վոր խնդիրն ամենից առաջ այն եր, վոր քաղաքական հաղթության միջոցով սկզբում այնպիսի ասպարեզ նվաճեյին, *վորտեղ միմիայն կարող եյին ամուր, հուսալի կերպով իրագործվել այդպիսի բաներ (ընդգծումը մերն ե)։ Ճիշտ այդ, յերբ ռեակցիայի հաղթանակները հարկադրեցին այդ յեղբայրության պարագլուխներին զգալու հեղափոխական կռվին անմիջապես մասնակցելու անհրաժեշտությունը,—այն ժամանակ, ինչպես հասկանալի յե, նրանց շուրջը խմբված անդարգացած մասսան հեռացավ նրանցից։ Բորնը մասնակցեց 1849 թ. մայիսին Դրեզդենի ապստամբությանը և ազատվեց մի բախտավոր դիպվածով։ Իսկ Բանվորական յեղբայրությունը մի կողմ մնաց պրոլետարիատի քաղաքական մեծ շարժումից, վորպես առանձնացած միություն, վոր գոյություն ուներ մեծ մասամբ թղթի վրա և այն աստիճան յերկրորդական դեր եր խաղում, վոր ռեակցիան կարիք համարեց փակել այն միայն 1850 թ., իսկ նրա ֆիլիալ բաժանմունքները—միայն շատ տարիներ հետո։ Բորնը, վորը պետք է հենց* Buttermilch *(Թան*) կոչվեր, այնպես, ել քաղաքական գործիչ*

* *Բորնի իսկական ազգանունը* Buttermilch *ե։ Ենգելսը թարգմանելիս յես այստեղ սխալ եմ արել առաջին հրատարակության մեջ,* Buttermilch *բառը վոչ թե հատուկ, այլ հասարակ անուն ընդունելով։ Այդ սխալը, ինարկե, չափազանց մեծ բավականություն պատճառեց մենշևիկներին։ Կոլցովը գրում եր, վոր յես «խորացրել եմ Ենգելսին» (արտատպված ե* «За два года» *ժողովածուի մեջ[26])։ Պլեխանովն այժմ ել այդ սխալը հիշում ե* «Товарищ»*-ի մեջ,—մի խոսքով,* հրաշալի առիթ *գտնվեց* կոծկելու համար յերկու տենդենցների հարցը

դարձավ, այլ շվեյցարական փոքրիկ պրոֆեսոր դարձավ, որը ոչ թե Մարքսի և Էնգելսի համաշխարհային լեզվով, այլ բարե-հոգի Բեռնշտեյնի՝ քաղցրավուն գերմաներեն լեզվով։

Ահա ինչպե՞ս է գնահատել Էնգելսը սոցիալ-դեմոկրատական հեղափոխության յերկու տակտիկաները։

Մեր նոր-իսկրայականները ևս են քաշում դեպի «ռեժիմանտիզմը» այնպիսի յեռանդով՝ խելքից դուրս, որը մեքանիստական բուրժու-ազիայի գովասանքներին են արժանանում իրենց «լուսավորման» համար։ Նրանց ևս են իրենց շուրջը հավաքում խայտաբղետ հա-սարակություն, շողոքորթելով «եկվորներին», դեմագոգիաբար հրապուրելով անզարգացած մասսային «ինքնագործունեությամբ», «դեմոկրատիզմով», «ավտոնոմիայի» լոզունգներով և այլն, և այլն։ Նրանց բանվորական միությունները ևս հաճախ նույնպես միայն խլեստակովյան նոր «Искра»-յի եջերում գոյություն ունեն։ Նրանց լոզունգները ու բանաձևերը ևս յերևան են հանում «պրո-ֆեսորական» քաղաքական մեծ շարժման» խնդիրների նման ան-ըմբռնողություն։

---

48 թվի ֆրանսիական սահմանադիր ժողովում մեջ Դեմոկրատիայում, Բեռնի անկումը (մեր հեղափոխականների ցնցակից անկումը) և ժողովրդական անկումը։ Ընդդիմա-խոսի մեկին աջատագործել, Թեկուզ և Բեռնի ազգանվան հարցում, այդ ամենի ջան բնական եւ Սակայն Թարգմանության ուղղությամբ յերկու տակտիկա-ների վերաբերյալ հարցի եյությունը կաճել—նշանակում և ամենի առաջ վեճի եյության նկատառումը։ (Հեղինակի ծանոթությունը, կցված 1908 թ. հրա-տարակությանը։ Խմբ.)։

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ «ДВЕ ТАКТИКИ» ԲՐՈՇՅՈՒՐԻ 10 ԳԼԽԻ ԱՌԹԻՎ

Մտցնել § 10-ի մեջ.

1) Ընթերցողին հիշեցնենք, որ «Искра»-յի ու «Вперед»-ի բանավեճի ժամանակ առաջինը, իմիջի այլոց, հենվում էր Էնգելսի՝ Տուրատիին գրած նամակի վրա, որի մեջ Էնգելսը իտալական առաջնորդներին (ապագա) պարագլխին զգուշացնում էր դեմոկրատական ու սոցիալիստական հեղափոխությունները շփոթելուց[21]: Իտալիայում սպասվելիք հեղափոխությունը,—գրում էր Էնգելսը Իտալիայում 1894 թվին ստեղծված քաղաքական դրության առթիվ,—կլինի մանր-բուրժուական, դեմոկրատական և ոչ սոցիալիստական: «Искра»-ն կշտամբում էր «Вперед»-ին Էնգելսի սահմանած սկզբունքից շեղվելու համար: Այդ կշտամբանքը ճիշտ չէ, որովհետև «Вперед»-ը (№14) լրիվին ընդունում էր, ընդհանուր առմամբ, Մարքսի թեորիայի ճշտությունը XIX դարի հեղափոխությունների երեք գլխավոր ուժերի տարբերության մասին: Ըստ այդ թեորիայի, հին կարգի, ինքնակալության, ֆեոդալիզմի, ճորտատիրության դեմ հանդես են գալիս 1) լիբերալ խոշոր բուրժուազիան. 2) ռադիկալ մանր բուրժուազիան. 3) պրոլետարիատը: Առաջինը կռվում է ոչ ավելին, քան հանուն սահմանադրական միապետության. երկրորդը—հանուն դեմոկրատական հանրապետության. երրորդը—հանուն սոցիալիստական հեղաշրջման: Լիակատար դեմոկրատական հեղաշրջման համար մղվող մանր-բուրժուական կռիվը սոցիալիստական հեղափոխության համար մղվող պրոլետարական կռվի հետ շփոթելը քաղաքական սնանկություն է սպառնում սոցիալիստին: Մարքսի այդ նախազգուշացումը միանգամայն ճիշտ է: Սակայն հենց «հեղափոխական կոմունաների» լոզունգն էլ հատկապես այդ պատճառով սխալ է, որովհետև պատմության մեջ հայտնի կոմունաներն էլ հենց շփոթել են դեմոկրատական ու սոցիալիստական հեղաշրջումը: Ընդհակառակը, մեր լոզունգը—պրոլետարիատի ու գյուղացիության հեղափոխա-

կան դեմոկրատական դիկտատուրան լիովին արդարացված և այդ սխալներ։ Ընդունելով հեղափոխության անպայման բուրժուական բնույթը, հեղափոխության, որը անընդունակ է անմիջապես դուրս գալու միայն դեմոկրատական հեղաշրջման շրջանակից, մեր լոզունգը առաջ է մղում այդ, ավելի, հեղաշրջումը,—ձգտում է այդ հեղաշրջմանը տալու պրոլետարիատի համար ամենաշահավետ ձևերը,—ձգտում է, հետևապես, ամենամեծ չափով օգտագործելու դեմոկրատական հեղափոխությունը՝ սոցիալիզմի համար պրոլետարիատի մղելիք հետագա հաջողագույն կռվի նպատակով։

Գրված է 1905թ. հուլիս—օգոստոսին։
Առաջին անգամ տպված է 1926 թ.
«Ленинский Сборник»-ում, V։

Ռուսերենը տպագրված
է ըստ ձեռագրի։

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

¹) Խոսքը վերաբերում է Լ. Մարտովի «Սև-ծովյան ապստամբությունը» հոդվածին, որ տպագրվել է «Искра»-յի 1905 թ. հուլիսի 14 (1)-ի № 104-ում (առանց ստորագրության)։

²) «Հին «Искра»-ն նորից բռնած ընդունելի» վերաբերյալ բառերը վերցված են Լ. Դ. Տրոցկու (Ն. Տրոցկու) «Наши политические задачи» բրոշյուրից (Ժնև, 1904 թ. 25—26 էջ)։ Այդ բրոշյուրը, լինելով մենշևիկների լիդեր Պ. Բ. Աքսելրոդի այն հոդվածների ժողովրդականացումը, որոնք նրա կողմից տպագրված էին «Искра»-յի 1903 թ. դեկտեմբերի 28 (15)-ի և 1904 թ. հունվարի 28 (15)-ի 55 և 57 №№-ում, ինչպես մի կիզակետի մեջ, հավաքում էր այն բոլոր դատողությունների ամբողջ գումարը, որոնք II համագումարից սկսած մինչև 1905 թ. ընդգրկող ժամանակաշրջանում մենշևիկներին բռնանում էին հին «Искра»-յից։ Բրոշյուրի առանձին հատվածների վերնագրերի մեջ կան, օրինակ, այսպիսիները.— «...Պրոլետարիատի ինքնագործունեության խնդիրների անտեսումը, որպես «Искра»-յի ոչ... մասնավորություն», «...վոչ թե յակոբին ազնիվ-դեմոկրատ, այլ յակոբին թե ազնիվ-դեմոկրատ», «Ինքնատիրությունը պրոլետարիատի վրա»։ Բրոշյուրի առաջաբանը թվագրված է 1904 թ. օգոստոսի 23-ին։ «Искра»-յի 1904 թ. սեպտեմբերի 7-ի (օգոստոսի 25-ի) № 72-ում «Կուսակցությունից» բաժնում առանձնապես ընդգծված է, որ բրոշյուրը լույս է տեսել «Искра»-յի խմբագրությամբ», և, հետևաբար, այն արտահայտում է Ռ.Ս.-Դ. Բ. Կ. ամբողջ մենշևիկյան թևի հայացքները։ 1928 թ. բրոշյուրը վերահրատարակված է Կուսակցության կողմից Պետական հրատարակչությամբ «Լ. Դ. Տրոցկին կուսակցության մասին 1904 թվին» անունով։

³) Խոսքը վերաբերում է «Ռուսական հեղափոխության և հաղթության» հոդվածին «Освобождение»-ի 1905 թ. հունիսի 21 (8)-ի № 72-ում, Պյոտր Ստրուվեի ստորագրությամբ հոդվածը, որպես «Բաց նամակ Ժան Ժորեսին», տպված է նաև ֆրանսիական «L' Humanité»-ի 1905 թ. հունիսի 8 (մայիսի 26-ի) №-ում։ Տես նաև 60-րդ ծանոթությունը։

⁴) «Социал-Демократ» — մենշևիկյան անլեգալ լրագիր վրացերեն լեզվով, լույս էր տեսնում Թիֆլիսում 1905 թ.։ Մինչև 1905 թ. հունվարի 20(17)-ը բոլշևիկները ու մենշևիկները Թիֆլիսում, ինչպես և Անդրկովկասի մյուս քաղաքներում միասին էին աշխատում, աշխատակցելով համակովկասյան օրգան «Բրձոլա»-յում («Պայքար»)։ Հունվարի 20(17)-ն, Թիֆլիսում ընդհանուր գործադուլը հայտարարելուց հետո, Ռ. Ս.-Դ. Բ. Կ. Թիֆլիսի կոմիտեն, որտեղ մենշևիկները պերիֆերիայի մեծամասնության կազմեցին, հրաժարվեց ընդունել անդրկովկասյան կազմակերպությունների մեծամասնական Միության

կոմիտեյին—մարզային կենտրոնին, վոր ղեկավարում էր ամբողջ կուսակցական աշխատանքը Անդրկովկասում։ Առաջին բոլշևիկյան-մենշևիկյան հոդվածը, վոր հայտ գրեց կուսակցական տարաձայնությունների մասին, «Ի՞նչ է կուսակցությունը» վերնագրով, տպվեց բոլշևիկյան վրացական լեգալ օրգան «Մոգզաուրի»-ում («Ճանապարհորդ»). փետրվարի 20(7)-ի №-ում, «Մեր տարաձայնությունը» (նոյ Ժորդանիայի նույն անունով գրվածքի պատասխանն առանց տարաձայնության (հեղինակը բոլշևիկ Շուլուկիձեն էր)։ Դրանից հետո մենշևիկները համակարգչային(?) օրգան «Բրձոլայի» փոխարեն հիմնեցին իրենց վրացերեն լրագիրը—«Социал-Демократ»-ը, վոր ղեկավարում էր Նոյ Ժորդանիան (ըստ II համագումարի—Կոնգրեսի)։ Առաջին №-ից լրացրում ակնեցին տարածել Ժորդանիայի ֆելյետոնները—«Մեծամասնություն» թե «փոքրամասնություն», վորոնց հետո վերահրատարակվեցին «Искра»-ի կողմից առանձին բրոշյուրով։ Մենշևիկյան կոմիտեն ի պատասխան Ժորդանիայի ֆելյետոնների լույս ընծայեց վրացերեն, հայերեն և ռուսերեն լեզուներով «Всколь о партийных разногласиях» (բրոշյուրի հեղինակն էր Ի. Վ. Ստալինը)։ «Социал-Демократ»-ից լույս տեսավ 6 №. 1 №-ը թվագրված է 1905 թ. ապրիլի 20(7)-ին, վերջինը (№ 6)—1905 թ. նոյեմբերի 25(12)-ին։ «Զինված ապստամբության ժողովը և մեր տակտիկան» հոդվածը, վորի մասին այստեղ խոսվում է, հավանաբար գրված է նույնպես Նոյ Ժորդանիայի ձեռքով։ Այդ հոդվածը, բաց թողնելով մեկ մեկի միջանկյալ պարբերությունները, Լենինը բառացիորեն մեջ է բերում, նրա ընդհանրությամբ նշելով բրոշյուրի առաջին 7-րդ §-ը (տես այս հատորը, էջ 66—69)։ Այդպես էլ բերված է «Искра»-յի ղեկավարների կարծիքը «Զինված ապստամբության ժողովը և մեր տակտիկան» հոդվածի մասին («Искра» 1905 թ. մայիսի 28(15), № 100 «Կուսակցությունները» բաժնում՝ «Նոր դրական հոդվածը»)։

⁵) «Русская Старина» պատմական ամսագիրը լույս էր տեսնում Պետերբուրգում 1870 մինչև 1918 թ.։ Առաջին խմբագիրը էր Վ. Ա. Սեմևսկին։ 1905 թ. ամսագիրը լույս էր տեսնում Ս. Պ. Զիկովի խմբագրությամբ։

⁶) Ազատագրման միություն—լիբերալ բուրժուական ինտելիգենցիայի քաղաքական անլեգալ կազմակերպությունն էր, վոր սկսած համապատասխանությունը ունենալ զեմստվոյական շարժման հետ։ «Освобождение»-ի № 17-ում, 1903 թ. մարտի 1 (փետրվարի 16)-ին, Ստրուվեն գրում էր, վոր անհրաժեշտ է կուսակցություն ստեղծել և այն մասին, վոր այդ «կուսակցությունը պետք է բաղկացած լինի չափավոր ու վճռականապես սահմանադրական լինի... բաղկացած ու վճռականապես դեմոկրատական» Միության ստեղծելու առաջին քայլերն արվեցին սահմանադրականների խորհրդակցության մեջ Շաֆհաուզենում 1903 թ. օգոստոսի 2—4 (հուլիսի 20—22)-ին և Խարկովում 1903 թ. սեպտեմբերի 28 (15)-ին։ Պաշտոնապես Միության հիմքը դրվեց նրա հիմնադիր ժողովում—1904 թ. հունվարի 16—18 (3—5)-ին Պետերբուրգում։ Այդ համագումարում փակ քվեարկությամբ, առանց ընտրված անդամները հայտարարելու, ընտրվեց Ա. Մ. խորհուրդը։

Այդ Խորհրդի կազմի մեջ մտան 10 մարդ—Ի. Ի. Պետրունկևիչը, Պյոտր Դ. Դոլգորուկովը, Ն. Ն. Կովալևսկին, Ն. Ն. Լվովը, Դ. Ի. Շախովսկոյը, Ն. Ֆ. Աննենսկին, Վ. Յա. Բոգուչարսկին, Ս. Ն. Պրոկոպովիչը, Ս. Ն. Բուլգակովը և Ա. Վ. Պեշեխոնովը։ Առաջին հինգը խոշոր զեմցևներ էին։ Նախագահը Պետրունկևիչն էր, նրա տեղակալը—Աննենսկին։ Այդ Խորհուրդն ուներ կուսակցության կենտրոնական կոմիտեյի բոլոր իրավունքներն ու լիազորությունները։

Համագումարի պատգամավորները սոցիալիստ-հեղափոխական անունն առա-ջարկեցին, որպեսզի ընդունվեն Ազատագրական Միության անունը։ Պատճառա-բանությունները հետևյալներն էին. նախ՝ «Освобождение»-ն ազդեցություն ունի փոքրաբուրժուական շրջաններում, իսկ Միության անունը (և ոչ թե կուսակցության) ավելի մեծ ինքնավստահություն էր խոստանում կազմակերպչական ցանկալի միության ու դեմոկրատական թևին։

Այդ համագումարում ընդունվեցին Ա. Մ. ծրագիրն ու կանոնադրություններ։ Ծրագիրը պարունակում էր սահմանադրություն, 4-անդամ ընտրական իրավունքի, ազգերի ինքնորոշման իրավունքը պահանջները։

Զեմստվո-սահմանադրականների կողմից հրավիրված՝ Ա. Մ. մեջ մտնող խմբերի 1904 թ. մարտի 7-ի (փետրվարի 23)-ի համագումարում բացատրվեց Ա.Մ.-ին չմաքրվեց նաև հեղափոխական կուսակցություններին հետ լրիվ կապվելը, նույնն Ա. Մ. մասնակցությամբ հեղափոխական ու օպոզիցիոն կուսակ-ցությունների Փարիզի կոնֆերենցիայում (1904 թ. սեպտեմբեր) (տես «Листок Освобождения»-ի 1904 թ. դեկտեմբերի 2-ի № 19-ը)։ Այդ կոնֆերենցիայում ներկա չէր, ի միջի այլոց, և՝ Ազեֆը։ Ա. Մ. կողմից ներկա էին՝ Պ. Ն. Միլյուկովը և Պ. Դ. Դոլգորուկովը։ Ա. Մ. չերկրորդ համագումարը տեղի ունե-ցավ 1904 թ. հունվարի 2-ին (դեկտեմբերի 20-ին)։ Պատերազմական, Այստեղ համագումարն ընդունեց Ա. Մ. խորհրդի կողմից մշակված՝ ապագայի հետևյալ դրույթ.

1) Ընտրական մասնակցության ունենալ գեմստվոների համագումարում և այնտեղ սահմանադրական պահանջներ առաջադրել։

2) Աջակցել կամավորական դաշտային կազմակերպություններին 40-ա-մյակը լրանալու կապակցությամբ (բանկետներ, դեկլարացիաներ, ուղերձներ, բանաձևեր)։

3) Առաջինը գավառական և նահանգային զեմստվոյական ժողովներում հարց բարձրացնել սահմանադրության և զեմստվոյական համագումարի վորո-շումները պաշտպանելու մասին։

4) Դասախոսներ սկսել ագրոնոմների, փաստաբանների, բժիշկների և այլ պրոֆեսիաների ու այլ անհատից միությունները կազմելու ուղին, այդ միություն-ների բյուրո կազմակերպելն ասանձին միությունները համախմբել Միություն-ների Միության մեջ։

Ա. Մ. 3-րդ համագումարը տեղի ունեցավ 1905 թ. ապրիլի 7—10 (մարտի 25—28)-ին։ Այնտեղ ընդունվեց ծրագիր, որի մեջ արդեն ավելի վորոշա-կիորեն էին առաջադրված սահմանադրիր ժողովի, 8-ժամյա աշխատանքային օրվա, մասնավորական հողերի՝ հարկադիր օտարման պահանջները։ Սրան, սակայն և ասել, կցվում էր մի վերապահություն այն մասին, որ եթե վորոշում-ները կարող են պարտադիր համարվել միայն այնքան, որքան ցարական պաշտոնյաներն անփոփոխ։ Ռուսաստանի Պետական Դումայի ընտրության հարցը քննարկվեց 4-րդ համագումարում, որը տեղի ունեցավ 1905 թ. հոկտեմբերի 5 (սեպտեմբերի 22)-ին։ (Մանրամասն նկարագրված է «Освобождение»-ի № 78—79-ում)։ Ա. Մ. այս վերջին համագումարը Դումայի բոյկոտին դեմ արտահայտվեց։ Հա-մագումարում լուրջ ուշադրություն նվիրվեց գյուղացիական միության անդա-կան բանաձևերի վրա իրենց ազդեցության ուժեղացնելու անհրաժեշտու-թյանը։ Այստեղ էլ հարց դրվեց բաց սահմանադրական-դեմոկրատական կուսակցության կազմակերպելու մասին։

Ազատագրական Միությունն ավարտված էր հետևյալ լինելով սրանից-

[illegible] — «Освобождение», «Право», «Наша Жизнь»: III [illegible] Ա. Մ. [illegible] «Листок Союза Освобождения»-ն [illegible] 6 № [illegible]

Ա. Մ. [illegible]

Ռ. Ս.-Դ. Բ. Կ. II [illegible] Ռ. Ս.-Դ. Բ. Կ. III [illegible] «1) [illegible] 2) [illegible]

¹) «Освобождение»-ի 1905 թ. մայիսի 31(18)-ի № 71-ում, [illegible]

²) [illegible] «Bilanz der preussischen Révolution» [illegible] 1848 թ. [illegible] 11-ին [illegible] «Aus dem literarischen Nachlass von K. Marx und Fr. Engels», B. III, S-211 [illegible] (1848—1850 թ. թ.)». Гиз. 1926, էջ 212։

³) [illegible]

ակցության կողմից աշխատության ձևական պահանջներ և պայմաններ ներկայացնելը։ Դա կուսակցության II համագումարում (27 նիստում) Մարտովը (Յու. Օ. Ցեդերբաումը), վորպես հակակշիռ Պլեխանովի, Լենինի և մյուսների բանաձևին՝ ընկերակցների մասին, մտցրեց և անցկացրեց իր բանաձևը, վորը հենց այդպիսի պայմաններ էր թելում ս.-դ. ու ընկերակցների համաձայնության համար։ «Искра»-յի 1904 թ. դեկտեմբերի 2-ի (նոյեմբերի 20-ի) №78-ում Մարտովը «Մեր գործունեությունները» ֆելյետոնում առաջարկում էր, վոր հենց ընկերակցներին պաշտոնական պահանջներ ներկայացնելն և սոցիալ-դեմոկրատներին «Ինքնավարության» տակից «իրական հնչում գործ գնելու ընդդիմադիր խմբակների վրա, ասելով։ նրանց, ինչպես գործադուլներն են տալիս, ցույց տալու իրենց գույնը (Farbe bekennen), հրամցնելու նրանց իրենց պահանջի անվանելի անհաջորդը, գենդարմերիայի լավմուրի թուղթը (ըստերը մեկն և նրա) և նրանց քաղաքական հայցի վկայի վրա գնելու պրոլետարական աշխատության ամբողջ աշխերը։ Մենշևիկների կողմից ընկերակցներին ձևական պահանջներ ներկայացնելու այդպիսի փորձերից մեկի առթիվ Լենինը գրում էր․ «Թողենք, որ մեռնեն» (տես «Ленинский Сборник» V, էջ 375)։

10) «Պառլամենտական կրետինիզմ»-ը մի արտահայտություն է, վորին շատ անգամ են դիմում իրենց պատմական աշխատություններում Մարքսը և Էնգելսը։ Այսպես, Մարքսը «Բրյումերի տասնութը» աշխատության մեջ «պառլամենտական կրետինիզմի» մասին խոսում է, վորպես մի «յուրահատուկ հիվանդության», վորը 1848 թ. ավերածություններ էր գործում ամբողջ ցամաքում» (տես «Բրյումերի տասնութը», հրատ. Կարլ Մարքսի և Ֆ. Էնգելսի Ինստիտուտի, ГИЗ, 1926, էջ 70)։ Էնգելսը «Հեղափոխություն և հակահեղափոխությունը Գերմանիայում» աշխատության մեջ Ֆրանկֆուրտի պառլամենտում նստած «դեմոկրատների» մասին ասում է, վոր նրանք «վարակված էին պառլամենտական կրետինիզմի անբուժելի հիվանդությամբ, մի տառապանքով, վորը իր զոհերի մեջ այն քաղցր համոզմունքն է մտցնում, թե իբր ամբողջ աշխարհը, նրա պատմությունն ու նրա ապագան ընթացք են առնում և ղեկավարվում ձայների մեծամասնությամբ այն մարմնի, վորին ներկայացուցչական հիմնարկում, վորին նրանք պատիվ են բերում, նրա անդամները լինելով... (տես Կ. Մարքս և Ֆ. Էնգելս, Երկ. ժող. հատ. III, ГИЗ, 1921 թ., էջ 314)։

11) Տարաձայնություններ ագրարային հարցի շուրջը Կաուցկու յեվ Բեբելի միջեվ Բրեսլավլում— Գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիայի Բրեսլավլում գումարված պարտեգումարում (1895 թ. հոկտեմբերի 6—12-ին, ն. տ.) քննարկվում էր հողային ծրագրի նախագիծը, վոր մշակել էր այն հողային հանձնաժողովը, վորի կազմի մեջ էին մտնում, ագրարագետ Ֆոլմարի, Դավիդի և մյուսների հետ միասին, նաև Բեբելն ու Վ. Լիբկնեխտը։ Հողային հանձնաժողովի նախագիծը, ֆիզիոկրատական ձեռնարկների լուծարման պահանջների հետ միաժամանակ (հողի ազգայնացման հետ կապված բոլոր պետական ֆունկցիաների ու պարտավորությունների փոխանցում) առաջարկում էր նաև հետևյալ պահանջները․ պետական և համայնական հողատիրության ամրապնդում ու ընդարձակում, հանրային անտառության հիմնում պետական և համայնական հողերում կամ այդ հողերի վարձակալության տալը գյուղական բանվորների ընկերություններին և մանր գյուղացիներին, պետական վարկ համայնքներին ու ընկերություններին ամեն տեսակ մելիորատիվ աշխատանքներ կատարելու և հողագործության ճանապարհներ բերելու համար, հիպոտեկ և հողային պարտքերի պետականացում՝ նվազագույն տոկոսների սահմանափակումով, շարժական ու անշարժ գույքերի ապահովագրության

բոլոր տեսակների հանձնումը պետությանը, անտառներից ու տրանսպորտայինների ազատվելու դրությունն ամենայն ինքնավարության ամրացում ու ընդարձակում համայնքի բոլոր անդամների իրավահավասարությամբ և այլն։

Բեբելը հանդես յեկավ ի պաշտպանություն նախագծի՝ մի ընդարձակ ճառով, վորի մեջ մատնանշում եր, վոր սոցիալ-դեմոկրատիայի ինքը ընդունում մենք գյուղացիության շահերի պաշտպանությունը, վորչափով այդ չի հակասում կապիտալիզմի զարգացմանը և ավելորդ բեռ չի դնում բանվոր դասակարգի վրա։ Մատնանշելով, համայնական հողատիրության ու հողօգտագործության զարգացման մեջ նա տեսնում եր այն միջոցը, վորը կարող է դյուրացնել հետագայում անցումը սոցիալիստական արտադրության։ Կաուցկին պատասխան-ճառում ասում եր, վոր առաջարկվող ձեռնարկումները ուղղին կլինեին միայն կապիտալիզմից դեպի սոցիալիզմ անցնող անցողիկ շրջանում, այժմ սակայն նրանք կարող են միայն ամրացնել կապիտալիստական պետության հզորությունը և այն պատրանքն առաջացնել, թե արդեն կապիտալիստական հասարակության մեջ իսկ հնարավոր է եյական բարելավել գյուղացիության դրությունը՝ Համայնական սեփականությունը, Կաուցկու կարծիքով, բարբարոսության մնացուկն է, և նրա ամրացումը կարող է միայն դժվարացնել հողի սոցիալականացումը սոցիալիստական հեղաշրջման ժամանակ։ Վորպես վիճաբանությունների արդյունք՝ ձայների մեծ մեծամասնությամբ ընդունվեց մի բանաձև, վոր առաջարկեցին Կաուցկին, Կլարա Ցետկինը, Շտադհագենը և ուրիշները։ Բանաձևը ագրարային նախագիծն անընդունելի յե համարում, քանի վոր շատ դրույթներ գյուղացիության մեջ հույսեր է ծնեցնում նրա դրության բարելավման է, հետևապես, նրա մասնավոր սեփականության ամրացման նկատմամբ, և այդ պատճառով էլ տանում է դեպի նրա սեփականատիրական ֆանատիզմի ուժեղացումը։ Նա հայտարարում է, վոր գյուղատնտեսության շահերն այժմյան հասարակակարգում հակադրվում են պրոլետարիատի շահերին, մինչդեռ գյուղատնտեսության շահերը, ինչպես նաև արդյունաբերության շահերը, արտադրության միջոցների մասնավոր սեփականության պայմաններում, արտադրության միջոցների տերերի—պրոլետարիատի շահագործողների շահերն են։ Այսուհետև, հողային ծրագրի նախագիծը շահագործողների պետությանը նոր միջոց է տալիս նրա հզորությունն ամրացնելու համար և այդպիսով ավելի յե դժվարացնում պրոլետարիատի դասակարգային կռիվը։ Վերջապես այդ նախագիծը կապիտալիստական պետության առաջ այնպիսի խնդիրներ է դնում, վորանք կարող են պետության կողմից հաջողությամբ լուծվել միայն այն ժամանակ, յերբ քաղաքական իշխանությունը նվաճել է պրոլետարիատը։ Տես «Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Berlin. S. 204, Abgehalten zu Breslau vom 6 bis 12 Oktober 1895»

[13]) Պլեխանովի «Чего не делать»? հոդվածի մասին խոսվում է «Освобождение»-յի 1903 թ. դեկտեմբերի 15(2)-ի № 13(37)-ում, «Նշանակալից շրջադարձ» հոդվածի մեջ՝ Независимый ստորագրությամբ։

Տրոցկու «Наши политические задачи» բրոշյուրի վերաբերյալ կարծիքը տպագրված է «Освобождение»-յի 1904 թ. հոկտեմբերի 15(2)-ի № 57-ում «Սոցիալ-դեմոկրատական պառակտման գրականություն» վերնագրով։

«Պատերազմական լիբերալ» թերթիկը գրված է Լենինի ձեռքով և մտնում է Երկերի VI հատորի մեջ։

Մարտինովի «Две диктатуры» բրոշյուրի վերաբերյալ կարծիքը տպագրված է «Освобождение»-յի 1905 թ. փետրվարի 25(12)-ի № 66-ում։

Ստարովերի մասին խոսելով, Լենինը նկատի ունի նրա «Մեր դժբախտությունները» ֆելյետոնը «Искра»-յի 1905 թ. մայիսի 6-ի (ապրիլի 23-ի) № 98-ում։

«Освобождение»-ի կարծիքը Ստարովերի ֆելյետոնի մասին արտահայտված է 1905 թ. մայիսի 20(7)-ի № 69—70-ում «Ռուսական սահմանադրականների մասնակցելը» վերնագրով։

13) Անհայտ գրքույկի ավտոնոմիստական հեղինակը Ռ. Ս.-Դ. Բ. Կ. արտասահմանյան միության կողմից («ռաբոչեդելականներ») լույս էր ընծայված 1901 թ. գարնանը ցուցադրությունների շարժման լայնածավալումից։ «Листок Рабочего Дела»-յի № 6-ում, որը հրատարակվում էր «Ռուս սոցիալ-դեմոկրատիայի Միության» կողմից (1901 թ. ապրիլ), խմբագրականի մեջ, որը «Պատմական շրջադարձ» վերնագիրն էր կրում (էջ 6), ասվում էր. «... Հիշենք, որ հեղափոխությունները միշտ են եղել և կլինեն, ով հնարքը չի ճանաչում նրա անհավասար քայլը։ Ընդառաջ գնացեք նրան, ընկերներ, և դուք կարողանաք նրա քայլերը։ Այդ նոր է ասածին անցած կատարյալ մասսայական գրոհն է գնդակոծված բերդի դեմ. կազմակերպությունների գործունեությունները։ Անմիջական գրոհի գիծծերը կոչեր կային նաև Լ. Նադեժդինի մոտ նրա «Канун революции» բրոշյուրում (տես 34-րդ ծանոթությունը)։

14) Մեջբերվող բառերը առնված են Բունդի IV համագումարի բանաձևից, որը տպված է «Рабочее Дело»-յի № 10-ում (1901 թ. սեպտեմբեր)։ «Рабочее Дело»-յի № 11—12-ում (1902 թ. փետրվար) Բ. Կրիչևսկին գնահատելով «Բունդի IV համագումարի ամբիոն» մի հոդված, որի մեջ նա (116-րդ էջում) ամբողջովին միանում է բանաձևի 5-րդ կետին, որը հետևյալ կերպով էր ձևակերպված. «Լայն մասսաների շարժման մեջ ներգրավելու խափանում միջոցը անտեսական պայքարն է, որի հողի վրա պետք է ծավալել քաղաքական ագիտացիան, ընդլայնելով և զուգորդելով այդ ագիտացիան անտեսական պայքարի սահմաններից»։

Նադեժդինի մասին խոսելով, Լենինը նկատի ունի նրա «Канун Революции» ժուռնալային ու տեսական հարցերի ոչ-պարբերական տեսությունը Նադեժդինի խմբագրությամբ, № 1». Genève, 1901 թ., էջ 126։

15) Այստեղ նկատի չի առնված այն ծրագիրը, որը 1874 թ. լույս ընծայեց Փարիզի կոմունայի նախկին անդամներ՝ բլանքիստներ Լոնդոնի խմբակը։ Էնգելսն այդ ծրագիրը վերլուծելով ընդարձակ հոդվածում «Բլանքիստ-ների—Կոմունայի փախստականների ծրագիրը» հոդվածում («Programm der blanquistischen Kommune-Flüchtlinge»), որը տպագրվեց «Volksstaat» լրագրի 1874 թ. № 73-ում։ Տես Fr. Engels. «Internationales aus dem Volksstaat». Berlin, 1894 թ. S. S. 40—46 («Հոդվածներ միջազգային հարցերի մասին «Ժողովրդական պետությունից»»)։ Էնգելսի այդ հոդվածի ռուսերեն թարգմանությունը լույս տեսավ 1906 թ. «Знание» հրատարակությամբ «Ф. Енгельс. Статьи 1871—1875 г. г.» բրոշյուրում։

16) Գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիայի կուսակցության Էրֆուրտյան ծրագիրն ընդունվեց Էրֆուրտում 1891 թ. հոկտեմբերի 14—20-ին գումարված (Ն. տ.) պարտայտագում, այն ծրագրի փոխարեն, որը ընդունված էր Գոթայի 1875 թ. հունիսի 22—27-ին (Ն. տ.) համագումարում։ Էրֆուրտյան ծրագրի խմբագրությունը պատկանում է Կ. Կաուցկուն. նրա գրածն է նաև ծրագրի տեսական մասի հայտնի մեկնաբանությունը։ Ծրագրի գործնական մասին վերաբերող մեկնաբանությունը կազմել է Կաուցկին Է. Բեռնշտեյնի հետ միա-

ալիս Էնգելսը ծրագրի նախագիծը քննադատության յենթարկեց այն նամակում, վոր ուղարկել էր Կաուցկուն դեռևս 1891 թ. հունիսի 29-ին և վորը միայն 1901 թ. տպագրվեց «Neue Zeit»-ում (1901—1902, I Band. S. 5-13) «Zur Kritik des sozialdemokratischen Ppogrammentwurfes» վերնագրով («Սոցիալ-դեմոկրատական ծրագրի նախագծի քննադատության առթիվ»)։ Մասնավորապես, իմիջի այլոց, վոր ծրագրում բացակայում է հանրապետության պահանջը, Էնգելսն ասում է (էջ 11). «Ցեթե կա մի բան, վոր կասկածից վեր է, ապա այդ այն է, վոր մեր կուսակցությունն ու բանվոր դասակարգը կարող են տիրապետության հասնել միայն այնպիսի քաղաքական ձևի՝ ժամանակ, ինչպիսին դեմոկրատական հանրապետությունն է։ Այս վերջինը նույնիսկ մի յուրահատուկ ձև է պրոլետարիատի դիկտատուրայի համար, ինչպես արդեն ցույց է տվել Ֆրանսիական մեծ հեղափոխությունը։ Չէ վոր անհերքելի բան է, վոր մեր լավագույն մարդիկ մինիստրներ դառնան (Միքելի նման) կայսեր մոտ։ Ճիշտ է օրենքը, բաց յերևույթին, թույլ չի տալիս բացահայտ կերպով ծրագրում հանրապետության պահանջ առաջադրել, թեև այդ թույլատրելի յեր նույնիսկ Ֆրանսիայում Լուի-Ֆիլիպի օրով, ինչպես նաև այժմ Իտալիայում։ Սակայն հենց այն փաստը, վոր Գերմանիայում չեն համարձակվել հայտնապես հանրապետական կուսակցական ծրագիր առաջադրել, ցույց է տալիս, թե վորքան մեծ է այն մոլորությունը, թե իբր այնտեղ կարելի յե բարեհաջողապես, խաղաղ ճանապարհով հանրապետություն հիմնել, և վոչ միայն հանրապետություն, այլ և՝ կոմունիստական հասարակություն։ Սակայն, ինչպես էլ վոր լինի, հանրապետության կողքից կարելի յե համենայն դեպս անցնել։ Սակայն այն, ինչ իմ կարծիքով կարելի յե և պետք է մտցնել, այդ այն պահանջն է, վոր ամբողջ քաղաքական իշխանությունը պետք է կենտրոնացնել ժողովրդական ներկայացուցչության ձեռքում»։ Ցեվ այդ բավական կլիներ առայժմ, յեթե ավելի հեռու գնալ չի կարելի»։

Լենինը մանրամասնորեն կանգ է առնում Էրֆուրտյան ծրագրի նախագծի քննադատության վրա իր «Государство и революция» գրքույկում (տես Ցերկեր, XXI հատ., էջ 415—420)։

11) Վ. Ի. Լենինի Ցերկերի VII հատորի մեջ, 397 էջում, այն հոդվածների ու դիտողությունների ցուցակում, վորոնց հեղինակը, հավանաբար, Լենինն է», մատնանշված է նաև «Նոր հեղափոխական բանվորական միություն» հոդվածը։ Բայց դրանից, նույն այդ հատորում հոդվածի առթիվ արված և առանձին դիտողություն (187), վորի մեջ ասված է, թե «հոդվածի ձեռագիրը գտնված չէ, սակայն մի շարք առանձին արտահայտություններ, մասնավոր, նախորդ հոդվածների վերաբերյալ ընդհանուր հիշատակություններ և այլն վորոշ հիմք են տալիս յենթադրելու, վոր յեթե նույնիսկ հոդվածը Վլ. Իլյիչը գրածը չէ, ապա համենայն դեպս նրան է պատկանում հոդվածի մեծ մասը»։ Վերջերս Լենինի Ինստիտուտի արխիվում ստացված ձեռագրերի մեջ գտնված յեղավ նաև Բանվորական միության վերաբերյալ հոդվածի ձեռագիրը։ Ամբողջ հոդվածը գրված է Լենինի ձեռքով։

12) Մենշևիկների կովկասյան կոնֆերենցիան տեղի յե ունեցել 1905 թ. ապրիլի վերջին (Ն. ա.) Թիֆլիսում, բանվորական թաղում (Նաղալովկայում)։ Կոնֆերենցիայում ներկայացված էին՝ Բաքու-Բալախանու բանվորական կազմակերպությունն իր բոլոր շրջաններով, Թիֆլիսի կոմիտեն և իր շրջանները, Գուրիայի և Իմերեթ-Մեգրելիայի կոմիտեները։ Միքանի պատգամավորներ ներկա էին խորհրդակցական ձայնով։ Բաթումի պատգամավորը հեռացավ

կոնֆերենցիայից։ Կոնֆերենցիայի նախագահությունը կազմված էր՝ Ն. Ժորդանիայից, Ն. Ռամիշվիլուց, Աչչիլ Ջափարիձեյից, Ն. Խոմերիկիից և այլն։ Կոնֆերենցիան ընդունեց հետևյալ բանաձևերը. 1) ժամանակավոր կառավարության մասին, 2) Ընդհանուր գործադուլի մասին, 3) Ազգային տերիտորիալ ինքնավարության մասին, 4) «Սաքարթվելո» կուսակցության մասին, 5) «Հնչակյան» կուսակցության մասին, 6) «Դրոշակ» կուսակցության մասին, 7) Կովկասի գավառային ներկայացուցիչների ժողովի մասին, 8) Գյուղացիների մեջ կատարվելիք աշխատանքի մասին (յերկու բանաձև), 9) Տեռորի մասին, 10) Դաշնակցական [illegible] մասին, 11) Զորահավաքի մասին, 12) Բաթումի պատգամավորի՝ կոնֆերենցիայից հեռանալու մասին, 13) Դիմում III համագումարի նախագահին և 14) Զանազան փոքրամասնության բանաձևերն ամփոփված տպագրվեցին վրացերեն լույս տեսնող մենշևիկյան օրգան «Սոցիալ-դեմոկրատի» 1905թ. մայիսի 14 (1)-ի №3-ում (տես 24-րդ ծանոթ.)։ Հետո նրանք հրատարակվեցին Ժընևում առանձին բրոշյուրով «Искра»-յի խմբագրությամբ «Конференция кавказских социал-демократических рабочих организаций» վերնագրով, «Խմբագրությունից» նախաբանով, վորից և Լենինը մեջ է բերում կարծիք տակտիկական բանաձևի մասին։

Մեջ բերելով «Ժամանակավոր կառավարության մասին» բանաձևը, Լենինը ծաղրում է «լիակատար դեմոկրատացման համար» բառերը փոխարինել և «Հնարավոր (?!) դեմոկրատացման համար» բառերով։ Այդ նույն առթիվ կրկնված է այս հատորի 192 էջում։ Անենք, դուրս Լենինն ավելի է բանաձևի մի ամբողջ թարգմանությունը։ Կազմակերպական ընդգրկված կովկասյան կոնֆերենցիան լիովին լիրեան հանեց նույն այն ապակենտրոնացման որոշումները, ինչ-վոր մենշևիկների համառուսական կոնֆերենցիան։ Կոնֆերենցիայում ընտրվեց մարզային կենտրոն, վորի առթիվ «Искра»-յի խմբագրությունն առում է՝ «Կովկասյան կոնֆերենցիան հարկավոր չհամարեց ճշտորեն վորոշել իր մարզային օրգանի իրավական լիազորությունները ու գործնական ֆունկցիաները, պրակտիկային թողնելով այդ հարցի լուծումը, և միայն հատկապես ասեմանելով, վոր՝ այդ օրգանը պարտավոր է անհրաժեշտ կազմակերպական կապ և փոխադարձ իրազեկություն պահպանելու աշխատանքների ընթացքի մասին տեղական աշխատողների միջնորդությամբ «ցենտրալիզմի» չհավանելու հետևանքով այդ ֆունկցիայի այդպիսի ընդգծումը կթվա, վորպես կուսակցական կենտրոնների հավատարիմ, սահմանափակ բյուրոների դերի և նրանց գաղափարականության դեկավար օրգանների բնույթից գրկում։ Զափազանց բնորոշ է, վոր «գյուղացիների մեջ կատարվելիք աշխատանքի» վերաբերյալ յերկու բանաձևում էլ վոչ մի բառ չի ասված,—և այդ՝ գյուղացիության շարժման առավելագույն վերելքի և սրության շրջանում,—գյուղացիական շարժումը ղեկավարելու մասին։ «Սոցիալ-դեմոկրատիայի գլխավոր անելիքը գյուղում,—ասված է 1-ին բանաձևում,—այն է, վորպեսզի բանվորական կուսակցության շարքերը գրավի գյուղական պրոլետարիատն ու կիսապրոլետարիատը»։

19) „Dürfen wir siegen?"— Կ. Կաուցկու հետևյալ գրքի III գլխի 3-րդ կետի վերնագիրն է՝ «Bernstein und sazialdemokratische Programm. Eine Antikritik von Karl Kautsky» Stuttgart 1899 թ. S. 184 («Բեռնշտայնը և սոցիալ-դեմոկրատական ծրագիրը։ Հակաքննադատություն»)։ ГИЗ-ի հրատարակությամբ, 1923թ., վոր լույս տեսավ «К критике теории и практики марксизма («Антикритика»)» անունով, էջ 281։

20) Բառը վերաբերում է Կ. Կաուցկու «[illegible] սոցիալ-դեմո-

կոնֆերանսի մեջ» հոդվածին՝ «Искра»-յի 1905 թ. հունիսի 28(15)-ի №102-ից։ Այդ նույն հոդվածն էլ նկատի յէ առնված այս հատորի 7 յերեսում (տես ծանոթություն 7)։

21) «Рабочее Дело»-յի №10-ի վերաբերյալ հիշատակությունը (ծնվել 1901 թ. սեպտեմբերից) նկատի ունի Բ. Կրիչևսկու «Սկզբունքներ, տակտիկա և պայքար» հոդվածը։ Մարտինովի հետ II համագումարում, որի մասին այստեղ խոսվում է, նա արտահանել է համագումարի 8 նիստում։ Տես «Полный текст протоколов: Второй очередной съезд Р.С.-Д.Р.П.» Изд. ЦК. Женева, стр. 108—118, "Прибой"-ի հրատարակությամբ, 1924, Протоколы второго съезда Р.С.-Д.Р.П.», եջ 100—10.

22) Արտահայտությունը վերցված է Կ. Մարքսի «Դասակարգային կռիվը Ֆրանսիայում» գրքույկից՝ 1848—1850 թ. Տես K. Marx, «Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850», Berlin 1895. S. 90 (Կ. Մարքս և Ֆ. Էնգելս. Ընտր. ժող. III հատ. Гиз. 1921, եջ 104)։

23) «Искра»-յից մեջբերվող տողերն առնված են «Պետերբուրգի քաղաքային ասյանի ագիտատորական ժողովում ընդունված բանաձևից» («Искра» №100, 1905 թ. մայիսի 28(15)-ին)։ Այդ բանաձևին ու Սարուվին „Освобождение"-յի 1905 թ. հունիսի 21(8)-ի №72-ում նվիրեց «Առողջ ռազմի հաղթանակ» հոդվածը «Գ. Ս.» ստորագրությամբ։ Լենինի այդ հոդվածից մեջբերած տողերը նկատի յեն առնված նաև այս հատորի 235 և 241 եջերում, յորը չակերտների մեջ են առնված «լուսավորում» և «առողջ մարդ հաղթանակ» բառերը։

24) Նկատի յէ առնված Մարտովի «Լեբերալ ռևոլյուցիա» հոդվածը (առանց ստորագրության) «Искра»-յի 1905 թ. հունիսի 28 (15)-ի № 102-ում։

25) «Рассвет» — «շաբաթաթերթ քաղաքական, հասարակական և գրական լրագիր», որ լույս էր տեսնում Պետերբուրգում 1905 թ. մարտի 14(1)-ից մինչև գեկտեմբեր (առանց նախնական գրաքննության)։ Խմբագիր-հրատարակիչ—Ն. Ն. Ռախմանովի։ Լրագրին մասնակցում եյին Ն. Սարուխել, Վ. Սանդ, Ա. Մարտով, Մ. Ցարյոնովսկի, պրոֆ. Մաս, Վ. Սաղով և այլն։ Լենինի Ժնևաբնակում արխիվում յեղած այդ լրագրից Լենինի ձեռքով կատարված քաղվածքները թույլ են տալիս պարզել, որ Լենինը, խոսելով «Рассвет»-ի մասին, լրագրի մյուս հոդվածների թվում նկատի յէ ունեցել Վ. Սաղովի «Բանվորական շարժման հիմնական հարցը» հոդվածը 1905 թ. հունիսի 12 (մայիսի 30)-ի №93-ում և Ն. Սարուխելի «Պատմական մոմենտ» հոդվածը հունիսի 24 (11)-ի № 93-ում։

26) Նկատի յեն առնված Մարտինովի ֆելյետոնները «Մարքսիստական խորհրդի զեմ մղվող պայքարում» վերնագրով, «Искра»-յի 1905 թ. հունիսի 28(15)-ի №102-ում և հուլիսի 4 (հունիսի 21)-ի №103-ում։

27) «Ժամանակավորության փաստորեն չհանդանդվելու մասին» արտահայտությունը վերցված է Ն. Ա. Դրիգնևսկու ճառից, որ նա արտասանել է 1905 թ. ապրիլի 1 (մարտի 19)-ին Խարկովի իրավաբանական ընկերության նիստում։ Տես. Ն. Ա. Դրիգնևսկու «На темы дня» գրքույկը. Խարկով. եջ 41։

28) Մեջբերվող բառերը վերցված են Պյոտր Սարուվելի «Русская революция и мир» հոդվածից (տես ծանոթ. 23) «Освобождение»-յի 1905 թ. հունիսի 21 (8)-ի №72-ում։ Հետագրերագրական և այդ հոդվածի յերկու կտորների զուգադրումը 232 եջում առված է. «Ծանելի և կայուն հաշտության կնքելու համար (ճապոնիայի հետ. խմբ.) պետք է ամեն կառավարություն, վորը չի վախենա հեղափոխություններից, վորովհետև նա ինքը կհանդչնի հեղափոխության զլուխ» Լենինը 234-րդ եջում առնում է. «Ներկայիս II կայսեր դեմ այժմ էլ

լիովին համապատասխանում է վերապահված խաղաղ ճանապարհով զուտ քաղաքական հեղաշրջման—հասարակական կարգերին խոչընդոտ չհանդիսացող մինչդեռ, վերացնելու առաջինը պետք է լինեն միմիայն ապագա հասարակարգի-ամենաքնքուշ ստեղծագործ ամենաանկախ ներկայացուցիչները։

29) Քյոլնի բանվորական միության օրգանն սկզբում կրում էր «Zeitung des Arbeiter Vereins zu Köln» անունը, «Freiheit, Brüderlichkeit, Arbeit» ենթավերնագրով. լույս էր տեսնում այդ օրգանը կոմունիստների միության անդամ Մոլլի (բոլորնի բանվոր-ժամագործ) խմբագրությամբ։ Դուրս է եկել 40 №№, № 1—23.IV—1848թ., №40—22.X—1848 թ. Հետո նախկին վերնագիրը դարձավ լրացուցիչ անունը, և այդ ձևով դուրս է եկել №№ 1—26.X—1848 թ., № 22—24.VI—1849թ.։

30) Պլեխանովի հոդվածը (...), որի վերնագիրն էր «Ինչպես Լենինը խաղացրեց Մեզգերին», տպագրվել է «Искра»-յի օգոստոսի 06(12)-ի №158-ում (և ոչ թե հուլիսի 26-ին, ինչպես սխալ կերպով թվագրված է №-ը)։ Այդ հոդվածը նոր «Искра»-յի մյուս հոդվածների հետ (№№53—112) 1906թ. արտատպվեց «За два года» ժողովածուի մեջ (հրատ. Մ. Ն. Մալիշևսկի), Պետերբուրգ, ...։ Հավանական են ժողովածուով արտատպված հոդվածների հեղինակների ... կեղծանունները)։ «Товарищ» լրագրի 1907թ. դեկտեմբերի 9-ի (նոյեմբերի 26)-ի 381 №-ում, «Հնարավոր և անհնար» այդ հոդվածում Պլեխանովը նորից է հիշեցնում Լենինի սխալի մասին, որը վերաբերում էր Բուլղարիայի ազգային թարգմանությանը։ Այդ հոդվածն արտատպված է Գ. Վ. Պլեխանովի երկերի XV հատ., էջ 356—8։

31) Էնգելսի Տուրատիին ուղղած նամակը, որ թվագրված է 1894թ. հունվարի 26-ին, տպագրվեց Էնգելսի մահից հետո անմիջապես (1895թ.) հետևյալ վերնագրով «La futura rivoluzione italiana e il partito socialista» («Ապագա իտալական հեղափոխությունը և սոցիալիստական կուսակցությունը») «Critica sociale» («Սոցիալական քննադատություն») ժուռնալի №3-ում, որը լույս էր գալիս Միլանում Ֆ. Տուրատիի խմբագրությամբ 1891թ. սկսած։ Էնգելսի լրջության համար ... խոսելով սոց-կուսակցության մեջ ... Միլանյան ... պրոլետարիատի ... կուսակցության (այսպես կոչված՝ ...)։ Էնգելսը ... Իտալիայի ներքին ... ընդհանուր ... և իր ... հեղափոխության ... և այն ... մասին, որոնք պետք է հետևեն հեղափոխական ... կառավարությունը։ Էնգելսի՝ Տուրատիին ուղղած նամակի վրա է հենվում Պլեխանովը Լենինի դեմ 1905թ. մայիս իր բանավեճում (տես Գ. Վ. Պլեխանով, երկեր, հատ. XIII, էջ 289—290)։ Լենինի պատասխանը, որի մեջ նա ... և Էնգելսի նամակի ընթացքը Պլեխանովի կողմից, տես «Երկեր», հ. VII, էջ 218, 232։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

էջ

Առաջաբան 7

1. Քաղաքական կենսական հարցը 13
2. Ի՞նչ է տալիս մեզ ՌՍԴԲԿ III համագումարի բանաձևը ժամանակավոր հեղափոխական կառավարության մասին 16
3. Ի՞նչ բան է «հեղափոխության վճռական հաղթանակը ցարիզմի դեմ» 24
4. Միապետական կարգի լուծարքն ու հանրապետությունը . . 30
5. Ինչպես պետք է «հեղափոխությունն առաջ մղել» . . . 36
6. Որտեղից է պրոլետարիատին անհետևողական բուրժուազիայի դեմ մղվող կռվում ձեռքերը կաշկանդված մնալու վտանգ սպառնում . 40
7. «Պահպանողականներին կառավարությունից հեռացնելու» տակտիկան 55
8. Օսվոբոժդենիեականությունը և նովոիսկրայականությունը . . 59
9. Ի՞նչ է նշանակում հեղափոխության ժամանակ ծայրահեղ օպոզիցիայի կուսակցություն լինել 69
10. «Հեղափոխական կոմունաները» և պրոլետարիատի ու գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրան . . 73
11. Ռ. Ս.-Դ. Բ. Կ. III համագումարի և «կոնֆերենցիայի» միքանի բանաձևերի հարևանցի համեմատությունը 83
12. Արդյոք դեմոկրատական հեղափոխության թափը կթուլանա, յեթե բուրժուազիան նրանից յերես դարձնի 88
13. Եզրակացություն։ Արդյոք մենք կհամարձակվենք հաղթել . . 95

Վերջաբան

1. Ինչի համար են բուրժուա-լիբերալ ռեալիստները գովում սոցիալ-դեմոկրատական «ռեալիստներին» 111
2. Հարցի նոր «խորացումն» ընկ. Մարտինովի կողմից . . 119
3. Դիկտատուրայի գռեհիկ-բուրժուական պատկերացումը յեվ Մարքսի հայացքը դրա մասին 126

Ծանոթություն «Две тактики» բրոշյուրի 10 գլխի առթիվ . 135

Ծանոթագրություններ 141

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.
FL0021688

А П/6605

[illegible]
[illegible]
-27 կոպ.

ЦЕНА 1 р. [illegible] к.
ПЕРЕПЛ. 1 р. 20 к.

В. И. ЛЕНИН
ДВЕ ТАКТИКИ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИИ В ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ
[illegible]